

Jonas Wilmann Langaas

"Tilspisset ishavsimperialisme og ressurskonflikt" -

Ekspansive og økonomiske linjer i norsk og dansk ishavspolitikk 1921 - 1935

Masteroppgave i Historie

Veileder: Espen Storli

Mai 2020

Jonas Wilmann Langaas

"Tilspisset ishavsimperialisme og ressurskonflikt" -

Ekspansive og økonomiske linjer i norsk og dansk
ishavspolitik 1921 - 1935

Masteroppgave i Historie
Veileder: Espen Storli
Mai 2020

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

Kunnskap for en bedre verden

«Tilspisset ishavsimperialisme og ressurskonflikter» - Ekspansive og økonomiske linjer i dansk og norsk ishavspolitikk

Student: Jonas Wilmann Langaas

Veileder: Espen Storli

NTNU – Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Humanistisk fakultet – institutt for historie og klassiske fag

Omslagsbilde: Den norske delegasjon til Haag, Hotel de Vieux Doelen, november 1932. Personene på bildet, fra venstre: Geolog Hoel (sittende), redaktør Øverland (stående), journalist Thorstad (stående), advokat Smedal (sittende), folkerettsspesialist Klæstad (sittende), sekretær Nygaard (stående), og kirkehistoriker Kolsrud (sittende).¹

Fotoeier: Norsk Polarinstitutt, Tromsø.

¹Nettsiden til Norsk Polarinstitutt, bildearkiv: https://bildearkiv.npolar.no/fotoweb/archives/5000-Bilder/NP_bilder/np10000/NP002728.jpg.info#c=%2Ffotoweb%2Farchives%2F5000-Bilder%2F%3Fq%3DHaag (besøkt 05.07.2019, kl. 12.14). © Norsk Polarinstitutt

Innhold

Forord.....	4
Abstract.....	6
Oppsummering	7
Forkortelser.....	9
Begrepsforklaringer	12
Kapittel 1:.....	15
Innledning, problemstilling, historiografi og historisk kontekst	15
1.1. Innledning	15
1.2. Problemstilling	17
1.3. Historiografi	18
1.4. Arkivsituasjon.....	22
1.5. Grønland fra Norgesveldet til dansk koloni	24
Oppsummering av kapittel 1.....	27
Kapittel 2:.....	29
Grønland mellom 1890 og 1921 – fra livsoppholdsøkonomi til organisert kommersiell virksomhet	29
2.1. Koloniøkonomi i møte med kommersiell fiske og fangst	29
2.2. Grønland før moderniseringen	34
2.3. Daugaard-Jensens moderniseringsprosjekt og dansk konsolidering av koloniene	35
2.4. Dansk kolonipolitikk – «småstatens bekreftelsesbehov»	40
Oppsummering av kapittel 2.....	42
Kapittel 3, 1921 – 1931:	44
Fangstrettigheter og det uavklarte <i>terra nullius</i>	44
3.1. 1921 - 1924: Suverenitetserklæring og avsperring.....	44
3.2. Dansk avsperringspolitikk – restriksjoner og begrunnelser	45
3.3. Norske reaksjoner	46
3.4. Danske reaksjoner på monopolet – en kritikk som allerede stod sterkt	49
3.5. 1924 - 1928: Østgrønlands-avtalen og norsk skepsis til dynamikken i dansk kolonipolitikk.....	51

3.6. 1926 – 1927: Voldgiftsforhandlingene og norske aktører	58
3.6. 1928 - 1929: Organiserte aktører på Øst-Grønland.....	62
Oppsummering av kapittel 3.....	67
Kapittel 4: 1930-tallet – Fra overenskomst til åpen konflikt	69
4.1. Okkupasjonene: «Vor ret til Grønland!».....	69
4.2. Haag-prosessen.....	73
4.3.: Kritik mot håndteringen av Grønlandssaken	78
4.4.: Men drømmen om Øst-Grønland var ikke borte	85
1930-tallet: Konklusjon	88
Kapittel 5: Konklusjon – Tiden etter Haag	90
Appendiks	96
Paragrafene i « <i>Den danske avsperringen</i> » 1921	96
Østgrønlands-avtalen, «Overenskomsten mellom Danmark og Norge» 1924.....	98
Bibliografi	Feil! Bokmerke er ikke definert.
Bibliografi.....	100

Forord

«Alt beveger seg fra en start, til en slutt. Kanskje det ligger noe sannhet i den lineære historieforståelsen?» tenkte jeg. Jeg satt utenfor Dragvoll med en kopp kaffe. Det må ha vært i overgangen mellom august og september, kanskje tidlig i september, for høstfargene var tilbake igjen. Året var 2018 nå, og endelig begynte jeg å forstå at tiden bevegde seg fremover, akkurat som det lineære historiesynet tilsier. I hendene mine holdt jeg en bok: «Øst for den store bre», skrevet av Helge Ingstad, om hans tid som sysselmann på Øst-Grønland. Blant de vakre høstfargene drømte jeg meg bort til Øst-Grønland. En rekke skildringer av dette vakre landskapet fikk meg til å møte den norske okkupasjonen med en viss forståelse, for hvem ville ikke gjøre krav på den dypfryste, og likevel ubeskrivelig vakre ødemarken? Nå er det år 2020, og nok en gang virker høsten 2010 og høsten 2018 som vage, nærmest oppdiktede minner. Innleveringsfristen nærmer seg, og om kort tid vil denne dagen også virke som et minne.

Ja, jeg har vært her oppe i nærmere ti år nå, og jeg har så mange ganger sett folk reagere i nærmest sjokk når jeg har fortalt at dette er mitt tiende år. Det har vært ti gode år, og jeg føler at jeg har vokst mye i denne perioden. Nå er masteroppgaven levert, og dette kapittelet i livet mitt er over. For denne gang, om ikke annet. Kjenner jeg meg selv rett kommer jeg nok helt sikkert tilbake igjen etter et par år (eller til neste semester. Vi får se. Sjansen er stor for at jeg kommer tilbake). Det er litt vemodig, det må jeg innrømme. Men som historien alltid har vist, så kommer alt til en ende, uavhengig av om det er et imperium eller et forskningsprosjekt, for øvrig uten sammenligning. Nå ser jeg enden på denne prosessen, og når jeg ser på arbeidet mitt tillater jeg meg å være litt fornøyd med meg selv. Det er jo ikke alle som har klart å skrive en masteroppgave. Jeg kan derimot ikke ta all æren for dette, for jeg har hatt massiv støtte fra flere hold.

En stor takk går til familien min: Mamma, pappa, Lone, Helle, Marius, katten Sofus og mitt onkelbarn Jonathan. Deres kontinuerlige støtte gjennom stressende tider har betydd enormt mye, og uten den hadde jeg ikke kommet i mål til normert tid. En ekstra takk til mamma for hjelp med språkvask. Her vil jeg også takke familien min i Danmark og i Tromsø for å ha gitt meg mat, husrom, godt selskap og mye moralsk støtte under mitt arkivopphold. En spesiell takk går til kjæresten min Aya. Uten hennes støtte og tålmodighet hadde jeg ikke kommet så langt på så kort tid.

Jeg vil takke Espen Storli, som i denne perioden har vært min veileder. Dine råd og tilbakemeldinger har utgjort en stor forskjell. Med din veiledning klarte jeg å formulere en presis problemstilling, og uten dine råd hadde dette tatt lengre tid, og antageligvis vært av en helt annen art enn hva den ble. Her vil jeg også takke seminar-gruppen Fate of Nations, som også har vært et flott forum å ta opp oppgaven min i.

En stor takk går også til Norsk Polarinstitutt, Statsarkivet i Tromsø, Det danske rigsarkivet og Dansk Arktisk Institut. De har vært særdeles hjelpsomme, og informasjon jeg har opparbeidet meg i løpet av mitt arkivbesøk har vært av enorm betydning for denne oppgaven. Også etter korrespondanse per e-post har de vært meget behjelpelig, og ettersendt dokumenter jeg ikke har hatt mulighet til å gå til anskaffelse av under mine arkivopphold. Her har i særlig grad tips fra Norsk Polarinstitutt og Dansk Arktisk Institut spilt en viktig rolle i tips om digitalisert litteratur og kildemateriale.

Jeg vil også takke mine venner, både i og utenfor studiet. Kaffepauser, langvarige lunsjpauser, memes, festligheter, så vel som tull og tøys, har vært helt essensielt for å komme seg helskinnet gjennom denne perioden. Dere har ikke bare vært et godt støttenettverk i en hektisk og stressende periode, men dere har også gitt meg en av de mest minnerike periodene jeg noen gang har opplevd. I mange år fremover kommer jeg til å se tilbake på denne tiden, og jeg kommer til å kjenne på en enorm glede over at det ble som det ble. Å nevne navn forblir unødvendig, for dere vet allerede hvem dere er. Her vil jeg utbringe en særegen takk til Skaldene, Aspergergruppa/NTNU tilrettelegging, gjengen på studentrådskontoret og linjeforeningen Det Historiske Selskab som har stått for godt selskap, så vel som mye underholdende og flott aktivitet.

Det er mai. Det hvite laget av snø er borte, og jeg kan se grønt gress. Fargene fra løvene er erstattet av et fargerikt syn som dekker bakken. Det er litt vemodig å vite at dette er slutten på masterløpet, men å se noe nytt forteller meg at jeg selv må bevege meg videre nå. På gjensyn, Dragvoll. I alle fall for en liten stund.

Trondheim, 29. mai 2020

Abstract

The purpose of this study was to examine the economic perspective on the Greenland Affair, and how the economic interest groups in Norway ended up becoming one of the pressure groups that would eventually lead to the official Norwegian annexation of Eastern Greenland, named "Eirik Raudes land", by the Norwegian occupiers. The question thus became: "How did Danish and Norwegian economic interest shape the increasing conflict of Greenland, and how did this affect the question of national and economic sovereignty?"

The two countries involved, Denmark and Norway, pursued largely different economic interests along the coast of Greenland. Secondary literature pointed towards Greenland being largely considered a "backward colony", as opposed to the otherwise industrialised North Atlantic countries, which had largely been affected by the early stages of capitalism. Largely based on newspaper articles, collected by the Norwegian lawyer Gustav Smedal in the period between 1924 and 1940, which consists of a collection of articles from both Norwegian and non-Norwegian newspaper. Smedal was also a prominent individual in the nationalistic "*Grønlandslagene*" (The Norwegian Greenland Associations), promoting the idea of correcting the "historical injustice committed against Norway in 1814", and being the main agitator for nationalistic actions in the "*Greenland affair*". These articles helped illuminate the economic questions further, as they did not only concern the fishing and hunting rights that had initially been the main source of concern among Norwegian economic activity, but gradually would also come to cover the alleged finding of rich mineral deposits along Eastern Greenland. These articles, collected from both Danish and Norwegian, points towards several arguments related to the importance of said mineral deposits, and as to whether or not they will be profitable operations in the future for commercial mining, or whether they serve a better use in local power stations in the Greenlandic colonies.

The question on hunting, fishing, as well as mining lead to further research into the archives of the Norwegian company "*Arktisk Næringsdrift A/S*" (The Arctic Corporate Operations) who had been established at the end of the 1920s, in response to the increasing sovereignty dispute between Norway and Denmark regarding Eastern Greenland. Archived correspondence between *Arktisk Næringsdrift A/S* and their Norwegian partners on the mainland "*Norges Svalbard- og Ishavsundersøkelser*" (NSIU, the Norwegian Svalbard- and Glacial Seas Survey) helped solidifying the mineral deposits, be it coal, gold, or even presumed oil deposits. Around the same time, another company, based on Danish capital had been established to pursue the economic interests, as well as being a leading actor in establishing Danish sovereignty along the Eastern coast of Greenland. This company, "*Østgrønlandske Fangstkompani Nanok A/S*" (The Danish East-Greenland Hunting Company Nanok) had taken over the hunting stations, previously manned by hunters working for "*Aktieselskabet Østgrønlandske Kompagni*" (The Danish East-Greenland Company).

While the papers written in context with the establishment of said companies openly states their role in promoting their respective nation's claim to Eastern Greenland, the economic activity explains even further how the Greenland Affair was in part a result of conflicting economic interests. The Danish monopoly was legitimised as an attempt to secure the colony's economic modernisation, which like previously mentioned, had lagged, compared to, in this situation, Norway. Among Norwegian sailors, the Greenland Affair was not necessarily a question about sovereignty, as noted by the chairman of "*Aalesund Skipperforening*", (Aalesund Sailor's Association) who claimed that the question of sovereignty was not of importance to Norwegian economic interests. This is by no means an attempt to downplay the importance of the nationalistic interests in Denmark and Norway, but instead an attempt to shed light on the difference in interests regarding the status of Eastern Greenland.

Oppsummering

Hensikten med dette prosjektet var å gå i dybden på de økonomiske sidene ved Grønlandssaken, og hvordan økonomiske interessegrupper i Norge endte opp med å utgjøre en sentral del av pressgruppene som vokste frem i den aktuelle perioden. Den røde tråden gjennom prosjektet har altså vært «hvordan danske og norske økonomiske interesser formet konflikten om Grønland, og til hvilken grad de økonomiske spørsmålene også hadde en innvirkning på suverenitetsspørsmålet».

De involverte partene, altså Danmark og Norge, fulgte to vidt forskjellige økonomiske linjer langs kysten av Øst-Grønland. Sekundærlitteratur har pekt på at Grønland i stor grad ble betraktet som «tilbakeliggende», i motsetning til de ellers industrialiserte landene langs kysten av Nord-Atlanteren. Disse landene var også i stor grad preget av en tidlig kapitalistisk fase, og sammen med industrialiseringen hadde dette først til fremveksten av en mer kommersiell fiskerisektor.

Prosjektet har i stor grad blitt basert på materiale fra klipparkivet etter advokat Gustav Smedal, som også var en sentral skikkelse i de nasjonalistiske *Grønlandslagene*. Dette arkivet består av en rekke oppsamlede avisartikler, samlet i perioden mellom 1924 og 1940. Klipparkivet spilte en betydelig rolle i å kartlegge hvilke økonomiske interesser både Danmark og Norge hadde på Grønland, da arkivet også inneholder avisklipp fra utenlandske aviser. Artikkelen bidro til å belyse at norske interesser omfattet mer enn fiskeri- og fangstvirkosomhet. Også gruvedrift var aktuelt, i særlig grad etter oppdagelsen av enorme kullforekomster, så vel som gull og olje.

Spørsmålet om de økonomiske interessene ledet videre til arkivene etter selskapet *Arktisk Næringsdrift A/S*. Selskapet ble stiftet på slutten av 1920-tallet, på mange måter som et resultat av den økende spenningen mellom Norge og Danmark. Arkivert korrespondanse mellom *Arktisk Næringsdrift A/S* og *Norges Svalbard- og Ishavsundersøkelser* (NSIU) styrket ytterligere vekten til de aktuelle mineralforekomstene som både Danmark og Norge ønsket å utnytte. Her kunne man igjen vitne de vidt forskjellige interessene landene fulgte. Der Norge kunne se for seg et kommersielt salg av verdifulle mineraler, hadde danskene en helt annen oppfatning om at dette kullet hadde lav

verdi, og heller ville gjøre bedre nytte for seg i de lokale grønlandske kraftstasjonene. Det var også på slutten av 1920-tallet av det danske selskapet *Østgrønlandske Fangstkompani Nanok A/S* ble stiftet. De videreførte driften etter *Østgrønlandske Kompagni*, som ikke hadde lyktes i å etablere et langvarig og profitabelt næringsliv på Øst-Grønland.

Et videre aktuelt funn i sammenheng med disse selskapene var at stiftelsespapirene eksplisitt nevnte at selskapene ble etablert med den hensikt å anskaffe kontroll over ressursene på Øst-Grønland, da opprettelsen av et levedyktig næringsliv ville tilegne fremtidige krav mer troverdighet. Suverenitetsspørsmålet var heller ikke nødvendigvis av noen interesse for de økonomiske aktørene i Norge. Sekundærlitteratur har antydnet at de økonomiske gruppene i Norge, deriblant Aalesund Skipperforening, i stor grad heller hadde økonomiske interesser, og at spørsmålet om nasjonal suverenitet ikke hadde noen spesifikk betydning for dem.

Forkortelser

ANAS – Arktisk Næringsdrift A/S. Norsk selskap stiftet 24. juni 1929. Selskapet siktet på å fremme fangstvirksomhet i Arktis, i særlig grad på Øst-Grønland fra basen i Myggbukta. Selskapets siste fangstsesong var vinteren 1958/1959. Selskapet avventet lenge å gjenopprette virksomheten sin, men ble omsider offisielt lagt ned i 1981.²

ASF – Aalesund Skipperforening. Etablert i 1892 med sikte på å sikre interessene til norske fiskere, spesielt med tanke på Ålesunds rolle i norsk fiskeri.³ Mange norske byer er viktige for norsk fiskeri, men Aalesundskipperne spilte en viktig rolle i Grønlandssaken. Tallene, som vi kommer tilbake til siden i masteroppgaven er samlet opp fra dokumentene til jurist Gustav Smedal, og disse tallene viser hvor viktige nettopp Aalesund Skipperforening var, i særlig grad for fangst-interessene på Øst-Grønland.

AØO - Aktieselskapet Østgrønlands Oliefelter – Norsk selskap som ble opprettet i 1930, med den hensikt å bygge ut en norsk oljevirksomhet på Øst-Grønland. En av konkurrentene til Arktisk Næringsdrift A/S.⁴

DAI – Dansk Arktisk Institut. Dansk Arktisk Instituts arkiver inneholder en rekke dokumenter som tar for seg Danmarks interesser i ishavene. Disse interessene omhandler utelukkende Grønland: Dette kommer av at Grønland er Danmarks eneste besittelse i ishavene.

DDU – Det danske udenrigsministeriet, det danske utenriksdepartementet. Arkivene deres er oppbevart hos Det danske rigsarkiv.

DNA – Det Norske Arbeiderparti. I dag forenklet til Arbeiderpartiet.

DNSS – De norske statsunderstøttede Spitsbergenekspedisjoner. Opprettet primært som en arena for norsk polarforskning i Arktis, der første fokus omhandlet geologiske og botaniske undersøkelser. DNSS var i starten sponset av private aktører: Fyrst Albert av Monaco finansierte to ekspedisjoner, en i 1906 og en i 1907, da begge ekspedisjonene ble ledet av Gunnar Isachsen. Den første som ble sponset fra norsk hold ble gjennomført i 1908, og ledet av Adolf Hoel. DNSS var ikke en statsinstitusjon, og manglet en formalisert organisasjonsstruktur. I all hovedsak var dette et tiltak igangsatt av personer som av nasjonale og faglige årsaker ønsket å kartlegge områdene rundt Arktis. Litt etter litt kom den norske staten mer på banen, og med norsk suverenitet over Svalbard ble det sett på

² Arkivportalen for Statsarkivet i Tromsø, P-0464 – Arktisk Næringsdrift A/S, SATØ/P-0464. URL: <https://www.arkivportalen.no/contributor/no-a1450-09000000073969> (besøkt 24.01.20, kl. 19.08)

³ Nettsiden til Aalesund Skipperforening. URL: <http://skipperforening.no/> (besøkt 24.01.20, kl. 19.12)

⁴ Avisutklipp fra Gustav Smedals klipparkiv, *Oliekrig i Østgrønland – to norske Selskaber vil okkupere «Oliefelter» paa samme Sted!*, utklipp fra avisen Børsen, 28. april 1931. Klipparkivet etter Gustav Smedal er å finne i arkivene til Norsk Polarinstitutt

som nødvendig å organisere og sentralisere tiltaket. Med dette ble NSIU opprettet. DNSS kan ses på som det første leddet i Norges virksomhet i Arktis.⁵

DRA – Det danske rigsarkiv. Det danske rigsarkivet ivaretar en rekke arkivsamlinger. I all hovedsak var dokumentene fra Det danske utenriksministeriet mest relevante, og inkluderte 14 bokser med arkivmaterial fra perioden 1931 – 1933.

KGH – Den Kongelige Grønlandske Handel. Et handelselskap som ble opprettet og drevet av den danske staten. I perioden 1776 – 1950 hadde de enerett på handel med Grønland. I 1986 ble KGH overtatt av Det grønlandske hjemmestyre, og omdøpt til «*Kalaallit Niuerfiat*» (Grønlands handel) KNI.⁶

NKP – Norges kommunistiske parti. Partiet ble etablert i 1923 av et mindretall personer tilknyttet DNA, da flertallet ble ekskludert fra Den tredje (kommunistiske) internasjonale (Komintern).⁷

NP – Norsk Polarinstitut. Norsk Polarinstitut ble, som sagt, opprettet i 1948 som en videreføring av NSIU. Norsk Polarinstitut er i dag innehaver av en stor andel arkivmateriale som tar for seg Norges interesser i ishavene. Norsk Polarinstitut kan ses på som det tredje leddet i forvaltningen av norske ishavinteresser. Arkivene etter NSIU og DNSS er delt mellom Statsarkivet i Tromsø og Norsk Polarinstitut.

NS – Nasjonal Samling. Norges største fascistiske parti i mellomkrigstiden, ledet av Vidkun Quisling. NS blir relevant å nevne i denne oppgaven i tiden etter 1933, da det var først da partiet ble stiftet. Dette betyr at partiet ikke finnes i forkant av dommen i Haag. Enkelte aktører fra Grønlandssaken skulle fra 1933 og fremover mot 1945 bli medlemmer av partiet. Eksempler på dette er Adolf Hoel og Gustav Smedal, som ble medlemmer i 1933⁸ og 1942,⁹ respektivt. Grønlandsaktivisters individuelle motiver for å melde seg inn i NS fra og med 1933 og fremover skal ikke utforskes i detalj i denne oppgaven, men det er likevel viktig å legge frem NS' ishavspolitikk som en sentral forklaring for dette: Vidkun Quisling

⁵ De norske statsunderstøttede Spitsbergenekspedisjoner (DNSS) 1906 – 1928, Norges Svalbard- og Ishavsundersøkelser (NSIU) 1928 – 1948, Norsk Polarinstitut (NP) 1948 (og fremover), Arkivkatalog fra Statsarkivet i Tromsø, (2004), Side 3

⁶ Den Store Danske, artikkel om *Den Kongelige Grønlandske Handel*. URL: http://denstoredanske.dk/Geografi_og_historie/Gr%C3%B8nland/Gr%C3%B8nlands_samfund_kultur_og_historie/Den_Kongelige_Gr%C3%B8nlandske_Handel (besøkt 07.05.2020 kl. 16.24)

⁷ Store norske leksikon, artikkel om NKP. URL: https://snl.no/Norges_Kommunistiske_Partii (besøkt 28.04.20, kl. 20.30)

⁸ Store norske leksikon, artikkel om Adolf Hoel. URL: https://nbl.snl.no/Adolf_Hoel (besøkt 02.03.20, kl. 15.10)

⁹ Store norske leksikon, artikkel om Gustav Smedal. URL: https://nbl.snl.no/Gustav_Smedal (besøkt 02.03.20, kl. 15.06)

var også engasjert i Grønlandssaken, og fra og med 1934 stod det i NS' offisielle partiprogram at partiet ønsket å hevde norske interesser og suverenitet i Arktis.¹⁰

NSA – Norges Socialdemokratiske Arbeiderparti. Partiet ble stiftet i 1921 i forbindelse med en splittelse som oppstod innad i DNA da Kyrre Grepp og Martin Tranmæl fikk meldt DNA inn i Komintern, den tredje (kommunistiske internasjonale). Norges Socialdemokratiske Arbeiderparti siktet på å få til en sosialistisk omveltning i Norge, men innenfor et parlamentarisk rammeverk, i motsetning til hva mer revolusjonære krefter stod for. I 1927 hadde DNA gått bort fra den revolusjonære linjen, og da gikk NSA nok en gang inn i DNA igjen.¹⁰ Spesielt på 1920-tallet er det viktig å operere med dette skillet, da de to partiene har forskjellige representanter som taler deres sak.

NSIU – Norges Svalbard- og Ishavsundersøkelser. Opprettet og etablert som en sentralisert institusjon i 1928 av Adolf Hoel, med den hensikt å kartlegge hav- og landområder, så vel som å stå for geologiske undersøkelser i Arktis. NSIU ble omorganisert til å også omfatte Antarktis i 1948, og endret deretter navn til Norsk Polarinstitut. NSIU kan ses på som det andre leddet i norske ishavsinteresser.¹¹ Hvorvidt omorganiseringen, så vel som navnebyttet, var kun for å omfatte et bredere område, eller om det handlet om å ta et oppgjør med Hoels tilknytning til NS, er en sak som har blitt diskutert.

ØFNAS – Østgrønlandske Fangstkompagni Nanok A/S. Vil også være forkortet til «Nanok». Nanok var et dansk selskap som ble etablert 1929 som etterfølger av A/S Østgrønlandsk Kompagni. «Nanok» kommer fra «Nanoq», som er kalaallisut (grønlandsk) for isbjørn.¹²

ØKA – Østgrønlandske Kompagni Aktieselskab. Danmarks første forsøk på å etablere et fangstkompani på Øst-Grønland i 1919. Fangsten var dårlig og fangstfolkene var dårlig utstyrt, i tillegg til at selskapet opplevde en del ulykker. Virksomheten ble innstilt i 1924, men gjenopprettet i 1929, underlagt ØFNAS.¹³

¹⁰ Partiprogrammet til Nasjonal Samling, *Vi vet hva vi vil!*, digitalisert utgave hentet fra nettsiden til Høgskulen på Vestlandet. URL: <https://home.hvl.no/mediesenter/nordiki/vivet08.htm> (besøkt 13.04.20, kl. 18.07)

¹¹ Norsk Polarinstitut. Historisk tidslinje. URL: http://polarhistorie.no/organisasjoner/norsk_polarinstitut (besøkt 24.01.20, kl. 19.24)

¹² Den store danske: Leksikon – Gyldendals åbne encyklopædi, digital utgave. Avsnitt om Østgrønlandske Fangstkompagni Nanok A/S. URL: http://denstoredanske.dk/Geografi_og_historie/Gr%C3%B8nland/Gr%C3%B8nlands_samfund_kultur_og_historie/Nanok (besøkt 24.01.20, kl. 17.50)

¹³ Den store danske: Leksikon – Gyldendals åbne encyklopædi, digital utgave. Avsnitt om Østgrønlandske Kompagni Aktieselskab. URL: http://denstoredanske.dk/Geografi_og_historie/Gr%C3%B8nland/Gr%C3%B8nlands_samfund%2c_kultur_og_historie/%c3%98stgr%C3%B8nlandsk_Kompagni (besøkt 05.02.20, kl. 14.51)

Begrepsforklaringer

Annektere/anneksjon – Begrepet kommer opprinnelig fra latin «annectere» som oversettes til å «knytte til, forbinde med». I en politisk kontekst vil annektering være en handling der en stat fører en linje vis hensikt er å «tilegne seg/erobre et område for å erklære det som sitt eget». ¹⁴

Bottlenose – Av det engelske «flaskenese». Fra gammelt av ble også denne betegnelsen brukt på norsk, men i dag bruker man heller betegnelsen nebbhval. ¹⁵ Dette ordet står oppført i ordforklaringen fordi det blir brukt et par ganger i eldre litteratur, anvendt i oppgaven.

Dansk Vestindia – Fellesbetegnelse for øyene St. Thomas, St. Croix og St. John, så vel som en rekke mindre, for det meste ubebodde øyer. I dag en del av amerikanske «*Virgin Islands*» (Jomfruøyene), en øygruppe i Karibia som er delt mellom USA og Storbritannia. ¹⁶ Betegnelsen Dansk Vestindia blir brukt om disse øyene når de beskrives som en dansk koloni, men vil i aktuelle sammenhenger (det amerikanske kjøpet) heller bli omtalt som Jomfruøyene.

Eirik Raudes land – Det norske navnet på de norsk-okkuperte områdene mellom Nordøst- og Øst-Grønland. ¹⁷

Eskimo – Tidligere betegnelse på urbefolkningen på Grønland, og i deler av Canada, Alaska og Nordøst-Russland. Begrepet har sin opprinnelse blant franske misjonærer som tok i bruk ordet *esquimau* (av enten abenaki eller ojibwa, andre urfolkspråk), som oversettes til «den som spiser rått kjøtt». Kan også ha sin opprinnelse i latin *excommunicati* som oversettes til «de bannlyste». Nedsettende som disse ordene kan være, er det naturligvis ikke vanskelig å forstå hvorfor de aktuelle folkegruppene (hvor dette har vært en tidligere fellesbetegnelse) i all hovedsak foretrekker betegnelsen *inuit*. ¹⁸ Grunnen til at dette begrepet blir anvendt i oppgaven, er fordi det ble brukt tidligere i en hel del arkivmateriale, og må derfor tas opp på nytt.

¹⁴ Norsk Akademisk Ordbok, Ord: «Annektere». URL: <https://www.naob.no/ordbok/annektere> (besøkt 13.03.20, kl. 15.41)

¹⁵ Store Norske Leksikon, side om «Bottlenose», online-utgave. URL: <https://snl.no/bottlenose> (besøkt 01.02.20, kl. 16.42)

¹⁶ Store Norske Leksikon, side om «Dansk Vestindia», online-utgave. URL: https://snl.no/Dansk_Vestindia (besøkt 28.01.20, kl. 18.14)

¹⁷ Norsk polarhistorie, artikkel om «Radiobølger i isødet». URL: <http://www.polarhistorie.no/artikler/2007/Radioboelger%20i%20isoedet> (besøkt 20.01.20, kl. 16.28)

¹⁸ Det Norsk Akademiske Ordbok, ord: «Eskimo». URL: <https://www.naob.no/ordbok/eskimo> (besøkt 28.01.20, kl. 15.57)

Grønlandslag – Nasjonalistiske folkebevegelser som vokste frem over store deler av Norge. Disse gruppene agiterte for norsk overtakelse av de omstridte områdene på Øst-Grønland.¹⁹

Ishav – Havområder hvor det er dravis, eventuelt havområdene mellom starten på polarsirkelene og frem til de magnetiske polpunktene.²⁰

Imperialisme – En politisk linje der en stat sikter på å oppnå eller opprettholde politisk, økonomisk og militær makt i et annet land.²¹

Ishavsimperialisme – En ekspansjonspolitisk linje ført i ishavene, hvis hensikt forblir den samme som i imperialismen (forklart over). Dette er på ingen måte en særegen linje for norsk utenrikspolitikk, men heller en linje mange land førte.²² Betegnelsen har også blitt anvendt av historikeren Olav Riste (begrepet «Arctic Imperialism», som i utgangspunktet vil oversettes til Arktis-imperialisme) i boken «Norway's Foreign Relations – a History».²³

Kalaallisut – Grønlandsk språk.

Monopol – Etter gresk *mono* (entall) og *polein* (å selge), i ordets sanne forstand kan dette bety enerett på handel, at altså kun én aktør styrer markedskreftene for et område.²⁴ Dette blir i særlig grad karakteristisk for det danske grønlandsmonopolet. I sammenheng med tilegnelse av politimyndighet til Hallvard Devold og Lauge Koch vil det også være aktuelt å legge frem en annen side av et slikt monopol, nemlig voldsmonopol. Sosiologen Max Weber la frem en teori om at dersom en politisk enhet skulle defineres som en stat forutsatte dette blant annet at staten hadde *voldsmonopol*. Normalt sett vil slike aktører være politiet eller militæret. Derfor blir også voldsmonopol aktuelt for oppgaven.²⁵

Okkupasjon/okkupere – Opprinnelig latin: «Occupare» som oversettes til «å ta i besittelse». Brukes som oftest når et område besettes av et fremmed militærvesen.²⁶ I sammenheng med Grønlandssaken, som er det sentrale temaet for denne avhandlingen, brukes begrepet okkupasjon i en ikke-militær kontekst: Okkupasjonene var utelukkende sivile.

¹⁹ Libæk & Stenersen (1991), side 110

²⁰ Norsk akademisk ordbok, «ishav». URL: <https://www.naob.no/ordbok/ishav> (besøkt 20.01.2020, kl. 15.43)

²¹ Norsk akademisk ordbok, «imperialisme». URL: <https://www.naob.no/ordbok/imperialisme> (besøkt 24.01.20 kl. 15.04)

²² Polarhistorie, artikkel om «Polarnasjonen Norge». URL: http://www.polarhistorie.no/artikler/2008/Polarnasjonen%20Norge/print_artikler_view (besøkt 20.01.20, kl. 15.37)

²³ Riste O., (2005), *Norway's Foreign Relations – a History*, Universitetsforlaget: Oslo. SIDE 115

²⁴ Store norske leksikon, artikkel om *Monopol*. URL: <https://snl.no/monopol> (besøkt 27.05.2020, kl. 15.00)

²⁵ Store norske leksikon, artikkel om *Stat*. URL: <https://snl.no/stat> (besøkt 27.05.2020, kl. 15.04)

²⁶ Norsk Akademisk Ordbok, Ord: «Okkupere». URL: <https://www.naob.no/ordbok/okkupere> (besøkt 13.03.20, kl. 16.16)

Pressgruppe – En permanent eller midlertidig etablert organisasjon som opprettet med den hensikt å påvirke beslutninger som fattes av myndighetsorganer.²⁷ I denne masteroppgaven vil samtlige grupper, deriblant Aalesund Skipperforening og Tromsø Skipperforening omtales i sammenheng med pressgrupper. Disse gruppene i seg selv var ikke i utgangspunktet etablert med den hensikt å drive politisk lobbyvirksomhet, men kom likevel til å i stor grad samarbeide med krefter som ønsket en mer aktiv og ekspansiv norsk ishavspolitikk, deriblant Grønlandslagene.

Terra Nullius – Ingenmannsland. Betegnelsen brukes i all hovedsak om «herreløse» landområder, altså områder ingen stater har lagt noe offisielt krav på.²⁸

Vestisen – Navnet på til dels isfrie fangstfelt mellom Svalbard i øst, og Grønland og Island i vest.²⁹ Vestisen, som skal vises i denne oppgaven, endte opp som en del av en dansk interessesfære. Dermed oppstod det en konflikt mellom Norge og Danmark i dette området.

Voldgift – En form for privat rettergang der en uoverenskomst løses av en voldgiftsrett istedenfor en alminnelig domstol. Voldgiftsretten har en eller flere dommere. Det er en part som saksøker, og en part som blir saksøkt. Voldgiftsretten skal deretter avsi en dom i saken. På mange måter foregår en voldgiftsbehandling på samme måte som en vanlig rettsak. En slik rettsak skiller seg fra vanlige rettsaker på bakgrunn av at en voldgiftsrett utnevner dommere som representerer partene i konflikten, som da også representerer en av de viktigste forskjellene mellom en vanlig rettsak og en voldgiftsrett.³⁰

Østisen – Navnet på fangstfeltet mellom Svalbard i vest, og Novaja Semlja og Franz Josef Land i øst. Området er langt mer preget av drivis enn Vestisen.³¹ Østisen legges frem i denne oppgaven for å sette den norske, mer ekspansive ishavspolitikken i en bredere kontekst: Her ble sonen erklært sovjetisk, hvilket førte til en ressurskonflikt i øst.

²⁷ Store norske leksikon, artikkel om «Pressgrupper». URL: <https://snl.no/pressgruppe> (besøkt 02.04.2020, kl.18.18)

²⁸ Store norske leksikon, artikkel om *Terra nullius*. URL: [https://snl.no/terra nullius](https://snl.no/terra_nullius) (besøkt 27.05.2020, kl. 15.11)

²⁹ Smedal G., Norsk næringsvirksomhet på Østgrønland og i østgrønlandske farvann og det danske avsperringssystem (1932), side 5

³⁰ Norsk Jusleksikon, artikkel om «Voldgift». URL: <https://jusleksikon.no/wiki/Voldgift> (besøkt 30.03.20, kl. 18.22)

³¹ Ibid, side 5

Kapittel 1:

Innledning, problemstilling, historiografi og historisk kontekst

1.1. Innledning

«Der er Nansensryggen, der er Steinrøisdalen og haugen hvor den første moskusen blev skutt. Bakom stiger landet forjettende frem med fjell bak fjell, alt dette har vi levd oss inn med og regnet som vårt».³²

Dette skrev Helge Ingstad i hans memoarer «Øst for den store bre» fra 1935. Boken skildrer ikke bare vakker natur, et rikt dyreliv og Ingstads tid som sysselmann, men det utvalgte sitatet sier også noe om de populære stemningene som preget mange nordmenns liv på 1920- og 1930-tallet: At det da, i motsetning til i dag, fantes en tanke om at Grønland rett og rimelig var norsk. I nyere tid kan man ofte høre om folk som betrakter Grønland som et ingenmannsland, et *terra nullius*, et isøde uten noe å hente. Likevel har øya, også i våre dager, vært satt i sentrum for en rekke suverenitetsrelaterte spørsmål. At dette også forekommer i dag, vitner om det egentlig er en helt annen tolkning som preger et alltid dynamisk politisk landskap, og at hvem enn det er som besitter Grønland også besitter en rekke fordeler. Ekspansiv politikk i Arktis er like dagsaktuelt i dag som det var før, og dette vitner om et langt rikere Grønland enn det man kanskje ofte tenker over.

Med sitt areal på 2 166 086 km² er Grønland verdens største øy. Flertallet av Grønlands innbyggere bor på øyas sør- og sør-vestkyst.³³ Dette kommer av at Grønlands innlandsis dekker et areal på 1 700 000 km². Dette utgjør 10,7% av Jordas samlede ismasse, og kun innlandsisen på Antarktis er større.³⁴ Grønland blir derfor ofte betraktet som et isøde, et ingenmannsland, der kun urbefolkningen har funnet en måte å overleve. I denne sammenhengen vil nok mange stille seg spørsmålet om hva hensikten med å gjøre krav på Grønland er. Tross dette synet på terra nullius, isødet, ingenmannslandet, som Grønland ofte har blitt oppfattet som, har flere stater søkt etter muligheten til å utnytte de ressurser som enten er å finne der, eller angivelig skal eksistere der. De fleste i dag vil nok huske sommeren 2019, da verden reagerte i sjokk da USAs president Donald Trump luftet interesse for å kjøpe Grønland. Det var som om hele verden opplevde Trumps interesse som helt absurd. I avisa «Politiken» fra 24. august 2019 havnet Trumps kjøp igjen i fokus, og i

³² Ingstad (1935), side 182

³³ Store Norske Leksikon, artikkel om «Grønland». URL: <https://snl.no/Gr%C3%B8nland> (besøkt 27.03.20, kl. 16.51)

³⁴ Orheim O. (2009), side 25

denne sammenhengen ble hans ønske om Grønland satt i sammenheng med Norges okkupasjoner i 1931 og 1932.³⁵ Dette viser i sin essens at ønsket om Grønland, absurd som det nå kunne tolkes som, på ingen måte var noe ukjent for Danmark. Også 29. april 2020 kunne Trondheimsavisa *Adressa* fortelle om at Grønland «er ufrivillig blitt en brikke i et storpolitisk spill mellom stormaktene. Stormaktenes retorikk om Arktis er tilspisset, og både danske myndigheter og Norges ambassadør til Danmark maner til ro i saken».³⁶ Grønland og Arktis, og ekspansiv politikk i områdene, er fortsatt i aller høyeste grad dagsaktuell, nesten hundre år etter Danmarks suverenitetserklæring over Grønland. Å lese at både Danmark og Norge maner til ro i saken er noe vi i dag tar for gitt, i og med at det dansk-norske forholdet er godt. Det har derimot ikke alltid vært sånn. Også norske og danske interesser har havnet på kollisjonskurs, og ikke så alt for ulikt den nåværende ordkrigen mellom USA og Russland, skjedde dette også i Arktis.

Grønlandssaken er navnet på en episode der danske og norske interesser i ishavet utløste en konflikt. En rekke faktorer knyttet til fangst på og tilgang til Grønland utløste denne konflikten i 1921, og klimakset anses å være okkupasjonene som fant sted 10 år senere. Danske myndigheter, altså både regjeringen i København og koloniadministrasjonen på Grønland, besluttet å utestenge utenlandske og private aktører fra farvannene rundt Grønland. Dette var en avgjørelse som ble begrunnet i å skaffe Grønland et monopol på disse ressursene. Hensikten med dette tiltaket var å sørge for at Grønland skulle forbli en selvforsynt koloni. Monopol på fangst ble sett på som en nødvendighet, da utenlandske og private kommersielle interesser ikke samsvarte med en mer ekspansiv dansk grønlandspolitikk. Avsperringen, som ble ansett som nødvendig fra dansk perspektiv, skapte derfor en rekke reaksjoner i Norge: Norge, en nasjon som var avhengig av omfattende fiske- og fangstvirksomhet kom til å miste tilgang til noen av deres rikeste fangstfelt. Forskjellige organisasjoner ble stiftet, noe som dannet grunnlaget for grupper viss hensikt var å presse staten til å handle: Økonomiske interessegrupper stilte seg bak fangstorganisasjoner som Tromsøskipperne og Aalesund Skipperforening, og nasjonalistiske grupper som Grønlandslagene løftet frem suverenitetsspørsmålene, samt rettet en kritikk mot dansk legitimitet og den «historiske uretten begått under Kielfreden 1814». Konflikten ble forsøkt løst gjennom en ny avtale i 1924 og gjennom voldgiftsforhandlinger i 1926 og 1927. Begge statene hadde et behov for å hevde suverenitet over Øst-Grønland gjennom en økende tilstedeværelse. I 1931 og 1932 ble den norske tilstedeværelsen trappet opp gjennom en rekke sivile okkupasjoner. I henhold til Østgrønlands-avtalen av 1924 ble det avgjort at Danmark og Norge skulle ta med saken til den internasjonale domstolen i Haag. Retten erklærte i april 1933 at okkupasjonene var ulovlige. Norge tapte rettsaken, og Danmarks suverenitet ble igjen bekreftet.

³⁵ Politiken 24.08.2019, *Da Norge forsøgte at snuppe Østgrønland*

³⁶ Adresseavisen 29.04.2020, *Maner til ro etter amerikansk og russisk ordkrig om Arktis*, side 20

1.2. Problemstilling

Hvilken betydning hadde danske og norske økonomiske interesser for Grønlandssaken, og til hvilken grad fantes det et skille mellom økonomiske og nasjonalistiske interesser? Dette spørsmålet skal belyses gjennom undersøkelser av norsk næringslivsaktivitet langs Øst-Grønland, og hvordan også danske selskaper trappet opp en tilsvarende tilstedeværelse mellom 1919 og 1931.

Begrunnelsen for denne problemstillingen er at Grønland, med sine enorme isbreer (som nevnt innledningsvis er de nest største konsentrerte ismassene i verden), fort kan betraktes som et isøde, kanskje også et område som blir betraktet som vanskelig å få noe ute av. Tross dette har Grønland mange ganger havnet i sentrum for territorialkonflikter, og den danske staten må ofte måtte hevde suverenitet over øya. De norske okkupasjonene i 1931 og 1932, i tillegg til en økende amerikansk og russisk interesse for hevdelse i Arktis er gode eksempler på at Grønland forblir like aktuelt for stater som ønsker økt innflytelse i Arktis. Interessene har riktignok til dels endret karakter, men med hensyn til den deknningen de får, er de fremdeles den dag i dag like aktuelle. Per dags dato er det mye dekning av ressursutvinning i Arktis. Ressursutnyttning er i det hele ikke et nytt tema: Fangstnæringen har riktignok endret karakter, men på samme måte som på slutten av 1920-tallet er bergverksdriften en del av de aktuelle spørsmålene for ressursene på Grønland. Dette handler ikke bare om oljeboring ved iskanten, men også militære og økonomiske interesser på Grønland, der mineralforekomster og taktiske stillinger vil tjene et hvert land som nå skulle opparbeide seg suverenitet over øya. Dette er heller ikke noe nytt, og har vært aktuelle spørsmål helt siden skiftet fra 1800/1900. Man kan se at økonomiske og militære interesser i Arktis i dag er aktuelle påskudd for å tilegne seg territorier på Grønland, men hva var aktuelt under de norske okkupasjonene, og hvordan skiller Norges tidligere interesser seg fra dagens interesser?

Norge hadde i første halvdel av 1900-tallet økonomiske interesser på Øst-Grønland. Disse interessene gjennomgikk en rekke endringer, fra å primært være knyttet til fiskeri- og fangstvirksomhet, til å også omfatte bergverksdrift. Dette må også ses i sammenheng med moderniseringen og industrialiseringen av Grønland som fant sted mellom 1912 og 1940, da dansk suverenitet over Grønland ble utvidet, noe som også medførte utvidelsen av det danske grønlandsmonopolet. Dette vil da skape spørsmålet om hvilke faktorer fra både dansk og norsk side som ble opplevd som en trussel mot sin motparts næringslivsinteresser. Her må også de økonomiske interessegruppene tilegnes oppmerksomhet. De økonomiske aktørene, både Aktieselskabet Østgrønlandske Kompagni og Arktisk Næringsdrift A/S for å nevne aktører eksempelvis, stod som sentrale organisasjoner i de økonomiske spørsmålene. Utenom dette fantes det også sterke nasjonalistiske krefter i både Norge og Danmark. Slike grupper fremmet betydningen for ytterligere opptrapping for å hevde suverenitet over de omstridte områdene. De økonomiske aktørene hadde betydelig innflytelse, både i Danmark og Norge. Spesielt i Norge hadde fraværet av et vellykket dansk næringsliv på Øst-Grønland fungert som et argument for at norske fangstinteresser hadde større vekt enn de danske. De økonomiske

argumentene handlet ikke derfor kun om å etablere et levedyktig næringsliv, men det ble også et aktuelt tema for diskusjon rundt spørsmålet om eierskap over Øst-Grønland.

I tillegg må man også operere med et skille mellom de aktuelle gruppene i dette spørsmålet. I starten på Grønlandssaken eksisterte det et mer markert skille mellom fangstinteresser og nasjonalistiske interesser.

Betydningene til de økonomiske gruppene og aktørene i Danmark og Norge må ikke undervurderes i Grønlandssaken. I Norge hadde fangstfolk gjennom sine interesseorganisasjoner skrevet kritiske innlegg mot fraværet av en sterkere norsk hevdelse i ishavene, og i Danmark skrev aviser om de rike mineralforekomstene på Grønland, og den danske stat ville prøve flere ganger å finansiere selskaper som skulle arbeide på vegne av Grønlandskolonien. Fra begge hold var det altså aktuelt å fremme økonomiske interesser, ikke bare for fortjenesten eller koloniens skyld, men også i et forsøk på å hevde suverenitet. I en slik tilnærming som alt beskrevet, vil siktet i all hovedsak være på å behandle interessegruppene som separate enheter. Deres motiver var av forskjellig natur, men de klarte likevel å samle seg bak samme sak. Dette er også aktuelle faktorer å ta med i sammenheng med Danmarks side av saken.

1.3. Historiografi

Det finnes mye litteratur om Grønlandssaken, både på norsk og dansk. Det finnes også noe litteratur på engelsk, deriblant Axel Sørensens «*Denmark-Greenland in the Twentieth Century*» og Olav Ristes «*Norway's Foreign Relations – A History*». Begge har altså oversatt sine verk, om Grønlands historie og norsk utenrikspolitisk historie respektivt, til engelsk for en bredere gruppe lesere. Bøker om utenrikspolitisk historie dekker altså en ganske omfattende tematikk, og derfor oppsummeres Grønlandssaken som regel ganske kortfattet. Dette går ut på at selve essensen i motivene, hendelsesforløpet og konsekvensene trekkes frem, slik at én enkelthendelse ikke skal tilegnes mer oppmerksomhet enn andre saker, slik at bøkene får dekket sin aktuelle tematikk tilstrekkelig.

Litteraturen om Grønlandssaken har i stor grad vært preget av endringer i hvordan saken omtales. Dette blir i særlig grad merkbart gjennom en komparativ fremstilling av mellomkrigs litteratur og etterkrigs litteratur, da det er her det større skiftet finner sted. Forfattere som Idar Handagard, Helge Ingstad og Hans Amundsen tilbyr verdifull innsikt i datidens tankegods rundt konflikten om Øst-Grønland. Utfordringen med denne *mellomkrigs litteraturen* er at det var datidens mest høylytte aktører fra konflikten som skrev de mest omfattende tekstene om det som foregikk, og de fremmet naturligvis sine egne syn på konflikten. Sånn sett er det ingen stor forskjell på tekstene til eksempelvis Gustav Smedal og Hans Amundsen. Det er klart at de stod på to vidt forskjellige sider i saken: Smedal, som frontfigur for Grønlandslagene, vektla betydningen av okkupasjonene som en viktig faktor i suverenitetsspørsmålet, mens H. Amundsen fremstilte dette som en

linje som brøt med både Stortinget og deres ønsker om en diplomatisk løsning. Ingen av dem fremmet noen form for objektivt syn på den: Denne litteraturen er ganske rask til å tilegne motpartene negative egenskaper, der man er raskt ute med å beskyldte motparten som forrædersk eller uansvarlig. Dette er naturligvis gode indikatorer på datidens tankegodts. En mentalitetshistorisk tilnærming til Grønlandssaken vil naturligvis ha stor nytte av litteraturen fra mellomkrigstiden, men litteraturen er på ingen måte objektiv. Fra Handagard og frem til Ingstad er det tilsynelatende få endringer i hvordan saken ble omtalt. I Idar Handagards «*Folkesuverenitet og Grønlands-spøragsmaalet*», publisert i 1922, legger Handagard frem argumentet om at den norske regjeringen ikke har folkelig støtte i saken om å overlevere Grønland til Danmark (eller noen annen stat, for den saks skyld), fordi regjeringen ikke har en historisk-juridisk rett til det. Regjeringen har rett og slett ikke folkets støtte i det.³⁷ Avslutningsvis i «*Øst for den store bre*» nevner Ingstad «*dette land som vi har betraktet som vårt*». Hvis man her trekker en tidslinje mellom publiseringen av Handagard og Ingstad, har vi en periode på 13 år (1922 - 1935) hvor dette tankegodset om Norges rett på Grønland forblir tilnærmet uendret av Grønlandssakens fremste aktører.

Det har også blitt skrevet en del om Grønlandssaken i nyere tid. Her er det snakk om en rekke lærebøker, spesielt de som beskriver linjer i norsk utenrikspolitikk. I Olav Ristes «*Norway's Foreign Relations – a History*» omtales Grønlandssaken som et eksempel på Norges «*Arktisimperialisme*», og at dette var en sak som eskalerte, ikke bare på bakgrunn av den oppfattede trusselen mot norsk næringsliv, men også som et resultat av nasjonalistiske strømninger. Her legges det også frem at den norske regjeringen i 1931, ledet av Bondepartiet, i utgangspunktet var villig til å ta med saken til Haag, men at de norske okkupasjonene satte en stopper for dette. Det skulle altså ta et år mellom de første okkupasjonene, og frem til saken endelig kunne tas med til en internasjonal domstol. Riste omtaler også Grønlandssaken som et klart avvik fra reglene i norsk utenrikspolitikk: Motivasjonene for ekspansjonen, i særlig grad de økonomiske motivene, var i stor grad de samme som normalt. Avviket ligger heller i at det var første gangen Norge hadde gjort krav på et landområde som offisielt var anerkjent som en del av et annet land. Det var også den første gangen at en norsk regjering hadde gitt etter for pressgrupper, mediedekning og populære politiske stemninger. Denne kortfattede, overordnede og mer objektive tilnærming til Grønlandssaken som Riste legger frem i sin bok, finner man også i annen litteratur som tar for seg lengre historiske linjer i norsk utenrikspolitikk, deriblant også i Berge Furres «*Norsk historie 1914 - 2000*» (2000) og Einar-Arne Drivenes og Harald Dag Jølles «*Norsk Polarhistorie – bind 3, rikdommene*» (2004). Jølle og Drivenes legger, som Riste, frem et kronologisk og overordnet syn. De vektlegger primært fangstfolkernes reaksjoner på avsperringen av Grønland og hvordan norske politikere behandlet det nasjonale suverenitetsspørsmålet. Dette fyller ut synet til Riste om de økonomiske pressgruppenes innvirkning på hvordan Grønlandssaken ble håndtert.

Fra «*Danmarkshistorie.dk*» er ebok-serien «*Danmarkshistorie*» lagt ut. Dette er en bokserie som tar opp Danmarks historie fra vikingtiden og frem til i dag. Bind 8 «*Fra systemskifte til besættelse*», skrevet av Henning Poulsen, beskrives i korte trekk tiden mellom 1901 og 1940. Her settes også Grønlandssaken inn i sammenheng med de mange

³⁷ Handagard (1922), side 2

grensespørsmålene Danmark gikk gjennom i perioden mellom 1864 og 1921. Her presenteres den danske suverenitetserklæringen som et forsøk på å avklare en hittil ubestemt suverenitet over «*kolonierne i Grønland*». Grønlandssaken heller som en sak der Norge ikke anerkjente den danske suvereniteten, og at saken derfor endte opp i Haag i 1933.³⁸ Artikkelen er basert på kildemateriale til historiker Axel Kjær Sørensen, en dansk historiker som spesialiserte seg på Grønlands historie. Han har blant annet skrevet «*Danmark-Grønland i det 20. Århundre*», og bidratt med artiklene «*Grønlands historiografi*» i «*Det grønlandske Selskabs Skrifter*», og «*Danske erhvervsinteresser og Grønlands nyordning 1950*» i «*Historiske Jyske Samlinger*».³⁹ I «*Denmark – Greenland in the Twentieth Century*» omtales perioden mellom 1912 og 1940 som Daugaard-Jensen-perioden.⁴⁰ Sørensen legger også frem et interessant perspektiv på de norske okkupasjonene, da de ikke bare beskrives som beskjedne, men at han også omtaler dem som heller harmløse, helt frem til den norske regjeringen stilte seg bak dem.⁴¹ *Denmark-Greenland in the Twentieth century* dekker omfattende den danske koloniadministrasjonens historie, og legger i stor grad frem opptrappingen av den danske koloniseringsprosessen, spesielt da behovet for å hevde suverenitet begynte å melde seg etter de første åpne uenighetene mellom Danmark og Norge. Betydningen til 1864 er også å finne i bind 7 «*Det unge demokrati 1848 - 1901*» der også den implisitte enigheten mellom Preussen og Danmark vedrørende Grønland legges frem. Bind 7 er skrevet av Erik Strange Petersen. Danmarkshistorien har et fellestrekk med Furre og Riste, i den grad at de legger frem et overordnet hendelsesforløp fra begynnelse til slutt, uten å nødvendigvis legge frem detaljerte enkelt-hendelser. De følger altså samme trend som de fleste oppslagsverk, da denne hendelsen ikke blir tilegnet mer oppmerksomhet enn andre.

Med tilgang til både omfattende litteratur og omfattende arkivmateriale har også Grønlandssaken vært aktuell i flere avhandlinger. I Vegar Lunde Hafnors masteroppgave «*Norsk ishavsretorikk – Stortingets behandling av Svalbard- og Grønlandssaken 1919 - 1925*» er tema de retoriske linjer det som dominerte norsk ekspansiv politikk i ishavene, med søkelys på Grønland og Svalbard. Hafnor legger også frem at ekspansiv ishavspolitikk som oftest har blitt assosiert med høyrenasjonalistiske prosjekter, og ser også på om det finnes noen sammenheng mellom stortingsrepresentantenes retorikk og partipolitisk tilknytning.⁴²

³⁸ Poulsen (2014) side 16

³⁹ Danmarkshistorien.dk, biografi om Axel Kjær Sørensen. URL: <https://danmarkshistorien.dk/om-os/forfattere/axel-kjaer-soerensen/> (besøkt 02.5.2020, kl. 20.16)

⁴⁰ Sørensen (2006) side 61. «Daugaard-Jensen-perioden» er navnet på et kapittel i denne boken, og dette kapittelet tar for seg perioden mellom 1912 og 1940.

⁴¹ Sørensen (2006) side 54

⁴² Hafnor V. L., (2016), *Norsk ishavsretorikk – Stortingets behandling av Svalbard- og Grønlandssaken 1919 – 1925*, Masteroppgave i historie, ved Fakultet for humaniora, statsvitenskap og lærerutdanning, Institutt for historie og religionsvitenskap, Norges Arktiske Universitet

I mastergradsoppgaven «*Å gjenerobre gammelt norsk land – Norsk ekspansiv nasjonalisme i Grønlandssaken og Nasjonal Samlings Austrvegs-prosjekt*» legger Kirsti Laura W. Langsholdt frem hvordan Grønlandssaken ble aktuell for partiet Nasjonal Samling etter dets etablering i 1933. Her kommer man til dels tilbake til Grønlandssakens nasjonalistiske aspekt, så vel som diskusjonene om hvorvidt gruppen kunne omtales som «*høyreautoritær*» eller «*fascistisk*». Oppgaven legger frem en ganske interessant begrepsbruk, som også på sin måte er en indikator på de større endringene innad i de nasjonalistiske pressgruppene.⁴³

Den mest omfattende behandlingen av Grønlandssaken er å finne i Ida Bloms doktorgradsavhandling «*Kampen om Eirik Raudes land – pressgruppedpolitikk i grønlandsspørsmålet 1921 - 1931*». I denne avhandlingen legger Blom frem de økonomiske og nasjonalistiske aktørene i Norge, og hvordan de nærmet seg Grønlandssaken. Ida Blom bruker også betegnelsen «*pressgrupper*» om disse gruppene. Som allerede lagt frem i ordforklaringene, er dette en betegnelse som brukes på grupper som får tilstrekkelig innflytelse til å kunne påvirke hvilke avgjørelser som tas av myndighetene.⁴⁴ Blom anses som en ledende autoritet på de politiske og økonomiske motivene bak Grønlandssaken, og de fleste som skriver om Grønlandssaken, og både faghistoriske verk og andre oppgaver siterer Blom jenvlig. Dette er aktuelt for de andre forfatterne nevnt ovenfor, da både mastergradsoppgavene og lærebøkene siterer Blom opptil flere ganger. Også danske forfattere henviser ofte til Blom, i særlig grad så fort spørsmålene om norske interesser blir aktuelle å ta til diskusjon.

Gjennom en komparativ fremstilling blir endringene i hvordan Grønlandssaken omtales enklere å registrere. Det er ikke slik at litteraturen nå lengre, enten den er norsk eller dansk, nødvendigvis angriper okkupasjonene. Fremfor å fremme et klart bias legges det her heller frem mer objektive forklaringer, der hendelsesforløpets start, utvikling og slutfase legges frem. Denne endringen i hvordan man skriver historie har bakgrunn i en rekke faktorer, som begge beror på mange år med endringer i det politiske landskapet, så vel som at territorialinteresser har endret karakter over tid. Et eksempel på dette er at Norge ikke lengre har den slags interesser på Øst-Grønland, eller på Grønland generelt. En rød tråd å følge gjennom dette, som også kan forklare endringene, er at politiske og økonomiske interesser har endret seg kraftig gjennom de siste 90 årene, og at de strømningene som førte frem okkupasjonene ikke lengre har noen sterk stemme i Norge.

På mange måter kan man argumentere for at litteraturen fyller ut det som mangler hos sitt motstykke: Dansk og norsk mellomkrigs litteratur fanger opp datidens tankegods og årsakene bak dette i større detalj enn nyere verk ofte gjør. Nyere litteratur, i særlig grad i form av oppslagsverk, prioriterer i større grad å føre et mer kortfattet, overordnet og objektivt blikk på konflikten. Nå må det riktignok sies at litteratur om slike begivenheter

⁴³ Langsholdt K. L. W., (2016), *Å gjenerobre gammelt norsk land – Norsk ekspansiv nasjonalisme i Grønlandssaken og Nasjonal Samlings Austrveg-prosjekt*. Masteroppgave i historie, Institutt for arkeologi, konservering og historie, Det humanistiske fakultet, Oslo.

⁴⁴ Blom I., (1973), *Kampen om Eirik Raudes land: pressgruppedpolitikk i grønlandsspørsmålet 1921 – 1931*, Oslo: Gyldendal

alltid vil være preget av hvem som skriver, så hverken mellomkrigs- eller etterkrigslitteraturen er objektiv i begrepets strengeste forstand: Den danske litteraturen dekker et dansk perspektiv om hvordan saken ble tolket i Norge, og det samme gjelder vice-a-vie for norsk litteratur om de norske tolkningene og reaksjonene. Likevel er det viktig å merke seg at litteraturen er dreid i en mer nøytral retning, da ord og uttrykk som «*okkupasjon*» brukes fra begge hold, og uttrykk som «*Urett*» er borte. Med andre ord kan man legge merke til at saken heller belyses som mer tosidig enn tidligere. Endringen i forfatterens retorikk indikerer også at tilnærmingen er mer objektiv enn tidligere.

1.4. Arkivsituasjon

Grønlandssaken optok et bredt spekter aktører av forskjellige bakgrunner, og dette har ført til at arkivmateriale om saken delt mellom flere parter. Dette gjelder ikke bare for Norge og Danmark, men også for interne institusjoner i begge landene. Dette er blant annet begrunnet i arkivmaterialets historiske bakgrunn og kobling til disse institusjonene. Eksempelvis har arkivet etter Arktisk Næringsdrift A/S i stor grad blitt oppbevart hos Statsarkivet i Tromsø, mens en annen andel av arkivet har blitt oppbevart hos Norsk Polarinstitut. Dette er begrunnet i den historiske koblingen mellom Arktisk Næringsdrift A/S og Norges Svalbard- og Ishavsundersøkelser (NSIU), som var forgjengeren til Norsk Polarinstitut. Fra Statsarkivet i Tromsø dekker arkivserien «*Arkivet etter Arktisk Næringsdrift A/S*» en rekke handlinger relevant for Arktisk Næringsdrift A/S, og da Grønlandssaken på sikt. Dette arkivet går også under «*Privatarkiv Nr. 464*». Her ble arkivboks 003, arkivboks 020 og arkivboks 158 brukt. Arkivboks 003 og 020 tilhører Statsarkivet i Tromsø. Arkivboks 158 tilhører i utgangspunktet Norsk Polarinstitut og deres forgjengere DNSS og NSIU, men har blitt overlevert til Statsarkivet. Alle disse boksene inneholder informasjon om Arktisk Næringsdrift A/S, og deres aktiviteter, deriblant transaksjoner, aksjetegning, og korrespondanse mellom fangstfolkene på Øst-Grønland og NSIUs kontorer i Oslo.

Transaksjonsdokumenter viser også at Arktisk Næringsdrift A/S også var en betydelig økonomisk aktør i de byene der man kunne vitne stor sysselsetting innenfor fiskeri- og fangstdriften i ishavsbyene. Disse transaksjonene kan man få ytterligere detaljer om gjennom kvitteringer fra blant annet våpenfabrikker, elektronikkbedrifter og dagligvarehandler, som gir god innsikt, ikke bare i hvilke bedrifter de handlet med, men også hvilket utstyr som var ansett som nødvendig for ytterligere utbygging på Øst-Grønland. Arkivene etter Arktisk Næringsdrift A/S dekker også i stor grad hvordan selskapet nærmet seg de påståtte mineralforekomstene, og dette er et tema som vil bli tilegnet mye oppmerksomhet gjennom oppgaven. Det er også flere av disse dokumentene som er avskrifter av dokumenter merket som «*fortrolig*» og/eller «*strengt fortrolig*», som også indikerer noe om aktiviteten til selskapet i deres samarbeid med NSIU. NSIUs hovedkontor var i Oslo på denne tiden. NSIU ble i 1948 omorganisert til å også omfatte Antarktis og norske biland i Sørishavet. Organisasjonen skiftet navn til Norsk Polarinstitut i 1948. Dette er en hendelse som blir til dels begrunnet i ønsket om å trappe opp arbeidet i Sørishavet, så vel som å markere en avstand fra Adolf Hoel, og den koblingen som skulle oppstå gjennom

hans medlemskap i NS og som leder for NSIU.⁴⁵ I 1993 ble Norsk Polarinstittutt flyttet til Tromsø.⁴⁶

Fra det Danske rigsarkivet ble det aktuelt å bruke arkivet etter Det danske udenrigsministeriet (Danmarks utenriksdepartement). Dette er en arkivserie som går under navnet «1909 – 1945 Gruppeordnede sager». I denne samlingen er det i all hovedsak pakke 8 som inneholder informasjon om Grønlandssaken. H – 8 – 38 til H – 8 – 213 omhandler Grønland i stor grad. Her blir Grønlandssaken, norsk aktivitet og dommen i Haag tatt opp i pakkene H – 8 – 38 og frem til H – 8 – 176. Dette er altså en ganske stor samling dokumenter som tar for seg alle arkiverte hendelser fra Grønland i perioden mellom 1909 og 1945.

Også magasiner fra mellomkrigstiden viser i stor grad hvilken rolle de økonomiske interessene hadde i sammenheng med konflikten om Øst-Grønland. Norske Fiskeritidende magasinet ble utgitt i perioden mellom 1898 og 1930, og som navnet på magasinet tilsier, tar det for seg fiske- og fangstvirksomhet blant norske sjøfolk. I disse magasinene finner man derfor tall fra fangst gjennomført både i og utenfor norsk farvann, og relevant for oppgaven, da også langs kysten av Øst-Grønland. I særlig grad tilbyr magasinet som ble publisert mellom 1921/1922 god informasjon om fangstvirksomheten langs Øst-Grønland, der spesielt skipperne fra Ålesund blir tilegnet vesentlig vekt. Magasinet opererer med ganske store tall, og disse tallene må tas med en klype salt. Denne kildekritiske innvendingen er begrunnet i, først og fremst, at nordmenn i utgangspunktet ikke hadde ført presise tall for fangstvirksomheten langs Øst-Grønland, av den enkle årsaken at dette var betegnet som et ingenmannsland, og derfor måtte man aldri svare til en annen stat om hvor stor fangst man egentlig hadde.

Det andre punktet er at publikasjonen av det aktuelle magasinet, altså 1921/1922, fant sted i etterkant av den danske suverenitetserklæringen, som de facto utestengte norske fiskere- og fangstfolk fra disse feltene. Derfor er det også grunn til å argumentere for at tallene vil være upresise, da noe av fangsten trolig ikke er oppført fordi det ville være betegnet som tyvfiske av danske kolonimyndigheter. De utgavene av Norske Fiskeritidende jeg har brukt i denne oppgaven er oppbevart hos University of California. De er også digitaliserte: <https://catalog.hathitrust.org/Record/010308092> (besøkt 17.04.20, kl.17.51).

I en rekke sammenhenger har også klipparkivet etter Gustav Smedal blitt brukt i denne masteroppgaven. Klipparkivet er en samling avisutklipp, fra både norske og utenlandske aviser, samlet opp av Smedal selv. Disse avisutklippene tar for seg en rekke saker knyttet til Øst-Grønland, deriblant Haag-dommen og selskapene som opererte langs kysten av Øst-Grønland. Klipparkivet legger frem en rekke avisartikler, som også bidrar til å danne en formening om datidens tankegods. Videre støtter det ytterligere påstanden om at litteraturen har, gjennom tiden, blitt mer nøytral i spørsmålet om Grønlandssaken. Klipparkivet er oppbevart hos Norsk Polarinstittutt, og er digitalisert. <https://www.npolar.no/arkiv-og-samlinger/smedal/>

⁴⁵ Norsk Polarinstittutts historie. URL: <https://www.npolar.no/historie/> (besøkt 05.05.20, kl. 18.26)

⁴⁶ Norsk Polarinstittutts historie. URL: <https://www.npolar.no/historie/> (besøkt 29.04.20, kl. 12.46)

1.5. Grønland fra Norgesveldet til dansk koloni

De første europeiske bosetningene på Grønland dateres tilbake til slutten av 900-tallet. Islendingen Eirik Raude anses som grunnleggeren av de første norrøne bosetningene på Grønland. På denne tiden var Island underlagt Norge, og sammen med bosetningene på Grønland betalte de skatt til kongen av Norge. I høymiddelalderen ser man en politisk enhet oppstå; Norgesveldet. Grønland ble altså innlemmet i Norgesveldet, og ble derfor norsk.⁴⁷ Etter 400 år forsvant de norske bosettingene, og årsaken til dette er fortsatt i dag omdiskutert.⁴⁸

Dansk virksomhet langs Grønlandskysten startet omkring 1615, da danske fiskere begynte å gå til disse feltene.⁴⁹ Den nye runden med kolonisering kom fra dansk hold. I 1721 hadde den danske kongen fått interesse for Grønland. Dette territoriet, som en gang i tiden hadde vært bebodd av norske kolonister, var fortsatt ansett som en del av Norge, da også Danmark. Denne gangen hadde den norske misjonæren Hans Egede, på vegne av kongen av Danmark-Norge, reist til Grønland med den hensikt å drive misjonsvirksomhet. Nå er ikke misjonsvirksomhet noe man som regel assosierer med aktiv kolonisering, men det var gjennom Egedes virksomhet at europeere igjen kom tilbake til Grønland. Med etableringen av Godthaab-kolonien hadde danskene nå etablert en permanent tilstedeværelse på sørvest-Grønland.

I 1807 gikk Danmark-Norge inn i Napoleonskrigene, på Napoleons side. Danmark-Norge gikk på et kraftig nederlag, og i 1814 så unionen seg nødt til å gå med på seierherrenes krav i Kielfreden. Kielfreden la frem at Norge skulle overføres til Sverige. Danmark, på sin side, måtte derfor avstå Norge, men tidligere dansk-norske besittelser forble underlagt Danmark. Blant disse var Grønland, og med hensyn til Kielfreden ble Grønland fra da av betraktet som dansk. Kielfreden vil dukke opp med jevne mellomrom i denne oppgaven, da det var en av mange avtaler som bekreftet at dansk suverenitet over Grønland i stor grad var støttet av verdens stormakter.

Norge la aldri frem noen offisiell protest mot dansk herredømme over Grønland. Fraværet av en offisiell uttalelse om dette kunne tolkes som at Norge ikke hadde noen innvendinger. Dette er derimot ikke så rett frem som man kanskje skulle tro. Selv om Norge på mange måter hadde en grad av selvråderett i unionen med Sverige, måtte landet likevel forholde seg til svensk utenrikspolitikk. Dette betydde derimot ikke at det fantes en norsk aktivitet på Øst-Grønland. Gjennom 1800-tallet kunne man vitne en økning i norsk fangst- og fiskerivirksomhet i Vestisen. Vestisen er navnet på et større fangstfelt, geografisk plassert mellom Jan Mayen i øst, Island i sør, og Nordøst- og Øst-Grønland i vest og nord-vest. I særlig grad hadde farvannet rundt Øst-Grønland blitt attraktivt for fangstfolk allerede tidlig på 1800-tallet: Allerede i 1822 hadde flere engelske hvalfangere gått til feltene langs Øst-Grønland, men denne aktiviteten varte ikke spesielt lenge. Den neste formen for

⁴⁷ Albrechtsen (1997) side 57

⁴⁸ Ibid, side 136

⁴⁹ C.R.9, Court of International Justice The Hague, *Twenty-Sixth (Extraordinary) Session – Held on Thursday, November 24th 1932, at 10.00 a.m., at the Peace Palace, The Hague*, Verbatim Report, side 20. Rigsarkivet F.02-10, H8-86, arkivboks 0002 fra "Udenrigsministeriet" 1909 – 1945: Gruppeordnede sager. 8 U 41, 8-86. Rigsarkivet i København.

aktivitet i traktene var tysk, men hensikten med denne ekspedisjonen var å kartlegge områdene mellom 75 og 77 breddegrad nord, altså var den tyske ekspedisjonen ikke relatert til noen form for fangstvirksomhet.⁵⁰ I mellomtiden hadde norske fangstfolk begynt å gå til Vestisen allerede i 1847. I starten var det en stor andel skip fra Vestfold som stod for denne aktiviteten, og etter en stund skulle også fartøyer fra Troms og Finnmark utgjøre en del av den samlede norske fangstflåten i Vestisen.

På tidlig 1860-tallet ble det langt lettere å sende skip til sesongbasert fangstarbeid i Vestisen. Med introduksjonen til skuter med dampmaskinmotorer kunne man avlegge større avstander på kort tid. Dette kan anses som en viktig faktor i økningen av antall skuter som gikk til Vestisen i denne perioden. I særlig grad ble den britiske tilstedeværelsen trappet opp. De første skipene som ble utstyrt med dampmaskiner gikk til Vestisen allerede i 1862, altså fire år før de første norske dampskipene gikk dit.⁵¹

Også en annen hendelse fant sted på 1860-tallet: Danmark hadde i den dansk-slesvigske krig (også kjent som den dansk-tyske krigen) i 1864 gått på et nederlag, og måtte deretter akseptere at Schleswig og Holstein ble overlevert til Preussen. Her har man en konflikt som tilsynelatende ikke har noe med dansk ishavskolonialisme å gjøre. Dette blir likevel viktig å ta til betraktning, da Preussen aldri viste noen interesser for andre danske kolonibesittelser. Fredsavtalen inkluderte derfor at kun Schleswig og Holstein ble tyske områder, men den sa aldri noe om andre besittelser. Implisitt var dette derfor en avtale som for Danmarks vedkommende bekreftet at deres andre kolonier, deriblant Grønland, forble dansk.⁵² Denne uskrevne bekreftelsen kan forstås som nok en avtale som tilsa at Grønland var underlagt Danmark. Danske fangstskip gikk også til Vestisen i denne perioden, og i 1865 omfattet den danske fangstflåten i Vestisen 5 skip. Sammenlignet med Norge og Storbritannia som hadde 15 og 22 skip respektivt,⁵³ var ikke dette en spesielt stor flåte, men nok til at Danmark kan sies å ha en tilstedeværelse på Øst-Grønland, så vel som interesser for å bygge ut et aktivt næringsliv. Denne mengden fangstskuter tyder på større konkurranse.

Tross en tilsynelatende stor tilstedeværelse, var derimot den britiske virksomheten i ferd med å avvikles i Vestisen. Det skal heller ikke være noen tvil om at dette reduserte konkurransen nordmenn muligens ellers hadde vært utsatt for, og at fraværet av britiske fangstskuter gjorde det enklere for flere norske skip å ha en langt større fortjeneste enn hva de hadde forestilt seg tidligere, dersom konkurransen hadde vært større. Den økte tilstedeværelsen av norske skip må også ses i sammenheng med teknologisk utvikling: I 1866 ble dampmaskinen innført på flere skip, og allerede i 1868 økte den norske tilstedeværelsen i Vestisen. Østlandsbyene, i særlig grad skippere fra Vestfold dominerte norsk nærings- og fangstvirksomhet i 1874: De hadde 35 fangstskuter. Dette var så langt

⁵⁰ Smedal, (1928), side 74

⁵¹ Iversen, (1927), side 17

⁵² Erik Strange Petersen & Danmarkshistorien.dk, *Danmarkshistorie.dk's e-bøger bind 7, Det unge demokrati 1848 – 1901*. side 29

⁵³ Iversen (1927), side 12 - 13

det største antall fangstskuter sendt fra norske kystbyer, og av disse var 16 av fangstskutene utstyrt med dampmaskiner.⁵⁴

Grønlandsselen ble fredet i 1876. Signeringen av slike avtaler handlet ikke om spørsmål om suverenitet og heller ikke nødvendigvis så mye om fangstrettigheter, men i mye større grad om ordentlig forvaltning av felles ressurser.⁵⁵ Også tanken om felles ressurser blir viktig å ta til betraktning i sammenheng med synet på Øst-Grønland: I særlig grad dersom man ser bort fra Danmarks angivelige langvarige koloniseringsprosess, og heller betrakter området som et *terra nullius*, et ingenmannsland. Dersom dette faktisk var å definere som et ingenmannsland, der ingen stater hadde lagt frem noen form for offisielle krav, måtte man forhandle frem avtaler for nettopp forvaltning av felles ressurser. Dette, slik at jegere og fangstfolk fra andre land kunne stå fritt til å nyte av samme fortjeneste som andre.

Rundt 1876 ser man at både den danske og den britiske virksomheten reduseres. Dette kan nok til dels ses i sammenheng med verneavtalene angående bestanden av grønlandssel. Når sant skal sies var jo ikke dette en fullstendig freding: Fangstdataen ble utsatt til 1. april, slik at fangsten ikke skulle gå på for stor bekostning av selbestanden. Grønlandsselen yngler før første april, så videre fangstvirksomhet før dette kunne utrydde lokale bestander på sikt. Nyfødte selunger ble derfor vernet av dette. Likevel må det sies at dette tross alt foregikk i et *terra nullius*, så håndheving av denne loven var vanskelig å gjennomføre i praksis. Det er god grunn til å argumentere for at denne loven antageligvis ikke ble fulgt av alle fangstskutene som gikk i Vestisen.⁵⁶ Kun norsk tilstedeværelse økte i denne perioden. Dette var ikke totalfreding, og fangsten kunne foregå som normalt etter april.⁵⁷ Vernetiltak, tilsvarende vernet av grønlandssel av 1876 er et av mange tiltak som finner sted i den aktuelle perioden som beskrives i denne oppgaven. Dette er da regler knyttet til fangstvirksomheten, og gjennom tiden som kom ble det innført en rekke restriksjoner, også knyttet til andre typer fangst. Dette skal beskrives ytterligere i de relevante kapitlene. Kapitlene i oppgaven deles inn etter år, og derfor vil tiltak deles inn etter år. Poenget med dette er å vise at den norske fangstvirksomheten, gjennom årene, ble og kom til å bli pålagt en rekke andre restriksjoner som kom til å gjøre det vanskelig å drive både ordinær fangst og suppleringsfangst. I denne oppgaven vil da disse betegnelsene brukes om to forskjellige typer fangst: Den «ordinære» fangsten var fangst på det fangstskutene i utgangspunktet var utstyrt for. Her er det snakk om fiske, hvalfangst, og i aktuelle perioder selfangst. Spesielt fiske og hvalfangst var det lett å holde på med, da man ikke trengte å gå mot land. Selfangsten var desto en større utfordring, da dette kunne forutsette tilgang til land, dersom fangsten på sikt skulle være lønnsom. Dette henger i stor grad sammen med selens yngleperiode, og hvor de yngler. Suppleringsfangst var et aktuelt alternativ, dersom fortjenesten på sjøen ikke var tilstrekkelig. Som navnet antyder, var dette en prosess der fangstfolkene gikk etter dyr som kunne «supplere» virksomheten deres. Dette handlet ofte om å gå i land for å drive jakt på moskus, isbjørn, rein, og

⁵⁴ Iversen (1927) 12 - 13

⁵⁵ Drivenes & Jølle (2004), side 271

⁵⁶ Drivenes & Jølle (2004), side 271

⁵⁷ Iversen (1927) side 13

eventuelt rev. Det som derimot vil bli klart gjennom oppgaven, var at også suppleringsfangsten ville vise seg å bli en grov utnyttning av ressursene, og derfor skulle det senere også bli langt inn en rekke restriksjoner, om ikke regelrett direkte freding, av flere slike dyr man tidligere hadde drevet fangst på. Det oppstod en rekke skifter i norsk fangstvirksomhet gjennom denne perioden, og den største omveltningen fant sted i 1898, da Østlandsskutene forlot Vestisen, og Ålesundskipperne markerte sin start i disse fangstfeltene. Ålesundskippernes virksomhet økte betraktelig fra 1899 og frem mot 1921. De endte omsider opp med å bli helt sentrale i Arktisk Næringsdrift A/S og som en del av de økonomiske pressgruppene.

Norsk fangstvirksomhet, i særlig grad fra Ålesund skulle fortsette frem til 1921: Det var da det danske monopolsystemet ble utvidet til å omfatte Øst-Grønland. Også omtalt som et avsperringssystem, ville den nye linjen i dansk kolonipolitikk sette klare preg på Norge, og hvordan den «historiske uretten» igjen ble et kontroversielt tema gjennom 1920-tallet.

Oppsummering av kapittel 1

Grønland er verdens største øy, og med sin strategiske plassering og sine rike ressursreserver har øya flere ganger stått i sentrum av en rekke suverenitetsspørsmål, der alt fra kjøp og salg, til regelrett okkupasjon av territorier har vært anvendt for å hevde politiske, økonomiske og nasjonale interesser.

En rekke personer har omtalt Grønlandssaken i litteratur, både innenfor og utenfor det aktuelle hendelsesforløpet. Samtidslitteraturen presenterte et ganske sort-hvitt syn på saken: Enten var man veldig for eller veldig mot okkupasjonene. Litteraturen gir en god innsikt i samtidens tankegods, men fanger på ingen måte opp at dette var en tosidig sak. Per dags dato kan man fremdeles vitne at både dansk og norsk litteratur for det meste fremmer danske og norske perspektiver, respektivt, og at den andre siden får litt mindre oppmerksomhet. Tross dette har litteraturen fra etter 1950 fremmet et mer objektivt syn: Retorikken handler ikke lengre om en «historisk urett», men omtaler saken som en okkupasjon, og viser tilsynelatende ingen interesse for å fremme noe utpreget bias. Et eksempel på dette kan man finne i Axel Sørensens «*Denmark-Greenland in the twentieth century*» der det legges frem at nordmenn handlet i Grønlandssaken på bakgrunn av å beskytte områdene der de hadde jaktinteresser.⁵⁸ Her er det også påfallende interessant at Sørensen, i kontekst med vedlagt fotnote, henviser til Ida Bloms avhandling, som dekker den norske siden av saken. Dette vitner også om at det har funnet sted endringer i hvordan dansk litteratur omtaler Grønlandssaken, da man også her tar høyde for argumentene om det norske næringslivets tilstedeværelse på Øst-Grønland.

Man kan altså legge frem at det har funnet sted store endringer i hvordan litteraturen omtaler Grønlandssaken. Selv om litteraturen fra Norge ofte legger hovedfokus

⁵⁸ Sørensen (2006) side 54

på det norske perspektivet, og det samme gjelder dansk litteratur, viser denne endringen at man i nyere tid legger frem sitt motstykkets interesser på en mer nøytral måte.

Kapittel 2:

Grønland mellom 1890 og 1921 – fra livsoppholdsøkonomi til organisert kommersiell virksomhet

Dette kapittelet bygger i stor grad på en komparativ fremstilling av to økonomiske systemer i møte med hverandre: Den grønlandske livsoppholdsøkonomien i møte med kommersiell fiske- og fangstvirksomhet. Den kommersielle virksomheten blir representert av fiskere og fangstfolk fra Ålesund, så vel som aktører som jobbet på vegne av den danske stat og den grønlandske koloniadministrasjonen.

Denne fremstillingen bygger på at de grønlandske koloniene, som på tidlig 1900-tallet hang etter andre fangstaktører i Nord-Atlanterhavet, gjennomgikk en større endring i perioden mellom 1900 og 1921. Dette var en moderniseringsprosess iverksatt i stor grad av den danske koloniadministrasjonen. Dette er da en prosess som kulminerte med etableringen av en monopolhandel, som siktet på å gjøre Grønland som en selvforsynt del av Danmarks oversjøiske besittelser. Dette er altså et kapittel som tar for seg de omfattende sosioøkonomiske endringene i perioden mellom 1900 og 1912, så vel som moderniseringsprosessen under Daugaard-Jensen-perioden mellom 1912 og 1921. Utenom dette vil også dansk koloni- og utenrikspolitikk belyses, spesielt i forbindelse med behovet for konkrete grenser og stormaktenes bekreftelse på dansk suverenitet, spesielt gjennom salget av Dansk Vestindia i 1916. Gjennom dette kapittelet vil livsoppholdsøkonomien og moderniseringen av Grønland settes i sammenheng med monopolhandelen, og den kommende avsperringen som fant sted i 1921. Tidslinjen for kapittel 2 vil derfor finne sted mellom 1890 og 1921. Aktuelt for dette kapittelet blir derfor å ta to perioder fra grønlandsk kolonihistorie til betraktning. Reform-perioden fant sted mellom 1900 og 1912, og det var rundt denne tiden at man kunne vitne nye forsøk på å skape større endringer i grønlandsk næringsliv. De fleste av disse endringene fant sted mellom 1912 og 1940. I historien om Grønland og de danske koloniene blir ofte nevnt tidsrom omtalt som *Daugaard-Jensen-perioden*, da det var Jens Daugaard-Jensen som holdt tittelen «Grønlands direktør» mellom 1912 og 1938.

2.1. Koloniøkonomi i møte med kommersiell fiske og fangst

I sammenheng med den industrielle revolusjonen hadde en rekke stater i Nord-Atlanterhavsregionen utover 1800-tallet tatt del i omfattende omveltninger innenfor industri

og næringsliv. Det skal først og fremst sies at dette ikke var en spontan prosess som fant sted i alle landene samtidig, men innen 1870 hadde flere av de aktuelle landene i dette området gjennomgått store forandringer. Eksempelet på dette har allerede blitt tatt opp i forrige kapitels tidslinje, der den industrielle utviklingen ble tilegnet oppmerksomhet i sammenheng med utviklingen av dampdrevne motorer på skip. Dette var også i stor grad aktuelt for de første norske fangstskutene som gikk til Vestisen. I dette feltet hadde norske fangstskuter etablert en dominant virksomhet etter at de andre flåtene gjennom 1870-tallet hadde trukket seg tilbake. Nå skal det sies at det også var større utviklinger som fant sted innenfor norsk fangst i området. I 1898 hadde Østlandsskutene i stor grad avviklet sin virksomhet i Vestisen. På dette punktet hadde heller fangstskuter fra Sunnmøre etablert et nærvær i Vestisen. Dette skiftet i hvilke skip som gikk til Vestisen, derimot, er ikke nødvendigvis av så veldig stor betydning for Grønlandskoloniene i seg selv, i og med at både Sunnmøreskutene og Østlandskutene, som nevnt innledningsvis, hadde avansert utstyr og kunne drive omfattende fiske- og fangstdrift året rundt, kun begrenset av restriksjonene på selfangst av 1876. Det som derimot må løftes frem, er at Sunnmøreskutene opplevde enorme endringer i perioden fra århundreskiftet og frem til 1919.

I starten var det skuter fra Nord-Norge og Østlandet som dominerte i Vestisen, og det var et fåtall skuter fra andre land som deltok utover 1870-tallet. Denne balansen ble ytterligere forskjøvet da de utenlandske skipene avviklet eller flyttet sin virksomhet. Det var på 1870-tallet nordmenn, i stor grad østlendinger, som dominerte fangstvirksomheten i Vestisen. Også i Norge var fiskeriflåten i endring.⁵⁹

Ålesund var på 1880- og 1890-tallet en av Norges voksende fiskeribyer. Dette kan man vitne gjennom etableringen av organisasjoner som siktet på å støtte en voksende befolkningsandel som hadde en eller annen kobling til fiskerisektoren. I 1888 ble «*Søndmøre Selvhjelpsforening*» stiftet, med den hensikt å tilby assistanse til etterlatte etter folk som omkom på havet.⁶⁰ Dette er en viktig indikator på at Ålesund var en by som i stor grad var avhengig av fiske allerede før ekspansjonen i Vestisen, og at man allerede på denne tiden hadde kjennskap til at det var en stor risiko knyttet i å arbeide på havet. Etableringen av denne foreningen var derimot bare starten på det som skulle bli Norges mest representerte flåte i Vestisen. Flere foreninger ble stiftet i Ålesund, og disse foreningene kom til å bli en viktig stemme for fiskere og fangstfolk som gikk til Vestisen.

I 1892 ble både Aalesunds Fiskerforening og Aalesunds Skipperforening stiftet, den første med den hensikt å bistå fiskere dersom det skulle oppstå uenigheter med kjøpmenn vedrørende priser på fiskeriprodukter, og den sistnevnte med for å ivareta skippernes interesser. Dette fant sted som et resultat av innføringen av en mer penge-orientert økonomi, hvilket bidro til å endre de tradisjonelle relasjonene mellom kjøpmann og fisker: kjøpmenn hadde havnet i roller tilsvarende skipsredere, og fiskeriyrket hadde orientert seg mer i retning det faglærte.⁶¹ Den faglærte fiskeren blir en sentral aktør i denne saken, da

⁵⁹ Henviser til kapittel 1, delkapittel 1.5. *Historisk kontekst – Grønland fra Norgesveldet til dansk koloni*

⁶⁰ Thorson (1948) side 308

⁶¹ Thorson (1948) side 309 - 310

Ålesunds utvikling kan sies å være sammenlignbar på flere punkter med utviklingen på Grønland, bare at den fant sted tidligere, og etter alt å dømme med en større grad av økonomisk bistand fra lokale aktører.

De første Ålesundskutene var «Minna», «Nils Liaaen» og «Sleipner»: De var små seilskuter, og gikk til Vestisen i 1898. Dette var de første Ålesundskutene som drev selfangst. Vekten til disse skipene la på 40 bruttotonn og hadde en besetning på 10 mann hver. Disse skipene gikk til Vestisen, mellom 72 til 77 breddegrad nord i perioden mellom mai og juni. Fra og med juli og august hadde fangstvirksomheten flyttet nordøst, til Svalbard. For både mai/juni-fangsten og juli/august-fangsten kunne man se en fangst på omtrent 1000 dyr per skip. I 1899 hadde fire skip deltatt fra Ålesund: De gikk til de samme feltene, og hadde samme utbytte året før. Også i 1900 gikk de samme skipene til samme området, og fangsten hadde vært god. Unntaket for denne fangstvirksomheten var 1901: Den var dårligere, grunnet vanskelige vær- og isforhold. Fangsten skulle derimot bli bedre i 1902 med en økning til 1200 dyr i fangsten. Tall fra 1903 viser samme resultat: Ingen reduksjon eller økning. Året etter hadde antall skip økt til 7, og fangsttallene fra skipene forble uendret.⁶² Dette kan tyde på at fangstforholdene kan ha blitt bedre, men at fangsten heller var jevnere fordelt mellom skipene som gikk til Vestisen.

Tallene fra Ålesund, samlet av Carl Joachim Hambro og Gustav Smedal viser et interessant trekk som gikk igjen hos Ålesundskutene. Komparativt sett var de mindre av størrelse og mannskapet var også betraktelig mindre, dersom man sammenligner dem med Østlandsskutene. De hadde også hatt en god start på fangstvirksomheten i Vestisen. Med unntaket av 1901 kan man vitne gjennom disse tallene at fangstfolkene fra Ålesund hadde jevnt over gode fangstforhold, og deretter fra starten av en stabil og god fortjeneste.

Rundt 1900 lå Ålesundskipperne i stor grad bak de andre, mer avanserte og bedre utstyrte skipene fra Østlandet og Nord-Norge. Den første dekksbåten med motor, bygget i Ålesund, ble bygget i 1893. Dette var en engelsk-produsert motor som ble installert om bord på «Leiv Eriksson», men dette forsøket kom ikke lengre da denne typen motor, av den Prismanske typen, var en modell som anvendte elektrisk tenning. Det ble bare med forsøket, da det fantes en utbredt skepsis til bruken av denne typen motor.⁶³ Derimot i 1905 skulle kutteren «Sleipner» bli det første skipet i Ålesunds fangstflåte som fikk innsatt motor, og derfor endte opp som det første fangstfartøyet fra Ålesund som hadde mekanisk drivkraft.⁶⁴ Også i Norge forutsatte en slik utvikling at skipsredere kunne stille økonomisk sterke nok til å utstyre skipene sine med det nyeste av utstyr. Dette ble gjort mulig gjennom en rekke lån fra banker, og ytterligere med etableringen av fondet «Eldre Havfiskefond». Fra sin opprettelse i 1890, og frem til 1899 hadde fondet opparbeidet seg en samlet sum av 700 000 kr. Dette var altså et fond som stilte økonomisk sett ganske sterkt, og de kunne utlåne store pengesummer til aspirerende skipsredere, så vel som skip som på

⁶² Smedal (1928), side 75 - 76. Her, så vel som i flere fotnoter som angår Ålesundskipperne, henviser Smedal til Carl Joachim Hambros «Norske Næringsinteresser på Grønland».

⁶³ Thorson (1948), side 297 - 298

⁶⁴ Smedal (1928), side 76

dette punktet ønsket tilgang på mer avansert utstyr. Fondet hadde i 1899 en maks slån-linje, der man kunne låne opptil 1500 kr., men siden skulle dette heves til 20 000 kr.⁶⁵ Det var på denne tiden aktuelt for flåtene i Vestisen å gå etter bottlenose, altså nebbhval. Dette var en fangstvirksomhet som primært hadde foregått i feltene mellom Bjørnøya og Svalbard, altså lengre øst i Vestisen. Denne fangsten ble deretter flyttet lengre vest mot Øst-Grønland. Dette var en fangst som foregikk med harpuner, og helt siden 1880 hadde dette vært en egen type fangst. Selfangsten var derfor ikke det første norske fangstfolk drev, men skulle heller bli en bifangst i starten, ikke så alt for ulikt suppleringsfangsten man kunne vitne utover 1900-tallet. Tall samlet i 1907 av Amund Helland viste at selfangsten, inkludert fra Sunnmøre, i perioden mellom 1900 og 1907 stod for kun 3,7% av all fangst og havfiske blant norsk-registrerte fangstskuter. Tross dette hadde den gryende selfangsten stor betydning for både personlig inntekt for skipperne og redere, så vel som for bygd og by. Prosentandelen selfangst var, som vist fra tallene fra 1907, veldig begrenset i forhold til ordinært fiske, men fortjenesten var likevel høyere.⁶⁶

Med så høy fortjeneste som man kunne få gjennom fangsten i Vestisen, økte den norske ishavsfangstflåten ytterligere. På sin høyde hadde flåten i Vestisen mellom 50 og 60 skip i aktivt sesongarbeid, og flertallet av disse var bemannet av sunnmøringer i 1915. Fangstvirksomheten fikk et oppsving mellom 1914 og 1918, altså under den første verdenskrig. Bottlenosefangsten var derimot ikke en virksomhet som skulle holde på så mye lengre utover mot 1919. Overfisket hadde medført store tap innenfor bestanden av de forskjellige typer nebbhval som gikk til dette området, og kombinert med reduserte spekkpriser, ble ikke driften lengre betraktet som lønnsom. Det var rundt denne tiden at flere av skutene ble bygd om til å utelukkende drive selfangst, mens annen type fangst ble i større grad nedprioritert.⁶⁷ Det gjelder ikke kun for fartøy som tidligere hadde drevet en tilnærmet utelukkende fangst på nebbhval, men etter en stund ble det også vanlig for skuter som i utgangspunktet hadde vært ordinære fiskeriskuter, uten noen spesifikk kobling til fangstnæring.

Man kunne allerede i perioden mellom 1900 og 1915 vitne en kraftig økning i fortjenesten fordelt mellom de tre største aktørene i Vestisen: Med de 25 millioner kronene fylkene Møre, Troms og Finnmark hadde, ser man at skipperne fra Møre var en av de største vinnerne i denne sammenhengen. Sunnmøres gevinst i fangstvirksomheten må ses i sammenheng først og fremst med de faktorene vi alt har tatt med i ligningen. Med sin opptrapping i virksomheten. De gikk fra å være mer eller mindre avhengig av tromsøværingene og finnmarkingene, til å være en klart dominerende spiller i Vestisen, i særlig grad etter at østlandsskipperne hadde forlatt Vestisen. Her kan man også legge frem argumenter for at skipperne fra Ålesund hadde lyktes å tilpasse seg etter forholdene. I en slik sammenheng må man ta til betraktning hvor allsidig fangstskutene fra Ålesund var. I første rekke hadde to av Ålesundskippernes skuter gått til Grønlandkysten: Sammenlagt hadde de to skutene fra Ålesund en fangstperiode med rik fangst. Til sin hjemkomst til

⁶⁵ Thorson (1948) side 298

⁶⁶ Drivenes & Jølle (2004), side 239

⁶⁷ Drivenes & Jølle (2004), side 227

Ålesund hadde de fanget hele 30 hval, fra hvor man hadde muligheten til å produsere hele 280 000 kg. hvalolje. Fortjenesten på hvalolje for dette året for Ålesundskipperne hadde en samlet verdi av 350 000 norske kroner, altså 1,25 kroner pr. kilo.⁶⁸ Norsk Fiskeritidende, som disse tallene er hentet fra, ble publisert i 1921/1922, og derfor vil det, for å sette tallene i et perspektiv, være nødvendig å sammenligne med lønningene fra denne tiden. I denne perioden lå årslønnen til en matros på 3 588 kr. Årslønnen til en førstestyrmann lå på 6 420 kr., og lønnen til en førstemasinist lå på 7 572 kr.⁶⁹ Her skal det riktignok sies at tallene fra Norsk Fiskeritidende behandler en fortjeneste som i utgangspunktet fant sted i etterkant av den aktuelle perioden for dette kapittelet. Dette gjøres for å sette opp en komparativ fremstilling med fortjenesten av 1919: I 1919 hadde Aalesund Skipperforening 60 dampskip og 12 motordrevne båter i aktiv selfangstvirksomhet. Fangsten for 1919-sesongen hadde vært på 8567 dyr. Etter landgang hadde dette ført til at 23 495 tønner spekk ble utvunnet. Pris per tønne var 165 kr., og den samlede verdien var 3 876 675 kr. Her var det også aktuelt å selge selskinn, og etter sesongens utbytte regnet man frem at skinnets samlede vekt lå på 588 469 kg., og til en samlet pris av kr., 1 176 940. Dette skulle bety en samlet fortjeneste på 5 000 000 kr., for Ålesund.⁷⁰ Man kunne allerede i perioden mellom 1900 og 1920 vitne en kraftig økning i fortjenesten fordelt mellom de tre største aktørene i Vestisen: Med de 25 millioner kronene fylkene Møre, Troms og Finnmark hadde, ser man at skipperne fra Møre var en av de største vinnerne i denne sammenhengen. Sunnmøres gevinst i fangstvirksomheten må ses i sammenheng først og fremst med de faktorene vi alt har tatt med i ligningen: De trappet opp virksomheten sin betraktelig i perioden mellom 1898 og 1920.

Vedlagt til en slik sammenligning kan man også sette opp at de tidlige fangstskutene som gikk til Vestisen veide mellom 200 – 300 tonn, og hadde som regel et mannskap som gjennomsnittlig bestod av 45 mann.⁷¹ Størrelsen og mannskapet oppført her angår riktignok kun skipperne fra Østlandsbyene, men gir likevel god innsikt i hvordan tyngre skip gikk til Vestisen, før de mindre, og strengt tatt bedre utstyrte skipene fra Sunnmøre kom på banen. Hensikten med å sette opp en slik komparativ fremstilling er å vise at det var en enorm forskjell mellom årslønnen til de som arbeidet på fangstskutene, og den fortjenesten de kunne få inn på et godt år. En god fangsts sesong ville derfor innebære at virksomheten, også etter utbetalte lønninger til mannskapet, fortsatt ville gå i pluss. I tillegg, gjennom å sammenligne årslønnen til mannskapet på slike fangstskuter med prisene på ishavsprodukter, indikerer også tallene at fangsts sesongene faktisk måtte være gode dersom virksomhetens fortjeneste skulle forbli hensiktsmessig. Altså måtte fangstskutene klare å fange nok hval og sel, eventuelt få tilstrekkelig med fisk, dersom de skulle ha noen som helst forutsetning for å fortsette uten større subsidier fra staten. Dette tatt til betraktning gjør det lett for å få inntrykk av at dersom hval- og selfangst for en sesong var dårlig, måtte

⁶⁸ Norsk Fiskeritidende V. 40 – 41, (1921 - 1922), side 37

⁶⁹ Lønninger 1920, utgitt av Det Statistiske Centralbyrå. Kristiania: I kommisjon hos H. Aschehoug & Co, år 1921. Side 5. Historisk statistikk kan lastes ned som dokumenter fra nettsiden til Statistisk Sentralbyrå.

⁷⁰ Norsk Fiskeritidende V. 38 (1919), side 33

⁷¹ Iversen (1927) side 13

virksomheten legges ned. Dette var derimot ikke tilfellet. Gjennom årene hadde fangstfolk, dersom fangsten ute på havet hadde vært utilstrekkelig, gått i land på Øst-Grønland for å drive med suppleringsfangst.

Tallene på fortjenesten, så vel som den sterke tilstedeværelsen, kan anses som den rake motpolen til den danske koloniøkonomien. I Ålesund, som hadde en sterk tilstedeværelse i Vestisen gjennom sin fangstflåte, hadde flåten mottatt enorme pengesummer i lån for å bygge ut mer avanserte fangstskip enn tidligere. Som sagt kom Ålesundskipperne senere på banen, og på starten av 1890-tallet hadde den teknologiske utviklingen av deres fangstflåte vært av en heller eksperimentell karakter. Det hadde likevel ikke tatt langt tid før de fikk bedre utviklede motorer, hvilket gjorde ferden til Vestisen langt enklere og mer effektiv å foreta seg.

Fremveksten til ålesundskipperne må her altså ses i sammenheng med sterke kapitalinteresser, og bevisstheten rundt rike fortjenester i Vestisen. Etableringen av nasjonale fond, samt støtte fra lokale banker, viser at man var klare over mulige fortjenester i Vestisen, og at det fantes aktører som hadde interesse for å støtte videre utbygging. At maksgrensen for lån fra Eldre Havfiskefond indikerer også

Grønland hadde ikke opplevd samme utvikling som Ålesund og flere av de norske kystbyene: På mange måter var kolonien fremdeles preget av den tradisjonelle fangstvirksomheten, spesielt på sel. Dette setter koloniene på Grønland i et kontradiktorisk forhold med den mer industri-kapitalistisk Norge. En slik modernisering var ikke noe unikt for Norge; I tidslinjen, satt opp i kapittel 1 henvises det til at det også fantes en dansk, britisk og tysk tilstedeværelse i Vestisen. Fellesnevneren for disse skipene er bruken av det nyeste av teknologisk utstyr, og tall hentet inn fra Norsk Fiskeritidende viser at dette for Norges vedkommende var kommersiell drift, med sikte på å opparbeide seg en høy fortjeneste. Antall dyr fanget, så vel som salg av raffinert sel- og hvalolje viser at norsk fiskeri- og fangstvirksomhet i Vestisen i stor grad var drevet av et ønske om høyest mulig fortjeneste. Dette står da som et motstykke til den tradisjonelle fangstvirksomheten på Grønland, som heller fokuserte på en mer selvberging.

2.2. Grønland før moderniseringen

Fiske utgjorde en del av den tradisjonelle virksomheten, men i forkant av 1901 er det vanskelig å si spesifikt hvor mange det var som tok en større del i denne yrkesgruppen. Det var først i 1901 at antall fiskere ble oppført i offisielle, separate tall. Det var også rundt denne tiden at en økende andel grønlandere, rundt 15%, deltok i «europaiske» yrker, og etter en stund kom til å utgjøre en større del av grønlandkoloniens faglærte arbeidsstyrke. Sørensen henviser her til tall som antyder at hele 72% av andelen jegere i 1901 var grønlandere, og blant fiskere utgjøre den innfødte grønlandske befolkningen 14% av andelen sysselsatte fiskere.⁷² Disse endringene i grønlandsk arbeidskraft på det tidlige 1901-

⁷² Sørensen (2006) 16

tallet kan vise til at man så smått hadde startet en sosial endring, heller i retning kommersielt og lønnet arbeid, fremfor den tradisjonelle fangsten. Her må det legges frem at den tradisjonelle fangsten fortsatte å livnære store deler av den grønlandske befolkningen. Den tradisjonelle fangsten var etter alt å betegne som en livsoppholdsøkonomi: Det man fanget, som stort sett var sel, ble spist. Fettet ble som regel solgt til Den Kongelige Grønlandske Handel (KGH), men en knapp fjerdedel av pelsen man hadde anskaffet seg i forbindelse med fangsten antas å ha blitt solgt til ytre aktører. Salg av fett ville bety en liten fortjeneste tilbake, nok til at tradisjonelle jegere kunne gå til anskaffelse av nødvendig verktøy. Utenom dette forble den tradisjonelle fangsten en livsoppholdsøkonomi, og innkjøpt verktøy ble i stor grad anvendt til å styrke en hjemme-orientert økonomi, deriblant med redskaper som kunne brukes til å lage klær av selskinn, hvilket karakteriserer en slik økonomisk struktur.⁷³ Gjennom salg av selfett til Den Kongelige Grønlandske Handel kunne man begynne å se konturene etter en viss form for pengebasert økonomi, hvilket karakteriserte den industri-kapitalistiske verdenen, der man heller arbeidet opp en større fangst for høyere fortjenesten, i motsetning til en fangst som akkurat skulle dekke til litt mer enn bare livets opphold. Tross at utviklingen til både Ålesundskipperne og i de grønlandske koloniene kan sies å ha vært gjennom tilsvarende startfaser, blir det feil å tilegne den grønlandske koloniøkonomien betegnelsen «moderne» så tidlig.

2.3. Daugaard-Jensens moderniseringsprosjekt og dansk konsolidering av koloniene

Samtidig som Ålesund vokste frem som en sentral by i norsk fangst- og fiskerivirksomhet, ble det lagt planer for modernisering av de grønlandske koloniene.

Jens Daugaard-Jensen tok formelt over som Grønlands direktor i 1912. Dette var en posisjon han skulle inneha helt frem til 1938. Denne perioden i historien om den danske koloniseringen av Grønland omtales ofte som Daugaard-Jensen-perioden. Sørensen argumenterer for at navnet på denne perioden kommer av at Daugaard-Jensen hadde «*en måte å gjøre ting på som fremstod som fullstendig problemfri*».⁷⁴ Hvorvidt dette krediteres utelukkende til Daugaard-Jensen, er et tema for diskusjon. Knud Oldendow, som selv hadde tilknytning til de grønlandske rådene, har antydnet i sin analyse av grønlandsadministrasjonen at grønlandsrådenes guvernører, som da tjente den overordnede grønlandsadministrasjonen, også må krediteres for effektiv modernisering og de fremskrittene som fant sted i Daugaard-Jensen-perioden.⁷⁵

⁷³ Sørensen (2006) 16

⁷⁴ Sørensen (2006) side 32. Betegnelsen «direktør» vil i denne konteksten være tilsvarende en overordnet guvernør.

⁷⁵ Sørensen (2006) side 47. Sørensen henviser her til Knud Oldenows analyser av de lokale rådene som var tilknyttet Grønlandsadministrasjonen.

Uavhengig av hvem man krediterer for moderniseringsprosessen, fant det sted en rekke økonomiske endringer i direktør-perioden til Daugaard-Jensen. Den mest radikale endringen i mellomkrigstiden gikk ut på en større satsing på modernisert fiskeridrift. Tidligere hadde det blitt gjort forsøk på avl av gårdsdyr, i særlig grad sau. Etableringen av avlsstasjoner ble et aktuelt forsøk, og i 1913 hadde også Den Kongelige Grønlandske Handel begynt å love insentiver til grønlendere som ønsket å etablere seg som bønder langs Grønlands sørkyst.⁷⁶ Det var likevel fiskeri som skulle vise seg å være den mest aktuelle sektoren å bygge ut. Grønland hadde i forkant av dette stort sett livnært seg på en fiskeridrift med sikte på selvforsyning, og denne moderniseringen hadde funnet sted senere på Grønland enn i resten av Nord-Atlanteren, også sammenlignet med Island og Færøyene, som også på dette punktet tilhørte Danmarks oversjøiske besittelser.⁷⁷

I Daugaard-Jensen-perioden kunne man vitne omfattende endringer også i det grønlandske skolevesenet. Det vokste frem en tanke om at grønlandske skoler skulle undervise i dansk, og at dette kom til å bli en viktig del av den grønlandske moderniseringen. Allerede i 1914 hadde Mathias Storch, som siden skulle bli sokneprest på Nord-Grønland, fremmet et forslag om å innføre dansk i de grønlandske skolene, men dette hadde ikke kommet gjennom. Først og fremst må det legges frem at dette aldri hadde vært en del av den offisielle politikken til Danmark: Det meste av kontakten med urbefolkningen hadde vært gjennom den lokale misjonsvirksomheten, og som sentralt i den lutheranske doktrinen, hadde det religiøse arbeidet foregått på det lokale språket. Det hadde altså handlet om å nå frem til inuittene gjennom kalaallisut, det lokale språket snakket av urbefolkningen. Det hadde heller ikke vært noe behov for å fremme dansk språk blant urbefolkningen, i og med at handelsforbindelsene, utenom handel av selfett med KGH, hadde så godt som ikke eksistert.

Med moderniseringstiltakene, derimot, ble det aktuelt å ta nettopp språket opp til diskusjon. Alternativet var å oversette alt til kalaallisut, og dette var for en periode aktuelt. Her må det legges frem at det fantes en tanke om at det ville vokse frem en grønlandsk nasjonalisme, og at en slik nasjonalisme ville bygge en sterkere selvstendighetsbevegelse, dersom innføringen av dansk språk ble betraktet, fra inuittenes side, som en trussel mot deres tradisjonelle levesett.⁷⁸ Spørsmålet om innføring av dansk språk dreier altså saken inn i en annen side knyttet til den økonomiske utviklingen. Det som har blitt lagt frem tidligere viser i stor grad at behovet for dansk tidligere ikke var stort. Det fantes naturligvis forslag om at den danske administrasjonen på Grønland burde gå inn for dette, men at dette ble stemt ned viser at innføring av dansk ikke ble prioritert. Det er likevel påfallende interessant å se at spørsmålet om språk først blir aktuelt i tiden da man begynte for alvor å legge planer for ytterligere modernisering. Det er i aller høyeste grad mulig å trekke linjer mellom språkdebatten og den økonomiske moderniseringsprosessen. Her kan det først og fremst legges frem at antall fiskerifabrikker økte kraftig i perioden mellom 1910 og 1914. I denne perioden ble det bygget 11 nye fabrikker som drev foredling av fisk. Slike tall antyder også

⁷⁶ Sørensen (2006), side 26

⁷⁷ Sørensen (2006) side 37

⁷⁸ Sørensen (2006) side 44

at en større kvantitet fisk kunne foredles på kortere tid, men det er derimot usikkert om dette førte til at en produksjon som kunne tilfredsstille behovene i koloniene. Sørensen har argumentert for at de sørlige grønlandsrådene, i områdene rundt sør-kysten ofte etterspurte blant annet lengre åpningstider, og dette passer overens med et narrativ om at økt kapasitet ikke nødvendigvis samsvarte med at behovene i koloniene ble tilstrekkelig møtt.⁷⁹

I Daugaard-Jensen-perioden kunne man se at KGH ikke var den eneste aktøren som skulle arbeide innenfor oppbyggingen av den mer moderniserte fangstvirksomheten på Grønland. På dette punktet handlet oppbyggingen i stor grad om et behov for å kolonisere Øst-Grønland i større grad enn tidligere. Her må det tas til betraktning at de andre sakene som så langt har blitt tatt opp i dette kapitlet, deriblant KGHs støtte til etableringen av avlsstasjoner for sau, i all hovedsak har konsentrert seg om de tettere bebodde boplassene langs Grønlands sør-vest og sørkyst.

I 1919 ble de første danske fangststasjonene etablert på Nordøst-Grønland, og det var i denne forbindelsen at Aktieselskabet Østgrønlandske Kompagni ble etablert. Selskapet ble registrert 15. august 1919. Selskapets vedtekter var klare allerede 2. februar 1919, og seneste rom for endringer i selskapets planer kunne ikke komme noe senere enn 2. august samme år.⁸⁰ Selskapet ble stiftet av grosserer Niels Christian Thorkild Møller, direktør Christian Johannes Matthisen Thielst, konservator Arner Ludvig Valdemar Manniche, direktør Carl Christian Jørgensen, og kaptein Alf Erik Martin Jens Carl Trolle.⁸¹

Østgrønlandske Kompagni var en viktig aktør i den kommende konflikten om Øst-Grønland. Først og fremst ser man, gjennom deres papirer fra det danske aksjeselskapsregisteret at de ble stiftet med den hensikt å skape en næringsvirksomhet som skulle danne grunnlaget for ytterligere kolonisering av Øst-Grønland. At «*erhvervsmuligheder*» står oppført i de offisielle stiftelsespapirene til Aktieselskabet Østgrønlandske Kompagni kan også brukes i argumentene om at suverenitetsspørsmålet kunne ta en dreining i retning hvordan den aktuelle kolonimakten utnyttet ressursene i området. At også den danske stat hadde finansiert deler av utviklingen av selskapet viser videre at det ikke kun var grønlandske interesser bak selskapet, men at også den danske staten hadde interesser for å bidra i etableringen av aktører som kunne fremme koloniinteresser. Fremveksten av Østgrønlandske Kompagni skjedde også i en periode da fiskeriindustrien ble ytterligere bygget ut i de grønlandske koloniene. Tross at det enda på dette punktet er usikkert om fiskeriindustrien produserte tilstrekkelig til å tilfredsstille kolonien, hadde den ekspandert med tre nye fabrikker i perioden mellom 1915 – 1919.⁸²

⁷⁹ Sørensen (2006) 38

⁸⁰ Aktieselskabs-Registeret, Udskrift af Aktieselskabs-Registeret vedrørende «Aktieselskabet Østgrønlandske Kompagni», af København. Funnet i boks 14, mappe 34 «AS Østgrønlandske Kompagni 1919 - 1924». Klipparkivet etter Gustav Smedal

⁸¹ Aktieselskabs-Registeret, Udskrift af Aktieselskabs-Registeret vedrørende «Aktieselskabet Østgrønlandske Kompagni» af København. Funnet i i boks 14, mappe 34 «AS Østgrønlandske Kompagni 1919 - 1924». Klipparkivet etter Gustav Smedal

⁸² Sørensen (2006) 38

. Med sitt hovedkontor i København ble selskapet etablert med den hensikt å «*drive rational udnyttelse af Erhvervsmuligheder i og ved Østgrønland i Forbindelse med Handel og Rederivirksomhed*». Selskapets vedtekter var klare allerede 2. februar 1919, og seneste rom for endringer i selskapets planer kunne ikke komme noe senere enn 2. august samme år.⁸³ *Erhvervsmuligheder* er etter den danske ordboken definert som en form for virksomhet, viss hensikt er å tjene penger eller motta en annen ytelse, og deretter å undersøke hvor det finnes muligheter for en slik virksomhet.⁸⁴ Dette kan også anvendes i et argument om at også Danmark, i forkant av utvidelsen av grønlandsmonopolet, oppsøkte muligheter for å etablere et levedyktig næringsliv på Øst-Grønland. Dette var altså en virksomhet de så for seg ville finne sted i de samme områdene der skutene fra Ålesund, Tromsø og Hammerfest gikk.

Østgrønlandske Kompagni var en viktig aktør i den kommende konflikten om Øst-Grønland. Først og fremst ser man, gjennom deres papirer fra det danske aksjeselskapsregisteret at de ble stiftet med den hensikt å skape en næringsvirksomhet som skulle danne grunnlaget for ytterligere kolonisering av Øst-Grønland. At «*erhvervsmuligheder*» står oppført i de offisielle stiftelsespapirene til Aktieselskabet Østgrønlandske Kompagni viser ytterligere at den grønlandske koloniadministrasjonen hadde interesse av å videre etablere en mer permanent tilstedeværelse på Øst-Grønland.

At også den danske stat hadde finansiert deler av utviklingen av selskapet viser videre at det ikke kun var grønlandske interesser bak selskapet, men at også den danske staten hadde interesser for å bidra i etableringen av aktører som kunne fremme koloniinteresser. Fremveksten av Østgrønlandske Kompagni skjedde også i en periode da fiskeriindustrien ble ytterligere bygget ut i de grønlandske koloniene. Tross at det enda på dette punktet er usikkert om fiskeriindustrien produserte tilstrekkelig til å tilfredsstille kolonien, hadde den ekspandert med tre nye fabrikker i perioden mellom 1915 – 1919.⁸⁵

Utviklingen av Østgrønlandske Kompagni kan også betraktes som det neste steget i det danske ressursmonopolet på Øst-Grønland. Det som forblir saken er at Grønland, i perioden mellom 1900 og 1919 opplevde opptrappet modernisering og kolonisering. Likevel var dansk kolonipolitikk, samt utenrikspolitikk på en generell basis, preget av et kontinuerlig behov for å fastsette konkrete grenser, mellom danske og utenlandske interessesfærer. Som lagt frem tidligere hadde Danmark deriblant solgt sine karibiske besittelser, altså Dansk Vestindia, til USA, i et forsøk på å få en amerikansk bekreftelse på at Grønland var dansk. Amerikanerne hadde gått med på dette. Nå hadde det fra dansk side også oppstått et behov for å henvende seg til sine naboer for å få tilsvarende bekreftelser. I tidslinjen ble det lagt frem at Sverige aldri hadde vist noen interesse for å føre en ekspansiv

⁸³ Aktieselskabs-registeret, Udskrift af Aktieselskabs-Registeret vedrørende «Aktieselskabet Østgrønlandsk Kompagni», af København. Funnet i boks 14, mappe 34 «AS Østgrønlandske Kompagni 1919 - 1924». Klipparkivet etter Gustav Smedal

⁸⁴ Den Danske Ordbog, begrep *erhverv*. URL: <https://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=erhverv> (besøkt 27.05.2020, kl. 19.04)

⁸⁵ Sørensen (2006) 38

ishavspolitik, så svensk opposisjon mot det danske kravet på Grønland var etter alt å dømme lite sannsynlig.⁸⁶

Utenrikspolitikken til det nylig selvstendige Norge var derimot vanskeligere å forutse fra dansk hold. Først og fremst fordi danske politikere aldri hadde mottatt noen skriftlige motsigelser eller bekreftelser, og til dels fordi Grønland var et tidligere norsk skattland. Olav Riste har hevdet at nordmenn flest var godt fornøyde med territorialinndelingen mellom Danmark og Norge på det tidlige 1900-tallet. Danskene hadde kolonier på Grønland, men dette hadde jo ikke hatt noen restriktiv eller negativ innvirkning på norsk fiskeri- og fangstvirksomhet på Øst-Grønland. Fraværet av en norsk opposisjon mot de danske kravene på Grønland ble eksemplifisert gjennom den muntlige Ihlen-erklæringen av 1919, da Norges utenriksminister Nils Claus Ihlen erklærte at angående territorialinndelingen fantes det ikke noe uoppgjort mellom Danmark og Norge.⁸⁷ Også Drivenes og Jølle ser ut til å dele denne oppfatningen, og at det i forkant av 1921 ikke ble uttalt noen stor opposisjon mot territorialinndelingen. Det skal riktignok legges frem at det naturligvis fantes nasjonalistiske stemmer i Norge som på dette punktet mente at Grønland var rett og rimelig norsk, og at Kielfreden fremdeles på dette punktet var et diskusjonsspørsmål, men ble generelt betraktet på bakgrunn av hvilken stilling Norge og Danmark hadde i den andre koloniseringsprosessen av 1721.⁸⁸ Dette var derimot ikke en sak som ser ut til å blitt tilegnet spesielt til oppmerksomhet fra norske fiskeri- og fangstorganisasjoner på denne tiden, som ytterligere styrker tanken om at disse organisasjonene i all hovedsak var godt fornøyde med territorialinndelingen, så fremst dansk herredømme over Grønland ikke gikk på bekostning av tilgang til fangstfeltene. Det kan også argumenteres for at man allerede før 1921 ser konturene av hva som skulle skille pressgruppene fra hverandre, til tross for at ingen av dem ser ut til å ha uttalt spesielt mye om dansk kolonisering av Grønland på denne tiden.

Tross et tilsynelatende klarsignal fra Norge, så likevel samtlige aktører i Danmark og på Grønland behovet for en mer aktiv tilstedeværelse langs Nordøst- og Øst-Grønland. Det var på ingen måte slik at fiskeri- og fangstvirksomhet, primært representert i dette området av Aktieselskabet Østgrønlandske Kompagni, eller Den Kongelige Grønlandske Handel var de eneste aktørene. Til Geografisk Tidsskrift, publisert i 1919 kunne Lauge Koch, Grønlands ledende geolog, fortelle at han planla en ekspedisjon i anledning 200års-jubileet for Hans Egedes misjonsvirksomhet på Grønland. Dette var en ekspedisjon som kom til å koste 110 000 danske kroner, mente Koch, som videre kunne legge frem at også den danske staten kom til å stå for en andel av finansieringen. Denne ekspedisjonen skulle også være av en vitenskapelig karakter, som da er karakteristisk for Kochs ekspedisjoner.⁸⁹ Lauge Koch (1892 - 1964) var en dansk geolog. I 1913 startet Kochs geologiske undersøkelser da botanikeren Johannes Warming (1841 - 1924) ble sendt til Grønland for å kartlegge og samle inn forstenede planter, og siden, spesielt i 1921, ledet Koch en rekke ekspedisjoner til

⁸⁶ Henviser til tidslinje i kapittel 1, delkapittel 1.5. *Historisk kontekst – Grønland fra Norgesveldet til dansk koloni*

⁸⁷ Riste (2005) side 119

⁸⁸ *Sannheten om Grønland*. Publisert i *Arbeiderbladet* 5. april 1932. Boks 23, mappe 59 *Arbeiderpressen og Grønlandssaken*. Gustav Smedals klipparkiv, Norsk Polarinstitut

⁸⁹ Koch L., (1919), *Plan for Jubilæumsekspeditionen Nord om Grønland*, publisert i *Geografisk Tidsskrift*, bind 25 1919, side 226 - 227

Øst- og Nordøst-Grønland, viss hensikt var offisielt å foreta vitenskapelige undersøkelser. Koch ville deretter bli ansatt av Grønlands koloniadministrasjon, og ble deretter kjent som Grønlands geolog.⁹⁰ Kochs vitenskapelige undersøkelser var geologiske, og i stor grad handlet dette om kartlegging av Grønland. Flere av disse ekspedisjonene fant sted i moderniseringsperioden til Daugaard-Jensen. Den 2. Thule-ekspedisjonen fant sted i perioden 1916 – 1918, og gikk rundt Nord-Grønland. Det var i denne perioden en omfattende kartlegging av fjellkjedene på Nord-Grønland fant sted.⁹¹ Koch mente at han i løpet av denne ekspedisjonen, i 1917, hadde stått for en omfattende kartlegging av fjellkjedene på Nord-Grønland. Dette var riktignok et moment Koch mottok sterk kritikk for, så vel som beskyldninger om å ha kreditert seg selv for andres forskning.⁹² Uavhengig av kritikken mot Koch ser man at den danske stat også viste interesse for ytterligere kartleggelse av Grønland. Koch selv i sitt innlegg til Geografisk Tidsskrift nevnte at «ved at fejre 200 Aars Jubilæet for denne Kolonisation er det naturligt ikke blot at se tilbage over, hvad der er udrettet, men ogsaa at se frem imod, hvad endnu maa gøres, saa vel i administrativ som i videnskabelig Retning».⁹³ Kochs retorikk i denne teksten viser at den danske stat og den grønlandske koloniadministrasjonen ikke kun var opptatte av å modernisere koloniene, men at også en videre ekspansjon var aktuell. Dette viser til et samsvar mellom Sørensens fremleggelse av utbyggingen av fiskerinæringen på Nord-Grønland og det Koch nevnte om mer å gjøre, administrativt sett.

2.4. Dansk kolonipolitikk – «småstatens bekreftelsesbehov»

Behovet for konkrete kolonigrenser og ytterligere dansk suverenitet over Grønland ble igjen viktig tidlig på 1900-tallet. Tidligere har det blitt tatt opp, i forbindelse med Kielfreden og den slesvigske fredsavtalen, at de europeiske stormaktene hadde signert avtaler som bekreftet dansk herredømme over Grønland, enten det nå skulle være eksplisitt, som i den førstnevnte avtalen, eller mer implisitt, som i den sistnevnte. Derimot var det nå en annen aktør på banen i Nord-Amerika. USA hadde trappet opp interessen for å inkludere Amerika, både nordlige og sørlige deler, inn i deres forsvarsnettverk. Dette forsvarsnettverket må ses i sammenheng med den daværende linjen i amerikansk utenriks- og forsvarspolitik, altså Monroe-doktrinen. Dette var en situasjon som mulig kunne dele Grønland, da øya geografisk sett tilhører Nord-Amerika. Politisk sett, derimot, var de

⁹⁰ Gyldendal, Den Store Danske, artikkel om «Lauge Koch». Digital utgave. URL: [http://denstoredanske.dk/Dansk Biografisk Leksikon/Naturvidenskab og teknik/Geolog/Lauge Koch](http://denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Naturvidenskab_og_teknik/Geolog/Lauge_Koch) (besøkt 10.03.20, kl. 14.54)

⁹¹ *Dr. Lauge Koch beskyldes for at have tilegnet sig andres Arbejde og tilsidesat kollegiale Hensyn – De elleve Anmelderes «Bemærkninger» som udkom i Gaar indeholder meget grove beskyldninger.* Publisert i *Politiken* 5. desember 1935. Boks 24, mappe 69, *Lauge Koch*. Klipparkivet etter Gustav Smedal.

⁹² *Lauge Kochs Svar: Hans Opdagelse blev anerkendt af Dr. Victor Madsen – Ved Geografisk Selskabs Jubilæum i 1926 omtalte Dr. Victor Madsen Lauge Kochs Opdagelse med Hæder, nu er han med at frakende ham hans Resultat,* publisert i *Politiken* 6. desember 1935. Boks 24, mappe 69 *Lauge Koch*. Klipparkivet etter Gustav Smedal

⁹³ Koch L., (1919), *Plan for Jubilæumsekspeditionen Nord om Grønland*, publisert i *Geografisk Tidsskrift*, bind 25 1919, side 226

grønlandske koloniene danske. Dette var en situasjon som igjen løftet frem det danske behovet for å oppnå en stormakts bekreftelse om deres koloniseringsprosjekter og råderett over Grønland. Her oppstod det en forhandlingssak allerede i 1915 mellom USA og Danmark. Det eksisterte på denne tiden en tanke om at Tyskland kunne komme til å «benytte sig af kaoset i Europa for at opsluke Danmark, og at det måske vilde gjøre det for at opnå lovlig suverenitet over de Dansk-vestindiske øer, som den tyske regering ønsket til maritimt bruk».⁹⁴ I utgangspunktet handlet dette om salg av en helt annen dansk besittelse, men i sammenheng med dansk herredømme over Grønland fikk også salget av Dansk Vestindia en helt annen betydning.

Traktaten vedørende salget av Dansk Vestindia, som på dette punktet ble de amerikanske *Virgin Islands*, og dansk suverenitet over Grønland endte opp i en og samme traktat, etter forslag fra den amerikanske diplomaten Robert Lansing. Videre merket Lansing seg at den eneste innvendingen USA antageligvis kunne luften i en slik sammenheng, var dersom Danmarks fullstendige suverenitet over Grønland mot noen formodning skulle stå kontradiktorisk i forhold til Monroe-doktrinen. Det ble omsider lagt frem at en slik innvending av prinsipielle årsaker kunne forekomme, men at det på sikt ville være innenfor USAs interesser å heller gå til anskaffelse av Dansk Vestindia, og da heller gå med på den danske suvereniteten over Grønland. For USA var dette i stor grad preget av hastverk, da forholdet til Tyskland ble gradvis dårligere. Dansk Vestindia ble deretter solgt til USA for 25 millioner amerikanske dollar, og Danmark fikk nok en gang bekreftet av Grønland var rett og rimelig dansk territorium.⁹⁵

USA «Ikke ville motsette seg at den danske regjeringen utvidet politiske og økonomiske interesse til å omfatte hele Grønland» het det i den offisielle erklæringen fra USA, i forbindelse med dansk herredømme over Grønland.⁹⁶ Gjennom den amerikanske bekreftelsen ser man at Danmark allerede fra 1916 oppsøkte stormakters støtte i spørsmålet om at dansk suverenitet over Grønland nå skulle omfatte hele øya, og ikke bare koloniene sør og sørvest.⁹⁷ Det kan av nettopp disse årsakene legges frem argumenter for hvorfor disse statene, som så langt er nevnt, bestemte seg for å støtte, eventuelt ikke opponere, mot Danmarks suverenitetserklæring. I særlig grad er USA interessante aktører å sette i sammenheng med utviklingen av en sterkere dansk tilstedeværelse på Grønland, og omsider den fullstendige suverenitetserklæringen. Her ser man altså en videreføring av Danmarks søken etter stormaktenes bekreftelse. Dette vitner også om at USAs interesser

⁹⁴ Da Danmark solgte sine Vestindiske øyer. Amerika truet med å ta dem med militærmakt, for å komme Tyskland i forkjøpet. 52 timer etter handelens avslutning erklærte Amerika Tyskland krig. Salgets betydning for Grønlandsspørsmålet. Publisert i *Oslo Aftenavis*, nr. 178, 6. august 1931. Klipparkivet etter Gustav Smedal, boks 34, mappe 132, Danmarks salg av de vestindiske øyer 1916

⁹⁵ Da Danmark solgte sine Vestindiske øyer. Amerika truet med å ta dem med militærmakt, for å komme Tyskland i forkjøpet. 52 timer etter handelens avslutning erklærte Amerika Tyskland krig. Salgets betydning for Grønlandsspørsmålet. Publisert i *Oslo Aftenavis*, nr. 178, 6. august 1931. Klipparkivet etter Gustav Smedal, boks 34, mappe 132, Danmarks salg av de vestindiske øyer 1916

⁹⁶ Sørensen (2006) side 54. Her henviser Axel Kjær Sørensen til «Danmarks traktater efter 1814: side 596». Denne avtalen ble signert av Robert Lansing, i New York 1916.

⁹⁷ Danmarkshistorien.dk's e-bøger. Henning Poulsen og danmarkshistorien.dk, *Danmarkshistorien, bind 8, Fra systemskifte til besættelse*, side 16

rundt Grønland og eventuelt rundt andre danske besittelser i all hovedsak handlet om militære interesser, altså å bygge ut en egen militær tilstedeværelse, eventuelt å forebygge at potensielle fiender kunne gjøre det samme. Et annet aspekt ved denne saken omhandler å betrakte det danske behovet for bekreftelse som en langvarig tendens i dansk utenrikspolitikk.

Så fort det oppstod en ny stormakt blant verdens aktører, skulle deres meninger om territorialinndeling også ha vesentlig betydning for dansk kolonipolitikk. Dette er et argument som beror på avtalene helt fra 1814, og frem til 1916, altså fra Kielfreden til salget av Dansk Vestindia. Avtalen med USA viste at danske myndigheter i stor grad var klare for at andre stater kunne ha interesser på Grønland. Hvilke interesser dette skulle være later ikke til å ha blitt tilegnet spesiell interesse, men heller tjent den hensikt å vise at Danmark, så fort en ny stormakt potensielt kunne vise interesse for Grønland, måtte reagere. Her må det også sies at dette var den første gangen en stormakt hadde vist en mulig interesse for Grønland, da flertallet av disse statene allerede hadde sagt seg fornøyde med eksisterende territorialinndelinger, uten at Grønland under noen omstendigheter ble aktuelt å ta opp.

Også etableringen av Aktieselskabet Østgrønlandske Kompagni, må ses i sammenheng med behovet for dansk suverenitetsbekreftelser. I forrige kapittel ble denne aktøren satt i sammenheng med utbyggingen av et aktivt dansk/grønlandsk næringsliv på Øst- og Nordøst-Grønland, men det er en likeså aktuell aktør å ta med i spørsmål knyttet til suverenitet over Grønland. Her må det også legges frem at det foreløpig ikke i 1919 var noen territorialkonflikt mellom Norge, så det danske behovet for å hevde suverenitet hadde eksistert før det i det hele tatt var snakk om noe som kan ligne på «Grønlandssaken». Likeså kan Østgrønlandske Kompagni, i sammenheng med dansk utenrikspolitikk i den amerikanske interessesfæren, som på dette punktet omfattet både Nord- og Sør-Amerika, betraktes som et dansk behov for å vise sin tilstedeværelse, slik at de også kunne få amerikansk støtte.

Oppsummering av kapittel 2

Den aktuelle tematikken for dette kapittelet har vært motsetningene mellom Grønland, som var preget av en tradisjonell livsoppholdsøkonomi, og en mer kommersiell aktør, altså den norske fangstflåten. Den norske fangstflåten i dette kapittelet ble i all hovedsak betraktet gjennom fangstfolk fra Ålesund og deres organisasjoner Aalesund Skipperforening og Aalesund Rederiforening. Dette kom av at ålesundskipperne er et godt eksempel på hvor hurtig moderniseringen av fangstflåten gikk, dersom man hadde støtte av større økonomiske aktører i ryggen. Ålesundskipperne representerer altså en hurtig utvikling fra seilskuter til motoriserte skuter på relativt kort tid, og den økonomiske støtten indikerer i stor grad at det fantes aktører som hadde interesse for en sterkere ishavsflåte fra Sunnmøre.

På begynnelsen av 1900-tallet var Grønland, komparativt sett, betraktet som tilbakeliggende. Befolkningen, med sin majoritet av innfødte grønlandere (inuitter), bodde for det meste på boplasser langs kysten, og befolkningen var generelt av en ganske begrenset karakter. Folk hadde i all hovedsak livnært seg som jegere og fiskere, og samfunnene var preget av en livsoppholdsøkonomi. Dette hadde i alle år vært den aktuelle økonomiske linjen for de mer isolerte samfunnene langs kysten av Grønland.

Fra 1900 og opp mot 1921 ble det gjennomført en rekke reformer som siktet på modernisering av samfunnet, og ytterligere kolonisering, da med den hensikt å etablere en sterkere dansk tilstedeværelse.

Kapittel 3, 1921 – 1931:

Fangstrettigheter og det uavklarte *terra nullius*

Perioden mellom 1921 og 1931 var preget av omfattende endringer i dansk og norsk grønlandspolitikk. Det kan legges frem at den danske avsperringen av Øst-Grønland i 1921 fremstod som en spontan avgjørelse, i og med at det var først da nordmenn reagerte. Her vil det legges frem at avsperringen av Øst-Grønland på mange måter heller fremstår som en videreføring av den allerede eksisterende monopolordningen på Grønland, fremfor en spontan avgjørelse.

3.1. 1921 - 1924: Suverenitetserklæring og avsperring

I 1920 ble en siste avtale signert mellom USA og Danmark, hvilket innebar den siste forsikringen Danmark trengte for å fortsette koloniseringspolitikken på Grønland. Dette behovet for stormakters godkjennelse av danske koloniers grenser var et karakteristisk trekk i dansk utenriks- og kolonipolitikk, også frem til 1920. I særlig grad var enighet med USA, på bakgrunn av linjene i Monroe-doktrinen, viktig. Med den siste avtalen signert i 1920, hadde Danmark skaffet seg amerikansk aksept for dansk herredømme over Grønland.

Danmark kunne altså i 1921, med stormaktenes støtte, erklære suverenitet over hele Grønland. Her må det også sies at en slik suverenitetserklæring ikke er ensbetydende med innføringen av et handels- og ressursmonopol, så disse to aspektene må behandles separat: Det er ikke nødvendigvis slik at suverenitetserklæringen var synonymt med avsperringen. Grunnen til at Øst-Grønland ble avsperrert på bakgrunn av den danske monopolordningen, derimot, berodde i stor grad på hvorvidt dansk herredømme over Øst-Grønland ble anerkjent av andre stater. Et slik narrativ innebærer at man tilnærmer seg avsperringssystemet som en utvidelse av det allerede eksisterende danske monopolet på Grønland. Dette var et handelsmonopol: Dette var en linje i den danske kolonipolitikken som gikk ut på at kun selskaper, med støtte fra den danske stat, hadde tillatelse til å drive med handel på Grønland, blant annet med urbefolkningen. Som sett tidligere hadde det periodevis vært kontakt mellom urbefolkningen og Den Kongelige Grønlandske Handel, der Den Kongelige Grønlandske Handel hadde drevet den grønlandske økonomien mer i retningen av en økonomi basert på kjøp og salg, selv om dette var en ordning som enn så lenge ikke helt passer en slik beskrivelse.

Som norsk virksomhet fra før 1921 viser, hadde det aldri eksistert noe dansk ressurs- og handelsmonopol på Øst-Grønland. Fraværet av dette monopolet må ses i sammenheng med *terra nullius*-tanken. Denne tanken angår områder som offisielt ikke er underlagt en annen stat, og derfor kan heller ikke statlige aktører i praksis nekte andre stater i å utvikle et næringsliv i områder som betegnes som ingenmannsland.

Terra nullius-tanken er i aller høyeste grad relevant for Øst-Grønland. Det skal riktignok sies, med hensyn til de punktene som har blitt nevnt tidligere, at det fantes en usagt enighet om at Grønland var dansk, men dette var til dels vanskeligere å overføre til

de ikke-koloniserte områdene. Derfor hadde, i praksis, alle stater rett til å utvikle og drive et aktivt næringsliv i områdene på Øst-Grønland. Det kan riktignok settes opp avtaler mellom aktuelle aktører i et slikt område, men ikke avtaler som kan sikre kun én stat fordeler. Eksempelvis, i tidslinjen satt opp i et tidligere kapittel, ble det aktuelt å løfte frem restriksjonene man innførte på selfangsten i 1876. Dette var en internasjonal avtale mellom de aktuelle fangstaktørene i området. Det er også vanskelig å si hvorvidt den faktisk ble tilstrekkelig respektert, da det ikke var noen «lovgivende myndigheter» på Øst-Grønland på denne tiden.

3.2. Dansk avsperringspolitikk – restriksjoner og begrunnelser

Linjene i den danske avsperringspolitikken ble undertegnet i København 16. juni 1921, av Jens Daugaard-Jensen.⁹⁸ Daugaard-Jensen var fremdeles Grønlands direktør på 1920-tallet. Han hadde tidligere vært en sentral skikkelse i moderniseringen av de grønlandske koloniene. Man kan altså vitne at en av Danmarks mest sentrale skikkelser i grønlandspolitikken selv signerte utvidelsen av monopolet, så vel som å godta at de restriksjonene som alt hadde gjort seg gjeldene på Vest-Grønland nå også omfattet Øst-Grønland. At Daugaard-Jensen også signerte avsperringspolitikken indikerer at dette var en avgjørelse grønlandsrådene hadde stilt seg bak.

Poenget blir derfor at avsperringen av Øst-Grønland må forstås som en utvidelse av det danske monopolsystemet, og dette ble mulig først i 1921, da Danmark allerede hadde fått en bekreftelse på at Grønland var dansk. Utvidelse av monopolet til å også omfatte Øst-Grønland var altså avhengig av at Øst-Grønland var underlagt Danmark, og dette forutsatte naturligvis at det fantes et verdenssamfunn som også betraktet hele Grønland som dansk. Hvordan Øst-Grønland ble betraktet skulle siden spille en viktig rolle i hvordan Norge tolket suverenitetserklæringen, og hvordan oppfatninger om *terra nullius* og et eventuelt dansk herredømme ble tolket på vidt forskjellige måter.

I sin essens inneholdt avsperringslinjen en rekke restriksjoner på oppholdssted og vannfyllingssteder, så vel som ytterligere restriksjoner og regelrette forbud mot samhandling mellom skippere og grønlanderne. I sammenheng med avsperringsparagrafene omfatter «grønlandere» både urbefolkningen og de danske kolonistene. Restriksjonene på samhandling mellom skippere og grønlandere ble begrunnet i nettopp den samme tanke som belyst tidligere: Det grønlandske samfunnet var betraktet som sårbart i møte med andre samfunn. Samhandlingen mellom grønlandere og utenlandske skippere ble ikke betraktet som skadelig utelukkende på bakgrunn av distribusjon av alkohol, men det ble også begrunnet i spredning av sykdommer. Saken om sykdommer må også ses i sammenheng med den tidligere demografiske utviklingen på Grønland. I forrige kapittel ble

⁹⁸ Fiskets Gang, «Grønland – fra Fiskeridirektøren», 16 årgang, nr. 18, (6. mai 1925) side 222. Avsperringspolitikkenes paragrafer beskrives ytterligere i vedlagt appendiks.

den demografiske utviklingen i Daugaard-Jensen-perioden lagt frem, der blant annet influensa-epidemien av sommeren 1919 hadde tatt 249 liv i de grønlandske koloniene.⁹⁹

Konsekvensene av denne avsperringen bestod altså ikke kun av regelrette forbud mot utenlandsk og privat dansk virksomhet langs Øst-Grønland. Brudd på et slikt forbud kunne medføre bøter, og frem til mer ekstreme tiltak, deriblant konfiskering av både fangst og skip. Avsperringspolitikkenes andre konsekvens var at det ble tungvint å arbeide i Vestisen for utenlandske og private fangstfartøy, da også antall steder å søke nødhavn eller vannfylling også ble kraftig redusert. Avsperringen hadde altså ikke kun gjort det ulovlig å arbeide i Vestisen, men også langt vanskeligere.

3.3. Norske reaksjoner

Reglene som ble innført i sammenheng med utvidelsen av det danske grønlandsmonopolet ville ikke bare gjøre kontinuerlig opprettholdelse av norsk næringsliv på Øst-Grønland vanskelig, men også ulovlig. Det var ingen tvil blant norske fiskere og fangstfolk, spesielt i byene som hadde mottatt store deler av denne fortjenesten, at dette ville både forhindre fremtidige fangstmuligheter og samtidig svekke den nåværende driftens fortjeneste. Fortjenesten til ålesundskipperne antyder i stor grad en profitabel virksomhet.¹⁰⁰ Utvidelsen av monopolet skapte derfor protester i Ålesund 6. desember 1921. Disse protestene ble i stor grad fremmet av Rederiforeningen og Skipperforeningen.¹⁰¹ Her skal det sies at interessen for Aalesund Rederiforening falt på 1920-tallet, så i all hovedsak var det Aalesund Skipperforening som gjorde «grønlandssaken» til en merkesak, som videre indikerer betydningen ishavsfangsten hadde for Ålesunds økonomiske utvikling.¹⁰² I forbindelse med protestene fra Aalesund Rederiforening og Aalesund Skipperforening, kan man altså merke konturene av de økonomiske interessegruppens økende rolle som aktører i Grønlandssaken.

Misnøyen, deriblant lagt frem under protestene i Ålesund ble også aktuelt å ta opp i det norske Stortinget. Under et stortingsmøte, datert 2. august 1922, la Arbeiderpartiets Adam Egede-Nissen frem tre sider av norske rettigheter på Grønland under et stortingsmøte 2. august 1922. Egede-Nissen etterlyste under dette møte at den norske regjeringen skulle

⁹⁹ Henviste til dette i forrige kapittel, i sammenheng med Daugaard-Jensen-perioden og moderniseringen av Grønland

¹⁰⁰ Henviser her til kapittel 1 og 2, der tallene for ålesundskippernes fortjeneste ble lagt frem

¹⁰¹ Thorson (1948) side 386

¹⁰² Thorson (1948) side 390

begynne å interessere seg for «*grønlandingenes sak i forholdet til det danske monopolet*». ¹⁰³

Først og fremst handlet dette om fangstrettigheter på Øst-Grønland: Dersom noen skulle ha kontroll over Øst-Grønland burde det være Norge. Argumentet til Egede-Nissen gikk ut på at det var kun nordmenn som drev noen form for kontinuerlig og økende fangstvirksomhet i området. Fra Egede-Nissens ståsted var dette naturligvis ikke tilstrekkelig: Han stilte seg også bak kravet om at også havnene på Vest-Grønland på nytt burde åpnes for nordmenn og deres virksomhet i området. ¹⁰⁴ Det tredje momentet i Egede-Nissens argumentasjon blir til dels koblet opp til nordmennene, men er i all hovedsak et argument basert på Grønlands urbefolkning, og hvordan det er nedverdiggende for nordmenn å se hvordan danskene behandler den grønlandske urbefolkningen. Her gikk Egede-Nissen til hardt angrep på den danske «*monopolhandelen, og hvordan disse folk der oppe lider under en behandling som skulde være ethvert sivilisert folks plikt aa forsøke aa faa rettet paa. Dessuten er vi jo i den stilling at vi kan paaberope oss den moderne opfatning av folkeretten, naar vi hevder at dette land ikke skal være gjenstand for en utsugning gjennom et monopol, men at man skal føre den frie dørs politikk*». ¹⁰⁵

Videre, samme møte, la Egede-Nissen til at avstengingen hadde også ført til reaksjoner i både Danmark og på Island, og at denne diskusjonen hadde blitt tatt opp i stor grad i dansk presse. ¹⁰⁶ Her skal det riktignok sies at danske aktører som kritiserte avsperringen av Øst-Grønland, hadde i forkant kritisert monopolet i seg selv, og ikke nødvendigvis utelukkende utvidelsen av det. Det man likevel kan observere er at både danske og norske aktører kritiserte det samme monopolet, men på forskjellige tidspunkt. Kritikken, i særlig grad utestengelsen, var like reell for nordmenn som den var for private danske fangstskuter, så på sett og vis kan den sies å ha de samme motivene.

Det siste momentet angående tilgang til Grønland som Egede-Nissen tar opp, er spørsmålet om tilgang til ressursene. I denne sammenhengen var det ikke kun snakk om sel- og hvalfangst, fiske og jaktvirksomhet, som var de tradisjonelle systemene nordmenn i området hadde beskjeftiget seg med, men det var også den økende interessen for de geologiske undersøkelsene som hadde blitt foretatt av både danske og norske geologer på Øst-Grønland. De påstøtte kullforekomstene, som nå enda var av diskutabel betydning ble tilegnet vesentlig oppmerksomhet. Det samme gjaldt for energiproduksjon, da det også fantes grunn til å legge frem at Øst-Grønland kunne egne seg godt i produksjon av vannkraft. Uavhengig av hva man kunne utvinne av disse ressursene derimot, la Egede-Nissen frem argumenter om at Danmark nå hadde nektet nordmenn tilgang til disse ressursene: Etter Egede-Nissens egne ord de ressursene Danmark hadde «*stjaalet fra oss i*

¹⁰³ *Møte for lukkede dører – Stortinget 2. august 1922*, side 4. Hentet fra Stortingets nettside. URL: <https://www.stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Historikk/Lukkede-moter/moter-for-lukkede-dorer-1920-1929/> (besøkt 28.05.2020, kl. 22.42)

¹⁰⁴ Ibid, side 3

¹⁰⁵ Ibid, side 3

¹⁰⁶ Ibid, side 3

*de hundrer av år, da vi var sammen med Danmark».*¹⁰⁷ I en uttalelse lagt frem under stortingsmøte 2. august 1922 la Johan E. Mellbye, som da var formann i Bondepartiet, frem at han støttet Egede-Nissens argumenter om at Norge måtte hevde sin suverenitet over Grønland.¹⁰⁸ Her kan det legges frem at norske politikere, også de som støttet de norske okkupasjonene/kravene på Øst-Grønland, ikke nødvendigvis holdt fast ved anti-danske idéer. Mellbye selv uttalte at han var «*En varm ven av det nordiske samarbeid*».

Det skulle ifølge Mellbye være fullt mulig å opprettholde et nordisk samarbeid, der landene skulle støtte hverandre de gangene det skulle være aktuelt. Mellbye argumenterte for at det ikke var noen motsetning mellom å opprettholde et nordisk samarbeid og det med å forsvare en stats nasjonale interesser. Likevel måtte det også legges frem at, til tross for at Bondepartiet var villig til å opprettholde dette samarbeidet med resten av Norden, skulle Norge likevel ikke gi opp nasjonale interesser, også dersom disse antageligvis ikke var forenelige med andre starters interesser. I særlig grad handlet dette da om gamle rettigheter, et argument som i aller høyeste grad var aktuelt å anvende i grønlandsspørsmålet. Videre ble det sagt at å hevde norsk suverenitet over Grønland ikke bare var av interesse for Norge, men at det på sikt også ville gagne andre land.¹⁰⁹

Betydningen til Øst-Grønland i dette stortingsmøte ble videreformidlet av Anton Ludvik Alvestad, som var Arbeiderpartiets representant fra Møre & Romsdal, da felles representant for Molde, Kristiansund og Ålesund. Betydningen til Ålesund i dette spørsmålet ble derfor lagt videre frem i Stortinget. Alvestad uttalte at han sluttet seg til misnøyen med hvordan Utenriksdepartementet hadde manglet «*vaakenhet i dette spørsmålet*».¹¹⁰

Uttalelsen fra Alvestad viser at utenfor de aktuelle regjeringspartiene fantes det en bred misnøye med hvordan utenriksdepartementet hadde håndtert saken, og at de videre etterlyste en mer aktiv og «*våken*» ishavspolitik. Fra regjeringens hold, lagt frem av utenriksminister Mowinckel, ble det lagt frem forslag om at en grønlandsspørsmålet heller burde undersøkes av en konstitusjonskomite, og at dette organet heller ble satt opp av Stortinget. Mowinckel argumenterte for at dette var nødvendig, fordi regjeringen ønsket å tilnærme seg grønlandssaken på en mer forsiktig måte.¹¹¹ Fra regjeringens side handlet jo ikke dette kun om norske fangstfolks interesser, men også det danske-norske forholdet på et overordnet plan. Det ville være en risikabel idé å begynne å stille spørsmål ved dansk suverenitet over Grønland, da dette var en debatt preget av «*sterke ord*».¹¹² Det ble deretter enstemmig vedtatt at en slik konstitusjonskomite skulle settes opp, og at kun de

¹⁰⁷ Ibid, side 3

¹⁰⁸ Ibid, side 5

¹⁰⁹ Ibid, side 5. Dette er et direkte sitat fra Johan E. Mellbye, formannen i Bondepartiet. Dette sitatet (tekst ført i kursiv) burde få særegen oppmerksomhet, da det viser at det ikke nødvendigvis var anti-danske holdninger som preget norsk grønlandsaktivisme i starten.

¹¹⁰ Ibid, side 11

¹¹¹ Ibid, side 25

¹¹² Ibid, side 25

skulle ha tilgang til de dokumentene om Grønland som hadde vært aktuelt å ta opp for Stortinget under møte av 2. august 1922. Dokumentene skulle heller ikke offentliggjøres, da konstitusjonskomitéen skulle komme med en uttalelse om saken, før den ble offentlig kjent. Dette kom av at det angivelig var «*mange som ønsket å vite hva som ble sagt om Grønland*».¹¹³

Reaksjonene i Norge, her lagt frem som protestene i Ålesund, og hvordan saken ble tatt opp i det norske Stortinget, legger frem et narrativ der monopolsystemet endte opp som en merkesak i Norge først da den gikk på bekostning av norske næringslivsinteresser. At disse reaksjonene oppstod i 1921, først etter den offisielle suverenitetserklæringen, med monopolutvidelsen dette ville medføre, indikerer også at norske stemmer mot avsperringen langs Vest-Grønland var mindre markerte.

3.4. Danske reaksjoner på monopolet – en kritikk som allerede stod sterkt

Også i Danmark vakte monopolvirksomheten oppsikt. Dette var riktignok av en litt annen karakter enn kritikken fra norsk hold. Som allerede lagt frem, pekte den norske kritikken mot monopolet på utvidelsen, slik at det også inkluderte Øst-Grønland. Fra dansk hold kunne man heller vitne en kritikk mot monopolet på en generell basis, også i forkant av utvidelsen.

Internt i Danmark fantes det en oppfatning om at monopolet ble etablert og opprettholdt for «*eskimoenes beste*».¹¹⁴ Dette var derimot ikke en oppfatning alle delte. En viktig skikkelse i denne kritikken var Carl Theodor Zahle, som tidligere hadde vært Danmarks statsminister. Zahle hadde tilknytning til partiet Radikale Venstre, et parti som helt siden sin dannelselse har fulgt en sosialliberalistisk plattform.¹¹⁵ I 1923 uttalte Zahle at «*Det er en vidt utbredt og meget dyp fattigdom mellem grønlenderne. Handelsmonopolet har holdt dem i en tilstand av umyndighet. Før vi kom til Grønland var de istand til å vareta sine egne interesser og handle med andre folk så langt de fant det nødvendig. Vi forsøkte å gjengi dem den modenhet som de besatt før vi kom til dem og påtvang dem et handelsmonopol som har redusert deres sivilisasjon*».¹¹⁶

Zahles uttalelse kan betraktes som et syn på at dansk kolonialismes monopolhandel hadde medført økte forskjeller på Grønland. Dette var naturligvis ikke bare snakk om økonomisk fattigdom, der grønlenderne generelt hadde mindre, men det kan også betraktes

¹¹³ Ibid, side 24 - 25

¹¹⁴ *Hvad gode dansker mener om monopolet – Det har stanset Civilisasjonen på Grønland*. Publisert i *Ringerikes Blad* 2. september 1931. Boks 9, mappe 18 *Monopolordningen*. Funnet i klipparkivet etter Gustav Smedal

¹¹⁵ Historien om *Radikale Venstre*. Hentet fra partiets nettside: <https://www.radikale.dk/content/radikale-venstres-historie> (besøkt 12.05.20, kl. 21.28)

¹¹⁶ *Hvad gode dansker mener om monopolet – Det har stanset Civilisasjonen på Grønland*. Publisert i *Ringerikes Blad* 2. september 1931. Boks 9, mappe 18 *Monopolordningen*. Funnet i klipparkivet etter Gustav Smedal

som et større sosialt problem når en så stor andel av befolkningen aktivt ble holdt utenfor de grønlandske koloniernes interne økonomiske utvikling. Dette er også punkter som Sørensen har tatt til betraktning i saken om den økonomiske utviklingen, og samsvarer godt med tema for forrige kapittel, da det ble tatt opp at kun to motoriserte båter på tidlig 1920-tallet var i grønlandsk besittelse. Zahle la også frem det som på mange måter kan betraktes som et argument for grønlandsk frihandel, og at dette var essensielt for moderniseringen av den grønlandske sivilisasjonen. Dansk handelsmonopol, derimot, ble betraktet som en motsetning til dette, fra Zahles ståsted. Her må det derimot legges frem at denne kritikken var rettet mot selve konseptet om et grønlandsmonopol: Handels- og ressursmonopol var ikke forenelig med Radikale Venstres prinsipp om det frie marked.

Man kan altså betrakte argumentet mot monopolet, i alle fall fra Radikale Venstres ståsted, som et brudd på prinsippet om frihandel, og at dette på sikt var heller skadelig enn nyttig for de grønlandske koloniene og urbefolkningen. Dette er en tilnærming som passer godt overens med Radikale Venstres politiske plattform, da sosialliberalistisk tankegang ikke kun baseres på individuell frihet, men også i stor grad på et fritt marked. Frihandel og monopolhandel blir med dette to konsepter som i stor grad representerer to vidt forskjellige idéer.

Både ekstern og intern kritikk mot monopolet viste at Danmark ikke var tjent med å opprettholde monopolsystemet på sikt. Også Danmarks innenriksminister Oluf Kragh uttalte i 1923 «*Men man har som Helhed været af den Anskuelse, at Monopolhandelen og den i Forbindelse dermed staaende Afspærringen af Landet ikke for Tiden kan ophæves, selvom det selvfølgelig er et Maal, som man fra alle Sider maa arbejde hen imod, og som man ogsaa ved Udformingen af Lovforslaget har bestræbt sig for at naa hen imod*».¹¹⁷ Her kom det altså en eksplisitt formulering om at opphevelsen av monopolet på sikt ville være aktuelt, men at danske politiske skikkelser forsvarte monopolet som et «midlertidig tiltak», og at man aldri hadde siktet på at dette skulle forbli permanent. Dette viser også, tross troen på at monopolsystemet var nødvendig, at heller ikke de som støttet innføringen nødvendigvis betraktet dette som et permanent tiltak.

Til tross for at paragrafene i avsperringsreglementet eksplisitt la frem opptil flere ganger at monopolsystemet ble implementert med den hensikt å verne om urbefolkningens interesser, viser også Zahles uttalelse, og den senere kritikken mot monopolsystemet, at dette var et argument heller ikke danske aktører nødvendigvis sa seg enige i. Zahles argumenter bidrar til å belyse at avsperringen av Grønland ikke var forenelig med koloniernes behov for åpen handel, og at avsperringen kun tjente den hensikt å forhindre en slik utvikling. Zahles kritikk bidrar også til å styrke synspunktet om at monopolvirksomheten på Grønland også i Danmark endte opp med å bli en kontroversiell sak.

Her skal det naturligvis legges frem at argumentene fra dansk og norsk hold var av forskjellig karakter: Nordmennene var i større grad kritiske til at norske fangstfolk ble utestengt, mens dansk kritikk var mer orientert i en retning at Grønland måtte åpnes for kommersiell virksomhet på bakgrunn av at monopolet ble betraktet som et hinder mot videre økonomisk og sosial utvikling av koloniene på Grønland.

¹¹⁷ Smedal (1928), side 58. Sitat hentet fra *Folketingets Forhandlinger 1922, side 2753*.

Det kan argumenteres for, i særlig grad fra dansk hold, at det var markedsliberale krefter som primært kritiserte det danske grønlandsmonopolet. Disse kreftene, her i all hovedsak representert av Radikale Venstre, argumenterte for at innføringen av monopolet hadde satt en stopper for utviklingen av de grønlandske koloniene.

3.5. 1924 - 1928: Østgrønlands-avtalen og norsk skepsis til dynamikken i dansk kolonipolitikk

Kritikken mot det danske grønlandsmonopolet kom altså fra både dansk og norsk hold. Det som ble klart, var at selv om kritikken ble begrunnet i forskjellige årsaker, og kom til forskjellig tidspunkt, var det i og for seg den samme ordningen som ble kritisert. Monopolordningen var i det hele, også i forkant av utvidelsen av det, et kontroversielt tema i dansk politikk. Politiske uttalelser, deriblant fra den tidligere danske statsministeren Carl Theodor Zahle, støtter en slik tilnærming. Når sant skal sies var det ikke nødvendigvis kun utvidelsen av monopolet som ble kritisert, men heller konseptet i seg selv. At skikkelser som Georg Brandes kritiserte monopolordningen allerede før utvidelsen, viser nettopp at det var monopolet som ble opplevd som problematisk, og ikke kun utvidelsen. Kritikken fra dansk hold hadde altså tatt på seg en sosioøkonomisk karakter, der monopolet ble betraktet som en linje som medførte en stagnasjon i den grønlandske utviklingen. Kritikken mot monopolet var strengt tatt ikke noe nytt, men hadde tatt på seg en ny karakter etter avsperringen av Øst-Grønland: Nå reagerte også nordmenn på monopolet. Olav Riste har tidligere merket seg at nordmenn for det meste var fornøyde med territorialinndelingen før 1921, da man fortsatt kunne nyte godt av fangstfeltene langs Øst-Grønland. På bakgrunn av dette argumentet kan man legge frem at den danske monopolkritikken var aktuell også før nordmenn kom på banen.

Utenom det sosioøkonomiske kritikken Zahle hadde lagt frem, fantes det også krefter, som i utgangspunktet hadde støttet monopolet, som også så på det som et midlertidig tiltak. Man anså det som nødvendig der og da, men så samtidig for seg en fremtid der et slikt monopol ikke lengre skulle være en forutsetning for utviklingen av de grønlandske koloniene. Et ønske om å oppheve monopolet var altså ikke noe særegent norsk ønske. Forståelse for hvor denne kritikken kom fra er viktig å forstå når man skal sette seg inn i hvorfor monopolet var kontroversielt, og hvorfor det, også blant sine støttespillere, ofte ble omtalt som et midlertidig tiltak. Disse argumentene legger i stor grad frem mulige begrunnelser for hvorfor det ville være aktuelt å oppheve monopolet, og hvorfor en slik ordning ikke ble betraktet som et permanent tiltak.

Det skal også nevnes at monopolhandelen på Øst-Grønland hadde vært betraktelig vanskeligere å gjennomføre i praksis, på et nivå som var betegnet som lønnsomt. Den mest aktuelle danske aktøren var Aktieselskabet Østgrønlandske Kompagni. Dette selskapet ble behandlet i forrige kapittel, da deres stiftelse og hensikt ble lagt frem. De lyktes aldri med å etablere et langvarig og profitabelt næringsliv på Øst-Grønland. Flere faktorer spilte inn som avgjørende i denne sammenhengen. Selskapet ble i stor grad preget av uflaks, og i denne sammenhengen kan man ta opp saken som oppstod da fangstskuta «Teddy» ble fanget i drivisen. Dette resulterte i utsendelsen av fartøyet «Godthaab» som skulle lede en hjelpeekspedisjon. «Teddys» oppdrag var å undersøke koloniseringsmulighetene i områdene

på Øst-Grønland, i nærheten av Scoresbysund. Det vil si at «Teddys» mannskap til dels klarte å fullføre deres oppdrag, men man visste ikke om skipet var i behold. Mannskapet hadde primært blitt reddet opp av «Godthaab», og en annen andel hadde funnet veien til Angmagsalik. Det viste seg også at Teddy-ekspedisjonen hadde et tap av menneskeliv, da en av jegerne hadde omkommet etter et vådeskudd.¹¹⁸

Fortjenesten var heller ikke spesielt god. Tall samlet inn i forkant av selskapets generalforsamling av 1924 viste at selskapet hadde et budsjett liggende på 247 719 danske kroner, samtidig som at selskapet gikk med 167 054 danske kroner i underskudd. Dette i seg selv var en ganske stor sum. Selskapet hadde heller ikke lyktes spesielt årene før, da deres samlede underskudd la på om lag 481 361 danske kroner, som til sammen utgjorde et samlet underskudd for begge årene på 648 054 danske kroner. Til syvende og sist hadde Østgrønlandske Kompagni et budsjett på 1 037 167 danske kroner, men bare 404 000 var aksjekapital, og resten 568 000 var lån fra den danske stat. Selskapet forble likevel optimistisk etter generalforsamlingen etter 1924, og planen deretter var å se an videre drift så fort selskapets økonomi ble bedre.¹¹⁹ Dette er tall som også var kjente utenfor Danmarks politiske og økonomiske sektorer; Også nordmenn som engasjerte seg i Grønlandskonflikten hadde kjennskap til disse tallene, og at den danske staten hadde tapt 600 000 kroner på sitt innskudd til Aktieselskabet Østgrønlandske Kompagni.¹²⁰

Den danske staten var en av de største støttespillerne til Østgrønlandske Kompagni, og da den danske staten ikke så noen form for positiv økonomisk utvikling i selskapets virksomhet, kom beslutningen om å ikke støtte selskapet lengre i 1924. Dette kom ikke bare av at den danske stat besluttet å avvikle støtten til selskapet, men også en direkte beskjed om å avslutte all drift på stasjonene der Østgrønlandske Kompagni hadde sine operative baser i 1924. Ledelsen i Østgrønlandske Kompagni stilte seg kritisk til avviklingen. Kritikken handlet ikke bare om selskapets betydning for dansk kolonisering, men også at stasjonene, så vel som utstyr og forsyninger de hadde ble stående ubrukt. Selskapets argumentasjon berodde altså på at videre drift av stasjonene i det minste måtte opprettholdes. Dette var noe den danske staten i utgangspunktet var skeptisk til: I all hovedsak var denne skepsisen et resultat av mangelen på en god, økonomisk fortjeneste. I lys av mangelen på rike nok fangstforekomster, så heller ikke den danske staten for seg at det i nærmeste fremtid ville være noen form for lønnsom bedrift å åpne for i området. Samtidig hadde også Øst-Grønland, i særlig grad med tanke på «Teddy-ulykken» i juni 1924, vist seg å være vanskelig å arbeide med, rent logistisk. Hensikten med denne

¹¹⁸ Avisutklipp fra Gustav Smedals klipparkiv, *Østgrønlandske Kompagni – Generalforsamlingen i Gaar*, Børsen 24/7-1924. Materiale ble funnet i Boks 14 mappe 34 AS Østgrønlandske Kompagni 1919 – 1924. Gustav Smedals klipparkiv er å finne hos Norsk Polarinstitut

¹¹⁹ Avisutklipp fra Gustav Smedals klipparkiv, *Østgrønlandske Kompagni – Generalforsamlingen i Gaar*, Børsen 24/7-1924. Materiale ble funnet i Boks 14 mappe 34 AS Østgrønlandske Kompagni 1919 – 1924. Gustav Smedals klipparkiv er å finne hos Norsk Polarinstitut

¹²⁰ Smedal (1932), side 13

ekspedisjonen, ledet av kaptein Godfred Hansen, var å undersøke koloniseringsmulighetene i områdene rundt Scoresbysund.¹²¹

Slik den danske stat så saken, måtte gjelden nå bare gjøres opp, og at det rett og slett ikke var noe å hente på Øst-Grønland. Fraværet av fortjeneste var også avgjørende i at selskapet havnet i gjeld, mistet støtten fra den danske stat, og derfor ble nedlagt i 1924.¹²² Selskapets mangel på fortjeneste kan legges frem som en mulig forklaring på hvorfor den danske stat bestemte seg for å oppheve monopolet på Øst-Grønland. Dette er derimot bare én mulig forklaring på nettopp dette. Misnøyen med grønlandsk monopol var ikke bare utbredt i Norge, men også dansker hadde reagert på denne politikken.

Det som altså har blitt løftet frem i denne sammenhengen var dårlig fortjeneste for Østgrønlandske Kompagni, så vel som markedsliberalistiske argumenter mot monopolet, som tidligere ble tatt opp i sammenheng med Radikale Venstres kritikk mot monopolet. Her kan det nevnes at prinsippet om frihandel hadde en mer omfattende betydning, også utenfor Danmark.

Spørsmålet handlet i stor grad om hvor mye lengre Danmark kunne fortsette monopolvirksomheten på Grønland, uten at dette skapte utfordringer mellom Danmark og Folkeforbundet. Her ble det lagt frem et argument om at monopolet brøt med paragraf 23 i internasjonal lov, da nevnte paragraf påla alle undertegnede stater å åpne for frihandel mellom alle forbundets medlemmer.¹²³ Dette er riktignok en påstand som krever mer omfattende analyser av datidens internasjonale lover, men likevel er det et argument man må ta til betraktning. Danmark var, som nevnt i sammenheng med en rekke avtaler de hadde signert med stormaktene, en småstat, på samme måte som Norge, og hadde derfor vært mer opptatt av å følge utenrikspolitiske linjer i samsvar med de linjene Folkeforbundet hadde lagt frem. Dette var jo ikke noe nytt for Danmark, og avtalene allerede fra 1800-tallet, deriblant Kielfreden, viser at Danmark i stor grad var avhengig av samarbeid med stormaktene. Selv om dette spørsmålet angående brudd på internasjonal lov i stor grad var avhengig av tolkninger av hva paragrafen egentlig innebærer og hvorvidt dansk monopolpolitikk brøt med internasjonal lov, er det grunn til å argumentere for at Danmark måtte forholde seg til paragraf 23, slik at deres troverdighet knyttet til herredømme over Grønland ikke ble svekket. Dette er et poeng som blir ytterligere styrket av at den folkerettslige problematikken ble belyst fra norsk hold. Dette var et argument som gikk ut på et scenario der det viste seg at monopolhandelen faktisk kunne være folkerettsstridig, og dersom dette var tilfellet kunne Grønland åpnes gjennom kanaler for internasjonal lov og rett.¹²⁴ Dette viser også at den rent folkerettslige dimensjonen av avsperringen kunne være

¹²¹ Avisutklipp fra Gustav Smedals klipparkiv, *Østgrønlandske Kompagni – Generalforsamlingen i Gaar*, Børsen 24/7-1924. Materiale ble funnet i Boks 14 mappe 34 AS Østgrønlandske Kompagni 1919 – 1924. Gustav Smedals klipparkiv er å finne hos Norsk Polarinstitut

¹²² Avisutklipp fra Gustav Smedals klipparkiv, *Østgrønlandske Kompagni – Generalforsamlingen i Gaar*, Børsen 24/7-1924. Materiale ble funnet i Boks 14 mappe 34 AS Østgrønlandske Kompagni 1919 – 1924. Gustav Smedals klipparkiv er å finne hos Norsk Polarinstitut

¹²³ *Hvad gode dansker mener om monopolet – Det har stanset Civilisasjonen på Grønland*. Publisert i *Ringerikes Blad* 2. september 1931. Boks 9, mappe 18 *Monopolordningen*. Funnet i klipparkivet etter Gustav Smedal

¹²⁴ Smedal, (1928), side 56

problematisk, dersom en internasjonal rettsak tolket avsperringen som folkerettsstridig. Danmark kunne havne i større problemer, og monopolpolitikken kunne bli avviklet på ordre av det internasjonale samfunnet. Gjennom Smedals argumentasjon kunne man legge frem at dette kunne være aktuelt å bruke i en internasjonal-juridisk sammenheng.

I denne sammenhengen ble «*Overenskomsten mellem Danmark og Norge angaaende omraadene på Østgrønland*» undertegnet. For all enkelhets skyld skal denne avtalen gjennom masteroppgaven omtales som Østgrønlands-avtalen. Denne avtalen var satt til å tre i kraft fra og med 10. juli 1924.¹²⁵ Initiativet til denne avtalen kom fra norske og danske diplomater; Avtalen ble signert av den norske diplomaten Niels Christian Ditleff og danske Carl Moltke. De signerte avtalen som representanter for den norske og den danske regjeringen, respektivt.¹²⁶ 28. juli 1924 ble avtalen omsider signert av Danmarks statsminister Thorvald Stauning.¹²⁷ I sin essens gikk denne avtalen ut på at Øst-Grønland igjen ble åpnet for norsk fiskeri- og fangstvirksomhet, slik det hadde vært før utvidelsen av grønlandsmonopolet i 1921: Nordmenn fikk igjen tillatelse til å drive fiskeri og fangst langs kysten, og om nødvendig gå i land for jakt, og suppleringsfangst, så lenge denne suppleringsfangsten ikke satt lokalt dyreliv i fare for å bli utryddet. Nordmenn fikk også tillatelse til å «ta land i besittelse», så lenge dette var i områdene mellom 60 og 81 breddegrad, og ikke omfattet Angmagssalik-distriktet.¹²⁸ Det man altså kan vitne med denne avtalen, er at det ikke var en fullstendig åpning av Øst-Grønland, og områder som var aktuelle for ytterligere dansk kolonisering var fremdeles stengt av. Likevel indikerer avtalen at det fantes en vilje fra dansk side til å delvis åpne Øst-Grønland igjen, tross restriksjonene rundt Angmagssalik-distriktet. Utenom Angmagssalik-restriksjonen, ville en slik avtale i praksis oppheve det danske grønlandsmonopolet på Øst-Grønland.

Private norske aktører kunne nå både drive sin tidligere virksomhet, så vel som å gjøre krav på land. Nordmenn hadde tilsynelatende fått sine tidligere rettigheter tilbake, men dette blir å trekke en for enkel konklusjon. I særlig grad fra norsk hold var denne avtalen langt mer problematisk å forholde seg til, da det var for mange uavklarte momenter å forholde seg til, så vel som dynamikken i dansk kolonipolitikk.

¹²⁵ Bekendtgørelse af en Overenskomst mellem Danmark og Norge angaaende Østgrønland, side 4 (funnet i *Statut Juridique de Certaines Parties du Groënland Oriental – Annexes au Memoire du Gouvernement Danois, Octobre 1931*, arkivboks F.02-10, H8-91, Rigsarkivet, 0002, Udenrigsministeriet, 1909 – 1945 Gruppeordnede sager, 8 U 41, 8-91). Se vedlagt appendiks for en mer detaljert beskrivelse av avtalens paragrafer.

¹²⁶ Bekendtgørelse af en Overenskomst mellem Danmark og Norge angaaende Østgrønland, side 1 (funnet i *Statut Juridique de Certaines Parties du Groënland Oriental – Annexes au Memoire du Gouvernement Danois, Octobre 1931*, arkivboks F.02-10, H8-91, Rigsarkivet, 0002, Udenrigsministeriet, 1909 – 1945 Gruppeordnede sager, 8 U 41, 8-91)

¹²⁷ Bekendtgørelse af en Overenskomst mellem Danmark og Norge angaaende Østgrønland, side 4 (funnet i *Statut Juridique de Certaines Parties du Groënland Oriental – Annexes au Memoire du Gouvernement Danois, Octobre 1931*, arkivboks F.02-10, H8-91, Rigsarkivet, 0002, Udenrigsministeriet, 1909 – 1945 Gruppeordnede sager, 8 U 41, 8-91)

¹²⁸ Bekendtgørelse af en Overenskomst mellem Danmark og Norge angaaende Østgrønland, side 3 (funnet i *Statut Juridique de Certaines Parties du Groënland Oriental – Annexes au Memoire du Gouvernement Danois, Octobre 1931*, arkivboks F.02-10, H8-91, Rigsarkivet, 0002, Udenrigsministeriet, 1909 – 1945 Gruppeordnede sager, 8 U 41, 8-91)

Det første momentet som vekte oppsikt var paragraf 6 i Østgrønlands-avtalen. I paragraf 6 nevnes en planlagt inuitt-bosetning, og at de tidligere ubebodde områdene får en bofast befolkning. Danskenes interesser ville i en slik sammenheng prioritere livsgrunnlaget til lokalbefolkningen, og derfor skulle naturressursene være forbeholdt lokalbefolkningen, dersom den planlagte bosetningsplanen ble iverksatt.¹²⁹ Nå var jo den planlagte inuitt-bosetningen riktignok et hypotetisk scenario, men det ville være lett for danske myndigheter å vise til en slik avtale, dersom det under noen formodning skulle være aktuelt å stenge Øst-Grønland igjen. I denne sammenhengen må reaksjonen til norske fiskere- og fangstfolk forstås i lys av at den tilsynelatende garantien tilegnet deres rettigheter i denne avtalen, var noe som like raskt kunne oppheves.

Også, dersom ytterligere kolonisering ikke fant sted, er det viktig å peke på at denne avtalen skulle gjelde i 20 år, og at den ikke kunne sies opp innenfor nevnt tidsrom.¹³⁰ En slik kolonisering kunne medføre at dansk utestengelse ville på nytt bli mer omfattende, og at det ville være aktuelt å stenge av flere områder, også utenom Angmagssalik-distriktet.

Det var heller ikke kun denne usikkerheten, knyttet til paragraf 6, som skapte misnøye blant norske fangstfolk. De var fremdeles utestengt fra ressursrike fangstfelt og viktige havner på Vest-Grønland: Dette må også forstås på bakgrunn av at østgrønlands-avtalen, som navnet antyder, kun angikk Øst-Grønland. Vest-Grønland var i praksis fremdeles underlagt monopolsystemet som danskene hadde innført på 1780-tallet. Dette betydde at nordmenn i praksis fortsatt var utestengt fra feltene langs Vest-Grønland. Disse fangstfeltene var i særlig grad viktige utenom selfangstsesongen, da det egnet seg godt til hvalfangst. Man kunne også se for seg en rik fortjeneste i dette fangstfeltet hvis man også etablerte en norsk tilstedeværelse som siktet på å drive fiske etter torsk og kveite. Med hensyn til Østgrønlands-overenskomsten hadde norske fangstfolk fått tilgang til tre havner på Vest-Grønland. Disse havnene var steder der norske skip kunne fylle vann, men heller ikke disse havnene hadde noen god beliggenhet i forhold til hvilke områder som var av interesse for norske fiskere og fangstfolk.

At Norge hadde gått med på å signere en avtale om Øst-Grønland, ble derfor sett på som et svik mot fangstfolkenes interesser:¹³¹ Først og fremst kan man ta til betraktning at Øst-Grønland var tynnere bebodd enn Vest-Grønland, og norske fiskere og fangstfolk kunne derfor operere i stor grad, uavhengig av danske restriksjoner. Med tynn befolkning og generelt en svak statlig tilstedeværelse, ville restriksjoner på Øst-Grønland være langt vanskeligere å håndheve i praksis. Problemet her var da at avtalen aldri åpnet for norsk virksomhet langs Vest-Grønland, altså tok ikke avtalen hensyn til norske fangstinteresser. Fra fangstfolkenes perspektiv ble uenighetene om områdene på Grønland ansett som en økonomisk sak: Det ville være viktigere for dem å forhandle frem gunstige avtaler, og dette skal på ingen måte forstås som et forsøk på å kreve nasjonal suverenitet over Grønland. Formannen i Aalesund Skipperforening uttalte at praktisering av de nasjonale

¹²⁹ Ibid, side 3

¹³⁰ Bekendtgørelse af en Overenskomst mellem Danmark og Norge angaaende Østgrønland, side 4 (funnet i *Statut Juridique de Certaines Parties du Groënland Oriental – Annexes au Memoire du Gouvernement Danois, Octobre 1931*, arkivboks F.02-10, H8-91, Rigsarkivet, 0002, Udenrigsministeriet, 1909 – 1945 Gruppeordnede sager, 8 U 41, 8-91)

¹³¹ Drivenes & Jølle (2004) 268

suverenitetskravene heller var å drive «Klissen norrøn nasjonalisme».¹³² Denne uttalelsen er en viktig indikator på at de norske interessegruppene, som etter en stund kom til å danne grunnlaget for pressgruppene, nødvendigvis stilte seg bak hverandres sak.

Samtidig må det også legges frem at det ikke var slik at nasjonalistiske grupper, i 1924, nødvendigvis støttet noen norsk fremrykking på Grønland. En av de mest fremtredende skikkelsene i Fedrelandslaget var Fridtjof Nansen. Fedrelandslaget var en av de nasjonalistiske gruppene som agiterte for opptrapping av den norske tilstedeværelsen på Øst-Grønland.¹³³ I denne sammenhengen ble også Nansen en interessant skikkelse: Allerede i 1924 hadde han uttalt seg i en kvass kritikk rettet mot det norske kravet, så vel som aktiviteten på Øst-Grønland. Denne talen, også av Nansen kalt «*Grønlands-saken*» ble holdt i forbindelse med to faktorer: Først og fremst ble den holdt for å være en motpol til det Nansen omtalte som et «skred av nasjonalisme, som mange bra nordmenn ble revet med i», og for det andre fordi han opplevde datidens mediedekning av saken som ensidig og til dels hysterisk, fra både dansk og norsk side. Nansen holdte altså denne talen for å legge frem argumenter om at hverken Danmark eller Norge nødvendigvis hadde rett til Grønland.¹³⁴

Nansens tale viste at det også fantes krefter i det norske sivilsamfunnet som stilte seg kritiske til fremveksten av nasjonalistiske ønsker om norsk herredømme over Grønland. På bakgrunn av hans tilknytning til Fedrelandslaget kan man også argumentere for at Nansens tilnærming heller var anti-kolonialistisk, og ikke anti-nasjonalistisk. Også Nansens retorikk antyder i større grad at holdningen var en kritikk mot kolonialismen.

Nansen argumenterte for at dersom noen skulle tilegne seg eierskap over Grønland, var dette inuittene, de innfødte. Nansen var selv bevisst på at dette var et tema i Norge som ikke bare hadde vakt oppsikt på bakgrunn av at norske fangstfolk risikerte å bli utestengt fra de vestlige delene av Vestisen. Nansen var også klar over at dette, i den unge nasjonen som Norge var på denne tiden, også var et spørsmål om nasjonal selvfølelse så vel som et spørsmål om å rette opp i det som, av samtlige grønlandsaktivister, ble ansett som en historisk urett. «*Den nu pågående strids virkelige kjerne – hvis det er noen – må vel helst være om Grønland rettelig bør tilhøre Danmark eller Norge, ja Island blir jo også nevnt. Etter min oppfatning tilhører den bebodde kyst av dette store land ikke med rette noen av dem. Landets rettmessige eiere er eskimoene: og deres interesser er det som skulde være de avgjørende. Det beste og riktigste som både dansker og nordmenn, og andre folkeslag med, kan gjøre, om det var mulig, vilde være å holde sig borte, og la eskimoene leve i fred uten europeisk innblanding*».¹³⁵ Videre legger Nansen frem at «det er

¹³² Drivenes & Jølle (2004) 268

¹³³ Langsholdt K.L.W. (2016), *Å gjenerobre gammelt norsk land – Norsk ekspansiv nasjonalisme i Grønlandssaken og Nasjonal Samlings Austrveg-prosjekt*, side 28. Her henviser Langsholdt til Andreas Norlands *Hårde tider: Fedrelandslaget i norsk politikk*, side 178

¹³⁴ Nansen F., (taler), Winsnes A.H., (red.) (1942), *Nansens røst: Taler og artikler av Fridtjof Nansen*, side 608

¹³⁵ Nansen F., (taler), Winsnes A.H., (red.) (1942), *Nansens røst: Taler og artikler av Fridtjof Nansen*; redigert av A. H. Winsnes: 1908 – 1930, side 609. Som allerede nevnt i begrepsforklarings-seksjonen, er tekst i kursiv og hermetegn merket slik fordi det er direkte sitater fra forfatter eller, i denne sammenhengen, taler. Det er viktig å merke seg akkurat disse sitatene, da de viser at det faktisk fantes fremtredende nordmenn, som ikke bare protesterte mot dansk tilstedeværelse på Grønland, men at de jevnt over også stilte seg, om ikke mer, minst like

*en gammel og sikker erfaring at når jeger-folk kommer inn under innflytelse av den hvite rase og dens «kulturarbeidere», vil det før eller siden ødelegges og til slutt bukke under».*¹³⁶

Østgrønlands-avtalen hadde altså ikke lyktes med å avklare suverenitetsspørsmålet. Dette skapte ikke bare misnøye blant de nasjonalistiske aktørene og gruppene i Norge, men også blant norske fiskere og fangstfolk. Fra dansk side hadde det oppstått en situasjon der suverenitetshevdelsen fikk en større betydning, og på sikt var konsekvensen av suverenitetshevdelse at opprettholdelsen av et norsk næringsliv på Øst-Grønland også havnet i vanskeligheter. At situasjonen forble uavklart medførte en økt aktivitet fra dansk hold: Dette handlet om å hevde suverenitet i en større grad enn hva de hadde lyktes med gjennom Aktieselskabet Østgrønlandske Kompagni, før de gikk konkurs i 1924. Det var i denne sammenhengen at nasjonalistiske sirkler i Danmark fremmet ytterligere kolonisering av Øst-Grønland. Disse nasjonalistiske sirklene argumenterte for kolonisering av Ittoqqortoormit-området, nord for bosetningen Ammassalik. I utgangspunktet hadde nasjonalistiske bevegelser i Danmark finansiert dette koloniseringsprosjektet, men omsider skulle danske myndigheter trappe opp denne formen for aktivitet.¹³⁷

Danske myndigheters aktivitet tok en mer direkte tilnærming til saken i etterkant av 1924. I 1925 ble planene for en vitenskapelig ekspedisjon lagt frem fra danske myndigheter. Slike vitenskapelige ekspedisjoner i seg selv var ikke noe uvanlig¹³⁸, men denne ekspedisjonen hadde også som dagsorden å hevde videre dansk suverenitet over Øst-Grønland. Ekspedisjonens virksomhet omfattet deriblant byggingen av en rekke hytter i de områdene der norske fangstfolk hadde drevet jakt og fangst. Disse danske ekspedisjonene hadde primært blitt ledet av Lauge Koch, som var en av Grønlands ledende geologer. De danske ekspedisjonene var stort sett betraktet som langvarige vitenskapelige ekspedisjoner. For alt nordmennene tolket, var dette området fremdeles et *terra nullius*, og ingen kunne i praksis forhindre norsk virksomhet fra å fortsette som normalt, siden Østgrønlands-avtalen hadde åpnet Øst-Grønland. Det som videre karakteriserer denne danske ekspedisjonen, var at den hadde, etter grønlandsk lov, blitt tilegnet politimyndighet, og skulle holde ved denne myndigheten de neste årene for den danske treårsekspedisjonen.¹³⁹ Det var i en slik sammenheng at de danske ekspedisjonene, i motsvar mot opptrapping av norsk virksomhet, også ble tilegnet en viss politisk karakteristikk. Med tilegnelse av politimyndighet hos Lauge Koch, kunne den danske staten begynne å vise en sterkere tilstedeværelse på Øst-Grønland. Dette henger sammen med at hevdelse av voldsmonopol, deriblant gjennom en stasjonert gruppe med nettopp dette monopolet, stod sentralt i spørsmålet om suverenitetshevdelse i områder enn så lenge

kritisk til norsk innblanding, og det som etter en stund skulle bli regelrette territorialkrav. Et annet viktig moment å ta til betraktning i denne sammenhengen er at i sitatene etter Nansen blir urbefolkningen omtalt som «eskimoer». Dette er ikke lengre en akseptert betegnelse (begrunnelsen står oppført i ordforklaringene). Grunnen til at begrepet anvendes her er fordi det ikke skal være noen endringer i direkte sitater.

¹³⁶ Nansen F., (taler), Winsnes A.H., (red.), *Nansens røst: Taler og artikler av Fridtjof Nansen*; redigert av A. H. Winsnes: 1908 – 1930, side 609

¹³⁷ Sørensen (2006) side 54

¹³⁸ Henviser til tidligere kapittel der Lauge Kochs ekspedisjon på Nord-Grønland ble nevnt

¹³⁹ Thorson (1948), side 387

betraktet som *terra nullius*. Koch selv ble deretter omtalt som «*verdens nordligste politimester*».¹⁴⁰ Dette gav de danske vitenskapelige ekspedisjonene mer enn bare en politisk karakteristikk, men også satt i sammenheng med at norske ekspedisjoner senere, under Hallvard Devold, skulle bli tilegnet politimyndighet i 1931 fra norsk hold.

Motstridende tolkninger av Øst-Grønlands politiske status kan altså legges frem som en grunnleggende faktor for problematikken knyttet til Østgrønlands-avtalen. Skepsisen mot den handlet ikke altså utelukkende om dynamikken i dansk kolonipolitikk, usikkerhet knyttet til dansk kolonisering, eller for den saks skyld tilgang til fangstfelt og havner på Vest-Grønland: Disse motstridende tolkningene viser at Øst-Grønlands politiske status var uavklart, hvilket dannet grunnlaget for økt aktivitet, både fra dansk og norsk hold. I det hele var det i overkant mange momenter som førte til utbredt misnøye blant interessegruppene i Norge.

3.6. 1926 – 1927: Voldgiftsforhandlingene og norske aktører

I 1926 – 1927 ble det åpnet for nye forhandlinger mellom Norge og Danmark, med den hensikt å forhandle frem en voldgiftsavtale. Dette var altså en prosess der undertegnede stater forpliktet seg til å la stridsspørsmål bli avgjort ved en voldgift. Dette er et interessant forhandlingstidsrom: Østgrønlands-avtalen, som ble undertegnet i 1924, skulle i utgangspunktet avklare all problematikk knyttet til uenighetene om Øst-Grønland. Avtalen hadde derimot ikke lyktes med å nå dette målet, og voldgiftsforhandlingene må derfor settes i sammenheng med at hverken de økonomiske eller nasjonalistiske pressgruppene i Norge kunne si seg fornøye med Østgrønlands-avtalen; Det må legges frem at ulike pressgrupper kritiserte voldgiftsforhandlingene av ulike årsaker, men likevel kan det også sies å være en indikator på at begge gruppene på dette punktet hadde mistet tillit til de avtalene staten forhandlet frem på deres vegne.

At Norge og Danmark anså voldgiftsforhandlinger som et virkemiddel, antyder i stor grad et ønske om å løse konflikten på diplomatisk vis, noe som også hadde vært hensikten med Østgrønlands-avtalen. Eksempelet på dette var kritikken rettet mot monopolordningen på Grønland, og at det var mulig å bruke internasjonal lov, som lagt frem av Folkeforbundet, til å eventuelt kunne oppheve monopolet.

Forhandling om voldgiftstraktater hadde allerede foregått før mellom nordiske land. Hensikten med dette var først og fremst å videreføre gamle, tilsvarende avtaler som gikk ut på at uenigheter mellom land skulle avgjøres gjennom en voldgiftsprosess. Denne typen forhandlinger gikk i stor grad ut på å bekrefte at de undertegnede partene gikk med på å opprettholde en forpliktelse til å respektere denne typen forhandlinger.¹⁴¹ Det aktuelle eksempelet å se på i denne sammenhengen er voldgiftskonvensjonen av 1908. Her er det i særlig grad to paragrafer som belyser viktige momenter. Den første paragrafen, altså

¹⁴⁰ *Verdens nordligste politimester har ordet*, trykket i *Politiken*, 3. oktober 1931. boks 24, mappe 69 Lauge Koch. Klipparkivet etter Gustav Smedal. Norsk Polarinstitutt.

¹⁴¹ Drivenes & Jølle, (2004), side 268

artikkel 1, beskriver at «de motstridende partene forplikter seg til å henvise til en voldgiftsprosess dersom det skulle oppstå uenigheter mellom dem. Dette gjelder dersom man ikke finner en diplomatisk løsning, og så langt det ikke går på bekostning av en annen stats uavhengighet og integritet».¹⁴² Den siste paragrafen lød følgende: «Landene, som denne uenigheten skulle være mellom, avgjør selv når uenigheten skal ha oppstått, hvorvidt den har noen innvirkning på landets uavhengighet eller integritet. Dette omfatter også de uenigheter som ifølge konvensjonens artikkel 1 er unntatt fra obligatorisk voldgift».¹⁴³

Forhandlinger av denne typen var altså ikke noe nytt i forsøkene på å løse eksisterende konflikter mellom de nordiske landene. Det kan argumenteres for at dette ble en aktuell tilnærming i spørsmålet om Grønland, da Østgrønlands-avtalen ikke hadde lyktes med å avklare suverenitetsspørsmålet.

Voldgiftsforhandlingene ble, på samme måte som Østgrønlands-avtalen, tungt kritisert i Norge, der både nasjonalistiske og økonomiske interessegrupper argumenterte for at voldgiftstraktater ikke ville representere norske interesser ordentlig. Ålesundskipperne ville heller argumentere for at norske fangst- og fiskeinteresser ville bli bedre representert gjennom forhandlinger, og at en videre forhandling om åpningene av havnene på Vest-Grønland burde tilegnes ytterligere prioritet i slike forhandlinger.¹⁴⁴ Med hensyn til Østgrønlands-avtalen hadde norske fangstfolk fått tilgang til tre havner på Vest-Grønland. Disse havnene var steder der norske skip kunne fylle vann, men heller ikke disse havnene hadde noen god beliggenhet i forhold til hvilke områder som var av interesse for norske fiskere og fangstfolk.

At Norge hadde gått med på å signere en avtale om Øst-Grønland, ble derfor, fra fangstfolkenes perspektiv, sett på som et svik mot deres interesser.¹⁴⁵ Først og fremst kan man ta til betraktning av Øst-Grønland var tynnere bebodd enn Vest-Grønland, og norske fiskere og fangstfolk kunne dermed operere i stor grad, uavhengig av danske restriksjoner. Med tynn befolkning og generelt en svak statlig tilstedeværelse, ville restriksjoner på Øst-Grønland være langt vanskeligere å håndheve i praksis. Problemet her var da at avtalen aldri åpnet for norsk virksomhet langs Vest-Grønland, altså tok ikke avtalen hensyn til norske fangstinteresser. Fra fangstfolkenes perspektiv ble uenighetene om områdene på

¹⁴² Brøgger A.W. ved Oslo Grønlandsforening & Stavanger Grønlandsforening, *Grønlandspørsmålet og voldgiftstraktatene: Foredrag i Oslo Grønlandsforening 12. mai 1926*. Oslo: Steenske Forlag (1926). side 22. Merk: Fotnoten henviser til direkte sitat hentet fra nevnt verk, og i utgangspunktet er boken skrevet på riksmål/dansk-norsk. Direkte sitat er derfor oversatt slik at det ble lettere å lese. I situasjoner hvor dette er tilfellet vil jeg oversette sitatene: Leseflyten blir enklere, og sitatet mister ikke sin opprinnelige mening.

¹⁴³ Brøgger A.W. ved Oslo Grønlandsforening & Stavanger Grønlandsforening, *Grønlandspørsmålet og voldgiftstraktatene: Foredrag i Oslo Grønlandsforening 12. mai 1926*. Oslo: Steenske Forlag (1926). side 22. Merk: Fotnoten henviser til direkte sitat hentet fra nevnt verk, og i utgangspunktet er boken skrevet på riksmål/dansk-norsk. Direkte sitat er derfor oversatt slik at det ble lettere å lese. I situasjoner hvor dette er tilfellet vil jeg oversette sitatene: Leseflyten blir enklere, og sitatet mister ikke sin opprinnelige mening.

¹⁴⁴ Drivenes & Jølle (2004), side 268

¹⁴⁵ Drivenes & Jølle (2004), side 268

Grønland ansett som en økonomisk sak: Det ville være viktigere for dem å forhandle frem gunstige avtaler, og dette skal på ingen måte forstås som et forsøk på å kreve nasjonal suverenitet over Grønland. Formannen i Aalesund Skipperforening uttalte at praktisering av de nasjonale suverenitetskravene heller var å drive «Klissen norrøn nasjonalisme». ¹⁴⁶ Her skal det også sies at det var nettopp det nasjonale suverenitetsspørsmålet en slik voldgiftsforhandling skulle avklare, og at fangstfolkene sine interesser deretter ikke ble tilegnet den oppmerksomheten grupper som Aalesund Skipperforening hadde håpet på.

Satt i sammenheng med sin samtid var formannens uttalelse ganske kraftig. I stor grad viser den at, tross omfattende nasjonalistiske strømninger som preget Grønlandssaken, at den ikke nødvendigvis appellerte til alle. Dette er et narrativ som videre styrker tanken om at de økonomiske interessene i stor grad opererte uavhengig av hva nasjonalistiske krefter argumenterte på bakgrunn av. Å rette opp på den historiske uretten, som de nasjonalistiske gruppene ofte viste til, hadde altså ikke nødvendigvis samme betydning for fangstfolkene. Det skal riktignok sies at uttalelsen til formannen ikke nødvendigvis er representativ, men den forblir likevel en viktig indikator på at disse gruppene, også i spørsmålene om forhandlinger om territoriene, til dels kunne stille seg bak samme sak. Man skal også være forsiktig med å tilegne fangstfolkene generelt formannens meninger, da det også fantes fangstfolk og skipsredere som fikk tilknytning til Grønlandslagene.

Likevel blir uttalelsen en viktig indikator for hva norske fiskere- og fangstfolk antageligvis betraktet som viktigst: Da var det jo klart at det var langt viktigere for dem å sikre seg nye, om ikke bedre, fiske- og fangstrettigheter langs Grønlandskysten. Direkte norsk suverenitet over Grønland var en helt annen sak. Det skal som sagt ikke være synonymt med at alle fangstfolk stilte seg bak dette, men man kan likevel vitne at organisasjoner som jobbet for å fremme norske fiskeriinteresser, som Aalesund Skipperforening, var langt mer opptatt av å forhandle frem gunstige avtaler som da tok hensyn til fangstfolks interesser. Nasjonale suverenitetsspørsmål ser ikke ut til å ha hatt, på denne tiden, noen stor betydning for fangstorganisasjonene.

For Aalesund Skipperforening, som på mange måter kan anses som en representant for norsk fangstvirksomhet i Vestisen på bakgrunn av deres tilstedeværelse, forstår man hvorfor de heller ville foretrekke forhandlinger om tilgang, fremfor voldgiftsavtaler. Dette er et argument som videre støttes av tanken på at det ville være langt viktigere for interessene fra næringslivet å igjen få tilgang til de aktuelle områdene langs kysten av Grønland. Videre er det også viktig å merke seg at det i all hovedsak var uenighetene rundt Øst-Grønland dette handlet om, og da ville disse uenighetene bli tilegnet mest prioritet i starten, i særlig grad i forbindelse med spørsmål knyttet til den nasjonale suvereniteten over Øst-Grønland. Det vil deretter være lett å forstå hvorfor en slik tilnærming til spørsmålene om territoriene på Grønland ble kritisert fra næringslivets hold: Det handlet jo ikke om Vest-Grønland.

Når sant skal sies var spørsmålet om voldgiftstraktater like uaktuelt for de nasjonalistiske pressgruppene. Argumentet for dette var, i henhold til 1908-konvensjonen,

¹⁴⁶ Drivenes & Jølle (2004), side 268

at både Danmark og Norge hadde muligheten til å motsette seg voldgiften. Det var heller ingen grunn til å tro at realiteten var noe annet enn teorien. Dette kom av idéen om at konflikten om Øst-Grønland, selv om den formelt berørte kun en stat, også ville gå på bekostning av motparten. Nasjonalistiske aktivister var klare over at denne saken i stor grad berørte Danmarks integritet, men av historiske årsaker og tilknytninger mellom Norge og Grønland, mente de at det minst like mye handlet om Norges integritet. Dette argumentet berodde på nasjonalistiske strømninger, og en idé om at dersom dette var et spørsmål om Danmarks integritet kunne man også si det samme om Norge.¹⁴⁷

Grunnen til at en slik voldgiftstraktat ble uaktuelt for de nasjonalistiske gruppene, var fordi en slik ubetinget voldgiftstraktat ville medføre at Norges historiske krav på Grønland skulle bli underlagt en slik rettslig prosess. Det hersket en oppfatning i de nasjonalistiske gruppene, her presentert gjennom Stavanger Grønlandsforening, om at Grønlandssaken fremdeles på midten av 1920-tallet ikke var moden nok for en rettslig avgjørelse. Foreningen la også frem at de helst ville fraråde undertegnelsen en ubetinget voldgiftstraktat. Om en slik avgjørelse skulle finne sted, måtte først og fremst folket få anledning til å uttale seg, da dette var et spørsmål som berørte nasjonale interesser og idealer.¹⁴⁸ Stavanger Grønlandslag ble stiftet 10. februar 1926, og innvalgte til styret var overrettssakfører Benneche, doktor Næss, infanterikaptein Storaker, skolebestyrer Eskeland og advokat Smedal. Varamedlemmer var lærer Espeland og skipsreder Isachsen, og som organisasjonens revisor falt valget på advokat Hidle.¹⁴⁹ Denne henvisningen til folkeviljen var i aller høyeste grad karakteristisk for de mer nasjonalistiske aktørene fra norsk side i Grønlandssaken. Søkelys på folkeviljens innvirkning på Grønlandssaken, som et nasjonalistisk prosjekt, var også noe man kunne finne i argumentene til Idar Handagaard.¹⁵⁰

Voldgiftsspørsmålet kan anvendes i et argument om at det ikke var felles motiver bak pressgruppene: Først og fremst opplevde de nasjonalistiske gruppene at en slik avtale ville gjøre det vanskelig å anvende argumentet om historisk eierskap, og på sin side mente fangstfolkene at voldgiftsforhandlingene flyttet oppmerksomheten over til saker som, fra fangstmennenes perspektiv, ikke hadde samme betydning. Uttalelsen fra Aalesund Skipperforenings formann er en viktig indikator på nettopp dette.

Det skal sies at både nasjonalistiske og økonomiske aktører var kritiske til en slik tilnærming, og at dette kan ha dannet utgangspunktet for en tilnærmet felles protest, tross at deres kritikk mot voldgiftsforhandlingene i stor grad var begrunnet i ulike årsaker. Et argument som kan legges frem for dette blir derfor at voldgiftstraktatene ikke oppnådde ønskelig støtte, fordi denne typen forhandling ikke samsvarte med ønskene til de nasjonalistiske og økonomiske pressgruppene.

¹⁴⁷ Brøgger A.W. ved Oslo Grønlandsforening & Stavanger Grønlandsforening, *Grønlandsspørsmålet og voldgiftstraktatene: Foredrag i Oslo Grønlandsforening 12. mai 1926*. Oslo: Steenske Forlag (1926). side 23

¹⁴⁸ *Brev til Stortinget fra Styret for Stavanger Grønlandsforening*, datert 10. februar 1926. Boks 36, mappe 155, *Stavanger grønlandsforening*. Klipparkivet etter Gustav Smedal. Norsk Polarinstitut.

¹⁴⁹ *Paa den konstituerende generalforsamling 10. februar 1926 blev som foreningens tillitsmænd valgt*. Boks 36, mappe 155, *Stavanger grønlandsforening*. Klipparkivet etter Gustav Smedal. Norsk Polarinstitut.

¹⁵⁰ Henviser til historiografikapitlet og Handagaards «*Folkesuverænitet og Grønland-spørsmålet*»

På bakgrunn av de omfattende etableringene av nye Grønlandslag i perioden mellom 1926 og 1927 kan man også argumentere for at misnøyen med voldgiftstraktatene var utbredt, dog som også merket førte de en veldig eksklusiv linje vedrørende medlemskap i foreningen. Etableringen av flere Grønlandslag, deriblant i Trondheim og Kristiansand indikerer at det nasjonale suverenitetsspørsmålet stod sterkt nok til at man ønsket å etablere flere lag. Lave medlemstall fremstår heller derfor som en indikator på at det heller var de eksklusive retningslinjene for rekruttering som påvirket medlemsbasen, og ikke nødvendigvis manglende interesse.

3.6. 1928 - 1929: Organiserte aktører på Øst-Grønland

Tidligere har betydningen til et aktivt og tilstedeværende næringsliv blitt belyst som en sentral faktor i suverenitetshevdelse på Øst-Grønland. Denne aktiviteten hadde, fra dansk side, primært manifestert seg selv gjennom fiske- og fangstvirksomheten til Aktieselskabet Østgrønlandske Kompagni. Selskapet ble derimot lagt ned etter fem år med drift. Begrunnelsene for nedleggelsen var, som nevnt tidligere, at fortjenesten ikke var god nok, og at ekspedisjonene ble betraktet som mislykket. Både materielle tap og tap av menneskeliv, samt for dårlig fortjeneste førte til tap av støtte, som selskapet var helt avhengig av. Tross at Østgrønlandske Kompagni ble nedlagt, hadde en andel av pengestøtten blitt brukt til å etablere fangststasjoner langs Øst-Grønland. Tidligere har også argumentet om videre bruk av disse stasjonene blitt lagt frem, og at selskapets ledelse kritiserte den danske staten tilsynelatende bortkastede støtte, dersom disse stasjonene forble ubrukte. Nedleggelsen av Østgrønlandske Kompagni skal derimot ikke forstås som at den danske staten hadde gitt opp på å etablere et næringsliv på Øst-Grønland.

Aktiviteten til Aktieselskabet Østgrønlandske Kompagni ble deretter videreført av et nytt selskap, som ble etablert i 1929: Østgrønlandske Fangstkompagni Nanok A/S. Dette selskapet skal gjennom oppgaven, for all enkelhets skyld, omtales som Nanok. Nå skal det riktignok sies at Nanok, på samme måte som Østgrønlandske Kompagni var til dels drevet av privat kapital, så tilsynelatende brøt begge selskapene med restriksjonene knyttet til å drive virksomhet langs Øst-Grønland, hvis man ser på avsperringssystemet. Samtidig hadde selskapet en andel støtte fra den danske staten, og arbeidet på vegne av statlige interesser, så det var en aktør godkjent av danske myndigheter. At det på nytt ble gjort et forsøk på å etablere et selskap i en sektor der deres forgjenger ikke hadde lyktes, står som en indikator på hvor viktig utbyggingen av naturressurser på Øst-Grønland var. Ikke bare fordi danskene hadde interesser for å bygge ut en levedyktig ishavsøkonomi, men også fordi dette var en måte å hevde suverenitet på. Østgrønlandske Kompagni hadde bygget fangsthytter langs Øst-Grønland, og andelen hytter hadde økt betraktelig med treårsekspedisjonen. Disse hyttene var godt utstyrt, og det fantes en oppfatning av at det ville være bortkastet å aldri ta disse i bruk. Denne tolkningen stammet fra en uttalelse fra kommandør Godfred Hansen, som på dette punktet var Nanoks formann, om at hensikten med selskapets tilstedeværelse var å gjøre en innsats for å styrke dansk tilstedeværelse på Øst-Grønland, som på sikt ville

lede til at det internasjonale samfunnet i større grad også skulle støtte opp om Danmarks krav.¹⁵¹

Etableringen av Nanok må ses i lys av danske interesser: Det handlet til dels om lønnsomheten man kunne observere i ishavøkonomien, så vel som å vise at danskene faktisk hadde midler og evnen til å bygge ut en betydelig tilstedeværelse på Øst-Grønland, med den hensikt å skaffe en internasjonal bekreftelse for de danske kravene. Nanok ble stiftet 2. juli 1929 av J.G. Jenov, og det var forventet at deres aktivitet skulle iverksettes allerede innen slutten av juli 1929.¹⁵² Hensikten med etableringen av selskapet var å gjennomføre vitenskapelige og praktiske undersøkelser av ervervsmuligheter, samt hvordan disse områdene best mulig kunne utnyttes. Det ville være aktuelt for selskapet deretter å følge opp aktiviteten til Østgrønlandske Kompagni, som hadde blitt avviklet i 1924. Dette var en aktivitet som omfattet å bygge hytter. Anslagsvis ble det ikke nødvendig å bygge noe mer enn 4 hytter, da selskapet hadde planer om å gjenopprette aktivitet ved de hyttene Østgrønlandske Kompagni allerede hadde bygget. Dette var derimot en sak som kom til å tilspisse konflikten med Norge ytterligere. Gunstig beliggenhet for disse hyttene, i forhold til hvor nordmenn kunne ta jord i besittelse, hadde ført til at nordmenn i mange sammenhenger skal ha anvendt hyttene bygd av Østgrønlandske Kompagni, og med opptrappingen til Nanok ledet dette igjen til en tilspisset konflikt om de aktuelle fangstfeltene og jaktområdene på Øst-Grønland.¹⁵³

Som lagt frem tidligere, var perioden mellom 1924 og 1929 preget av at Østgrønlands-avtalen ikke hadde lyktes med å avklare statusen til Øst-Grønland, og at det derfor vokste frem en rekke nye aktører som, for både Norge og Danmarks del, skulle bidra i suverenitetshevdelsen. Det som altså skjedde i denne perioden, var en kontinuerlig opptrapping av dansk kolonisering og tiltak som skulle hevde dansk suverenitet: Her kan man løfte frem eksempler fra tidligere, altså danske nasjonalisters agitasjon for ytterligere kolonisering, så vel som treårsekspedisjonen som ble tilegnet politimyndighet.

Selskapet må ses i sammenheng med det andre forsøket danskene hadde på å etablere en form for økonomisk gunstig virksomhet på Øst-Grønland, i de samme traktene som Østgrønlandske Kompagni hadde arbeidet ved tidligere. På en side er en mulig forklaring på dette et av argumentene som ble tatt opp tidligere; Østgrønlandske Kompagni hadde allerede etablert en rekke fangsthytter i området, utstyrt med provisjoner som skulle holde for større fangstekspedisjoner over flere vintre. Det ville være økonomisk bortkastet om det nye selskapet ikke hadde utnyttet allerede etablerte poster. Dette ble derimot fra norske grønlandsaktivister tolket som et politisk trekk: Denne tolkningen stammet fra en uttalelse fra kommandør Godfred Hansen, som på dette punktet var Nanoks formann, om at hensikten med selskapets tilstedeværelse var å gjøre en innsats for å styrke dansk

¹⁵¹ Smedal (1932), side 13. Basert på et innlegg i «Børsen», fra 3. oktober 1931

¹⁵² *Den danske kolonisation av Østgrønland. Østgrønlandske Fangstkompani Nanok dannet*, Boks 11, mappe 24, Avisutklipp 1929 Østgrønland. Klipparkivet etter Gustav Smedal.

¹⁵³ *Strid om de østgrønlandske fangststationer – Nye norske misforstaaelser*, trykket i *Børsen*, 6. september 1929. Boks 11, mappe 24, *Avisutklipp 1929 Østgrønland*. Klipparkivet etter Gustav Smedal. Norsk Polarinstitutt.

tilstedeværelse på Øst-Grønland, som på sikt ville lede til at det internasjonale samfunnet i større grad også skulle støtte opp om Danmarks krav.¹⁵⁴ Det var helt klart av interesse fra den danske stat at Nanok skulle videreføre det Østgrønlandske Kompagni tidligere hadde forsøkt: Nanok ville, på samme måte sin forgjenger, motta økonomisk støtte fra den danske stat.¹⁵⁵ Dette viser også at den danske staten, tross den dårlige erfaringen med økonomisk støtte til Østgrønlandske Kompagni, fremdeles var villig til å støtte nye forsøk på å bygge ut et dansk næringsliv på Øst-Grønland. Det ble tidligere lagt frem at den danske staten i utgangspunktet var skeptiske til nye forsøk, så at de valgte å støtte det igjen sier en hel del om hvor viktige de økonomiske argumenter var i spørsmålet om suverenitetshevdelse langs kysten av Grønland. Også Axel Kjær Sørensen tilegner vitenskapelige ekspedisjoner og pelsjaktvirksomheten vesentlig vekt i spørsmålet om dansk suverenitetshevdelse i spørsmålet om Øst-Grønland. Videre, i stor grad, legger Sørensen frem at også Nanok eksisterte så lenge som den danske staten hadde behov for et selskap som skulle hevde dansk suverenitet i de konfliktfylte områdene: Da selskapet mistet sin statlige støtte 20 år etter dommen i Haag, fantes det ikke lengre noe behov for å håndheve dansk suverenitet.¹⁵⁶ Eske Brun har også lagt frem at det var ganske store utgifter for både den norske og den danske stat å opprettholde deres respektive selskaper, Arktisk Næringsdrift A/S og Østgrønlandske Fangstkompani Nanok A/S', virksomhet på Øst-Grønland. Eske Brun anslår i «Østgrønlands-overenskomsten» at det var snakk om mellom 100 000 og 200 000 kroner i utgift årlig for å opprettholde deres virksomhet.¹⁵⁷

Denne bevegelsen mot organiserte og sentraliserte aktører var ikke noe særegent for Danmark. Gjennom tidligere kapitler har organiseringen av fangstfolk fra Ålesund også blitt løftet frem. I etterkant av Østgrønlands-avtalen, derimot, ser man spesielt i Norge at det vokste frem nye, organiserte aktører i Grønlandsspørsmålet.

Frem til 1928 hadde DNSS, *De norske statsunderstøttede Spitsbergenekspedisjoner*, operert med støtte fra private initiativtakere. I 1928 derimot kom avgjørelsen om å heller sentralisere organisasjonen. Sentraliseringen av DNSS må ses i sammenheng med Norges offisielle overtakelse av Svalbard, og den økte støtten fra Stortinget. Dette var bare starten på denne sentraliseringsprosessen. Samme år hadde Adolf Hoel lagt frem forslag til et permanent forskningsinstitutt som skulle operere for Norge i Arktis og Antarktis. Adolf Hoel (1879 - 1964) var en norsk geolog, og mellom 1907 og 1945 ble han ansett som Norges fremste svalbardforsker. I 1908 ledet Hoel den første ekspedisjonen i full norsk regi. Hoel ble etter en stund en fremtredende skikkelse i Norges polarmiljø, og under Grønlandssaken ble han en av Norges fremste talspersoner for norsk herredømme over Øst-Grønland.¹⁵⁸ Den

¹⁵⁴ Smedal (1932), side 13, basert på et innlegg i «Børsen», fra 3. oktober 1931

¹⁵⁵ Sørensen (2006) side 54

¹⁵⁶ Sørensen (2006) side 54

¹⁵⁷ Brun (1966), trykket i *Tidsskriftet Grønland nr. 4 1966*. side 133. Artikkelen *Østgrønlands-overenskomsten* er å finne fra side 127 - 136

¹⁵⁸ Norsk Polarhistorie, artikkel om *Adolf Hoel*. URL: <http://polarhistorie.no/personer/Hoel%2C%20Adolf> (besøkt 28.04.20, kl. 16.57)

norske staten gikk ikke med på at denne organisasjonen skulle operere i Antarktis: Her hadde hvalfangerne og folkerettslige spørsmål høyeste prioritet. Utenom uenighetene rundt tilnærmelsen til Antarktis fulgte Stortinget i stor grad opp forslagene fra Hoel. I 1928 ble NSIU, Norges Svalbard- og Ishavsundersøkelser, opprettet. Hoel ble instituttets første direktør.¹⁵⁹ Nå må der riktignok sies at Hoels forslag om å også inkludere aktiviteter i Antarktis i NSIUs planer i seg selv ikke har noe direkte med Grønlandssaken å gjøre, så som en enkeltstående sak kan dette betraktes som en enkel uenighet mellom NSIU og Stortinget. Det som derimot gjør denne uenigheten relevant, er at Hoels «Antarktis-forslag» og Stortingets avslag viser at NSIU og Stortinget ganske tidlig viste motstridende interesser. Disse motstridende interessene skulle i særlig grad komme til å markere seg i forbindelse med Grønlandssaken, da i særlig grad gjennom selskapet Arktisk Næringsdrift A/S, da de hadde tette bånd til NSIU. Stortingets første avslag var, som sagt, ikke den eneste gangen NSIU og Stortinget havnet på kollisjonskurs. Her er det også verd å legge merket til navngivelsen til NSIU, så vel som stiftelsesgrunnlaget. Det var altså ingenting i navnet til NSIU som antydte noen form for ekspansjon til Grønland, eller at det norske Stortinget eller regjeringen ville godta noen opptrapping av NSIUs aktivitet på Øst-Grønland.

Selskapet Arktisk Næringsdrift A/S ble registrert 17. oktober 1929, og var dermed det første større norske selskapet som siktet på å bygge ut en ishavøkonomi med hovedbaser på Øst-Grønland. Selskapet ble stiftet 24 juni 1929, og ble drevet gjennom NSIU.¹⁶⁰ Dette innebar også at Arktisk Næringsdrift A/S kommuniserte direkte med NSIU gjennom telegrafadressen «svalis», telegraflinjene mellom NSIUs kontor i Oslo, og de norske fangststasjonene som ble bygget på Øst-Grønland av Arktisk Næringsdrift A/S.

Med sitt hovedkontor i Oslo ble selskapet stiftet med den hensikt å kunne drive fangst- og bergverk-virksomhet på Øst-Grønland. Virksomheten til selskapet startet allerede om sommeren 1929, så dette innebærer da at de aktuelle aktørene allerede hadde en tilstedeværelse i de områdene som Norge kom til å gjøre krav på.¹⁶¹ Selskapet hadde også et sete i Ålesund, der formannen for Arktisk Næringsdrift A/S' virksomhet var advokat Brøgger. Ålesunds rolle i Vestisen hadde stor betydning, som vi har sett på tidligere, og en stor andel av selskapets kapital ble så tegnet i Ålesund.¹⁶²

Selskapets startkapital skulle ligge på 30 000 som minimum, eller 40 000 som maksimum, fordelt på mellom 120 og 160 aksjer. I tillegg skulle den norske stat sponse selskapet med 15 000 kr., slik at selskapet ikke skulle tape for mye i starten på kostbart

¹⁵⁹ Norsk Polarinstitutt, *Norsk Polarinstitutts historie*. URL: <https://www.npolar.no/historie/> (besøkt 28.04.20, kl. 13.27)

¹⁶⁰ Arkivportalen for Statsarkivet i Tromsø. URL: <https://www.arkivportalen.no/contributor/no-a1450-09000000073969> (besøkt 13.03.20, kl. 22.12)

¹⁶¹ Aksjeinnbydelse, På generalforsamlingen til Arktisk Næringsdrift A/S 21. november 1930, Boks 003, mappe: 1929: Korrespondanse og saksdokumenter, Arkivet etter Arktisk Næringsdrift A/S, Statsarkivet i Tromsø

¹⁶² Klipparkiv etter Smedal, *Østgrønlands bedste fangstomraade i sommer okkupert av A.S. Arktisk Næringsdrift*, boks 11 mappe 24, avisutklipp 1929 Østgrønland

arbeid. Avtalen ble undertegnet av advokat Brøgger, dosent Adolf Hoel og major Gunnar Isachsen.¹⁶³ Gjennom selskapets kobling til NSIU var også Adolf Hoel en viktig aktør i virksomheten til selskapet, da Hoel jevnlig korrespondanse med selskapets mannskap gjennom årene, i særlig grad i spørsmålene knyttet til bergverksvirksomhet.

Ålesundskipperne var en sentral aktør for Arktisk Næringsdrift A/S. I perioden mellom mai og juli 1929 hadde Aktieselskapet Chr. J. Steffenssen Kolonial, lokalisert i Ålesund, hatt jevn korrespondanse med representanter for Arktisk Næringsdrift A/S, og selskapet hadde gått til innkjøp av en massiv andel dagligvarer som da skulle tjene den hensikt å forsyne overvintringene på Øst-Grønland. Tallene, sammenlagt i kvitteringene fra Chr. J. Steffenssen Kolonial, datert 9. juli 1929 viser at, for kun matforsyninger, hadde Arktisk Næringsdrift A/S handlet for 5 967 80 norske kroner.¹⁶⁴ Fangstfolkene fra Ålesund har allerede blitt nevnt tidligere, da i forbindelse med deres enorme tilstedeværelse i Vestisen. Deres tilknytning til Arktisk Næringsdrift A/S og NSIU viser at de i stor grad var villige til å samarbeide med Adolf Hoel og hans prosjekter. Tidligere har det blitt nevnt at NSIU ofte var i konflikt med Stortinget på bakgrunn av deres vidt forskjellige tilnærmelser til opptrapping av tilstedeværelsen i polarstrøkene. Det har også blitt lagt frem at heller ikke norske fangstfolk var fornøyde med Stortinget og regjeringens tilnærming til nye avtaler på Grønland. Nettopp derfor i denne sammenhengen kan man også argumentere for at Hoel, NSIU og selskapet Arktisk Næringsdrift A/S ble viktige talerør for både nasjonalistiske og økonomiske interessegrupper. Ikke bare på grunnlag av en økende mistillit til norske politikere, men også på bakgrunn av at NSIU ble ansett som en seriøs aktør som tok fangstfolkernes interesser på alvor. NSIUs ønske om opptrapping i ishavene samsvarte i aller høyeste grad med interessene til både nasjonalistene og fangstfolkene, samt deres respektive organisasjoner. Det må også legges frem at det ikke nødvendigvis var slik at motivene til pressgruppene var like, men gjennom felles aktører, her representert av NSIU og Arktisk Næringsdrift A/S, blir dette skillet mer visket ut.

I sammenheng med Hoels korrespondanse med mannskapet på Øst-Grønland, blir det klart at virksomheten til Arktisk Næringsdrift bygges ut til å bli langt mer allsidig enn hva norsk næringsvirksomhet på Øst-Grønland hadde vært tidligere. Dette innebærer en endring i selskapets hensikter knyttet til utbygging av ressursene på Øst-Grønland. Denne endringen må ses i lys av at det ikke lengre bare var fiske og fangst som var aktuelt, men også gruvedrift. Dette ble også lagt frem av ledelsen i Arktisk Næringsdrift A/S på deres generalforsamling 21. november 1930, og inkluderte da i de offisielle papirene at næringsdriften på Øst-Grønland også skulle omfatte bergverksdrift.¹⁶⁵ Det er viktig å belyse denne allsidigheten som Arktisk Næringsdrift A/S skulle stå for: Det ble også lagt frem i

¹⁶³ Oslo 7. mars 1929, *Oppstartspapirer for Arktisk Næringsdrift A/S*, side 6, arkivboks 003, mappe 1929 Korrespondanse og saksdokumenter. Arkivet etter Arktisk Næringsdrift A/S. Statsarkivet i Tromsø

¹⁶⁴ Kvitteringer fra *Chr. J. Steffenssen Kolonial. Mel en Gros, Etablert 1902, Kaffebrænderi, Krydderimølle, Frø, Forstøffe, Kunstgjødning en Gros, Indehavere av Ulstein Mølle, Aalesund*. Funnet i arkivboks 020 Mappe 1935: Arktisk Næringsdrift. Statsarkivet i Tromsø

¹⁶⁵ *Aksjeinnbydelse, På generalforsamlingen til Arktisk Næringsdrift A/S 21. november 1930, Boks 003, mappe: 1929: Korrespondanse og saksdokumenter*, Arkivet etter Arktisk Næringsdrift A/S, Statsarkivet i Tromsø

papirene fra oppstartsmøte i 1929 at, dersom selskapet under noen omstendighet skulle gå i overskudd, skulle dette overskuddet skulle brukes til å gjennomføre vitenskapelige undersøkelser i de områdene der Arktisk Næringsdrift allerede hadde vist interesser.¹⁶⁶ Med de hypotetiske mineralforekomstene, som etter en stund kom til å skape en rekke diskusjoner mellom danske og norske geologer, kan man forstå hvorfor disse vitenskapelige ekspedisjonene, i særlig grad de geologiske undersøkelsene, ble av større betydning, ikke bare for danskene, men også nordmennene, her presentert gjennom sine økonomiske interesser i Arktisk Næringsdrift A/S.

Oppsummering av kapittel 3

Overgangen fra 1920 til 1921 markerte en tilsynelatende radikal og heller spontan endring i dansk grønlandspolitikk. Historikere setter ofte opp 1921 som starten på konflikten om Øst-Grønland. Det er ofte 1921 som markerer starten på Grønlandssaken som en politisk og økonomisk konflikt mellom Norge. Den danske avsperringen og suverenitetserklæringen må deretter settes i sammenheng med grønlandskolonien administrasjons argumenter for at dette var et nødvendig trekk for å sikre at grønlandskolonien forble selvforsynt og en mer selvstendig økonomisk aktør.

Saken ble derimot at de danske avgjørelsene, utad, fremstod som overraskende. Her kan det argumenteres for at avsperringspolitikken heller var en utvidelse av det allerede eksisterende handelsmonopolet på Vest-Grønland. I tillegg til dette hadde Danmark, frem til 1921, oppsøkt stormaktenes godkjennelse av dansk suverenitet over Grønland. Som nevnt i forrige kapittel skjedde dette først i 1920.¹⁶⁷ Denne typen suverenitet var forutsetningen for at monopolet kunne utvides, og denne handlingen fant sted samme år.

Argumentet blir derfor at avsperringen av Øst-Grønland kan tolkes som en videreføring av det handelsmonopolet som allerede eksisterte på Grønland. Den danske koloniadministrasjonens avsperringssystem må ses i sammenheng med behovet for å etablere et koloninæringsliv, viss hensikt var å gjøre Grønland sosialt og økonomisk mer stabilt. Basert på det som alt har blitt lagt frem av A. Sørensen, kan man også sette avsperringssystemet i sammenheng med et forsøk på å berge et nytt og radikalt endret lokalt næringsliv i Grønlandskoloniene. I lys av en større, mer industrialisert flåte fra Norge, kan man også reversere bildet av hvem som ble oppfattet som «en trussel». Det kan argumenteres for at den norske flåten, med større, industrialiserte og mer allsidige bruksområde ble betraktet som en så stor konkurrent, at danske myndigheter og den grønlandske koloniadministrasjonen så seg nødt til å utestenge nordmennene fra fangstfeltene vest i Vestisen, i særlig grad dersom norsk virksomhet gikk på bekostning av

¹⁶⁶ Oslo 7. mars 1929, *Oppstartspapirer for Arktisk Næringsdrift A/S, side 5, arkivboks 003, mappe 1929 Korrespondanse og saksdokumenter*. Arkivet etter Arktisk Næringsdrift A/S, Statsarkivet i Tromsø

¹⁶⁷ Henviser til forrige kapittel, om den dansk-amerikanske avtalen av 1920

den lokale grønlandske/danske virksomheten. Dette ville potensielt være destruktivt for utviklingen av en mer selvstendig og modernisert grønlandsk økonomi. Med utviklingen av den norske fangstflåten i Vestisen hadde de grønlandske koloniene fått en større konkurrent. Dette argumentet beror på en rekke faktorer: Den hurtige utviklingen av flåten fra Ålesund, den raske, dog tilbakeliggende utviklingen lagt frem av Sørensen, samt tallene som dokumenterer Ålesundsskutenes fangst gjennom årene fra 1900 – 1921.

Kapittel 4: 1930-tallet – Fra overenskomst til åpen konflikt

1920-tallet var i stor grad en begivenhetsrik periode i norsk ishavsimperialisme. Man kunne observere den norske reaksjonen på utestengelsen fra Grønland, så vel som hvor viktig det var for både Danmark og Norge å kunne argumentere for en aktiv tilstedeværelse på Nordøst- og Øst-Grønland. Det har ved en tidligere anledning blitt løftet frem at en aktiv tilstedeværelse, altså militær eller økonomisk, på sett og vis ble betraktet som en internasjonal standard for kolonipolitikk, i særlig grad i de spørsmål som angikk terra nullius, som da i særlig grad ble aktuelt for Øst-Grønland, da den grønlandske koloniadministrasjonen i all hovedsak var konsentrert rundt sør- og vest-kysten. Ved første øyekast hadde det blitt forhandlet frem avtaler som kunne være gunstige for norske fiskere- og fangstfolk. Det som derimot har blitt lagt frem, var at de avtalene den norske staten forhandlet frem med Danmark ikke ble tatt slik imot, og de norske pressgruppene følte at deres interesser aldri ble hørt. Dette kapitlets underordnede problemstilling blir derfor å undersøke de langsiktige konsekvensene av at disse gruppene følte seg oversett, og hvordan dette ledet til en større opptrapping av norsk virksomhet på Øst-Grønland.

Man kunne også vitne misnøyen med avtalene som ble formulert gjennom 1920-tallet: Hverken Østgrønlands-avtalen eller voldgiftstraktatene vant noen støtte blant interessegruppene i Norge.

4.1. Okkupasjonene: «Vor ret til Grønland!»

Begrepene «anneksjon/annektere» og «okkupasjon/okkupere» blir brukt flere ganger gjennom dette kapitlet, og betegnelsen vil gjennom avhandlingen ha to vidt forskjellige betydninger. I ordforklaringen ble det forklart at en okkupasjon er en handling der en aktør tar landområder i besittelse.¹⁶⁸

Begrepet «*okkupasjon*» dekker i aller høyeste grad det norske fangstfolk bedrev etter 1929. Av nettopp denne årsaken kan man dele inn okkupasjonen i to forskjellige deler: Den første er de sivile okkupasjonene, da som regel i regi av selskaper eller privatpersoner. Disse personene brukte betegnelsen okkupasjon så fort de hadde funnet et område der de forestilte seg å ytterligere bygge ut sine næringsinteresser. Tittelen på dette underkapitlet taler sin egen sak: Det var ikke snakk om én okkupasjon, men heller flere. I sammenhengen med Øst-Grønland, er det altså viktig å operere med et skille mellom de områdene som ble annektert/okkupert av private aktører, og hvilke okkupasjoner den norske staten offisielt støttet. Det kan argumenteres for at okkupasjonene, som disse handlingene ble betegnet som, ble for det meste oppfattet som uproblematisk fra dansk hold. I alle fall ikke noe å bekymre seg for.

¹⁶⁸ Henviser til begrepsforklaringer

Det som ble klart med Øst-Grønland, var at opptrapping av tilstedeværelse, både fra dansk og norsk side. Østgrønlands-avtalen av 1924 hadde, som nevnt tidligere, ikke oppklart suverenitetsspørsmålet om Øst-Grønland. 16. januar 1931 uttalte Danmarks statsminister Thorvald Stauning til *Politiken* at «*Der er ingen som helst Tvivl om, at Danmark i 1814 fikk suveræneteten over hele Grønland, og den indrømmelse, som vi ved Grønlandstraktaten 1924 gav Norge med Hensyn til Adgangen til at tage Jord i Besiddelse, ændrer intet i dette Forhold*». ¹⁶⁹ Motsvaret til statsminister Stauning kom 17. januar 1931 i *Berlingske Tidende*, der Gustav Smedal uttalte at denne tvilen handlet ikke om at Grønland ble kolonisert av Danmark, men at den heller handlet om at hele Grønland aldri ble kolonisert på denne måten, og at de områdene som ikke ble kolonisert, deriblant Øst-Grønland, derfor aldri hadde vært kolonisert av noen andre enn nordmenn. ¹⁷⁰ Gjennom Staunings uttalelse kan man vitne at Østgrønlands-avtalen tillot at nordmenn opererte langs Øst-Grønland, og at dette også innebar at nordmenn kunne «*ta jord i besittelse*», altså gjøre krav på områder der de ønsket å utvikle sin næringsvirksomhet, uavhengig av om dette skulle være den tradisjonelle fangstvirksomheten, eller om det handlet om den nyere bergverkssektoren. Dette viser i stor grad at disse prosessene, eller okkupasjonene som de ble omtalt som, på privat initiativ, ikke bare var velkjente, men også, med hensyn til Østgrønlands-avtalen, lovlige. At disse handlingene også ble beskrevet i aviser fra januar 1931 viser at allmennheten allerede før de statsstøttede norske okkupasjonene hadde kjennskap til de norske okkupasjonene. Det viktigste med disse artiklene, derimot, er å belyse at tidligere avtaler, deriblant Østgrønlands-avtalen av 1924, aldri hadde oppklart suverenitetsspørsmålet.

Den første norske okkupasjonen på Øst-Grønland fant sted i 1931, med Hallvard Devolds erklæring om at «*Eirik Raudes Land*» nå var norsk territorium. Denne hendelsen fant sted ved Myggbukta-stasjon 27. juni, og karakteriseres av heisingen av det norske flagget. Tilstedeværende, sammen med Hallvard Devold, var Thor Halle, Eilif Herdal, Ingvald Strøm og Søren Richter. Disse mennene kom av forskjellige bakgrunner, men hva de hadde felles var at de om vinteren drev med fangstvirksomhet. ¹⁷¹ Før Helge Ingstad ble hentet inn til å være sysselmann for de okkuperte områdene, bestod altså denne okkupasjonen av disse fem fangstmennene. Det var ikke noe unormalt knyttet til disse okkupasjonene. Axel Sørensen har lagt frem at det ikke på noen måte var noe utenom det vanlige at man anvendte betegnelsen «*okkupasjon*» når private aktører erklærte et område for sin interesseseielse. ¹⁷²

Dette var en okkupasjon de norske selfangerne hadde stilt seg bak, og den var oppmuntret av ledelsen til Grønlandslaget, en organisasjon som fremmet interessene til den

¹⁶⁹ *Østgrønland hører ind under dansk Rigsenhed!* Funnet i *Boks 01, mappe 1 – 2, Det østgrønlandske suverenitetsspørsmål i 1jan - 29. mai, 1929*. Klipparkivet etter Gustav Smedal. Norsk Polarinstitutt.

¹⁷⁰ *Østgrønland er Ingenmandsland, hævder man i Norge*. Funnet i *Boks 01, mappe 1 – 2, Det østgrønlandske suverenitetsspørsmål i 1jan - 29. mai, 1929*. Klipparkivet etter Gustav Smedal. Norsk Polarinstitutt.

¹⁷¹ Bilde av flaggheisingen 27. juni 1931, Myggbukta metrologiske stasjon. URL: https://bildearkiv.npolar.no/fotoweb/archives/5000-Bilder/NP_bilder/np10000/np002176.jpg.info#c=%2Ffotoweb%2Farchives%2F5000-Bilder%2F%3Fq%3DMyggbukta (besøkt 22.05.2020, kl. 18.26)

¹⁷² Sørensen (2006) side 53

nasjonalistiske pressgruppen. Aalesund Rederiforening, så vel som tilsluttet selfangergruppe og skipperforening, støttet dette åpent. Dette kan vitnes gjennom en resolusjon de sendte til utenriksdepartementet, der de løftet frem «*vor ret til Østgrønland*».¹⁷³ Også Ishavskipperne i Tromsø stilte seg bak resolusjonen. Tromsøværingene betraktet også saken om utestengelse som et betent tema. «*Naar russerne i øst og danskene i vest vilkaarlig vil stænge vor fangstflaate ute fra de i aarrækker benyttede fangstfelter, saa maa vi ialfald forsøke gjennem vor regjering at protestere overfor disse for vor fangstnæring saa ødelæggende forhold*» het det i et brev fra Tromsø Skipperforening.¹⁷⁴ Brevet fra Tromsø Skipperforening viser også betydningen av utestengelsen fra Østisen. Her ble ikke konkrete tall fra tapene etter utestengelsen fra Østisen lagt frem, men likevel kan dette sitatet betraktes som en indikator på at økonomiske aktører og interessegrupper i Nord-Norge trakk klare paralleller mellom den grønlandske/danske og den sovjetiske utestengelsen.

Brevet fra Tromsø Skipperforening ble sendt til Anders Skåsheim. Anders Skåsheim (1880 - 1965) hadde bakgrunn som skribent, og var tilknyttet Vestmannalaget i Bergen og Sogn Mållag.¹⁷⁵ Han var også leder i Grønlandsnemdi i Bjørgvin, og dette var en av de nasjonalistiske gruppene som utgjorde den nasjonalistiske pressgruppen. En enstemmig uttalelse fra foreningen la deretter frem at disse forholdene var uholdbare: Utestengelse fra både Vestisen og Østisen skapte en stor usikkerhet for fangstnæringen. Man fryktet ikke kun at ishavøkonomien kunne stagnere, men at den også på sikt måtte avvikles fullstendig, om forholdene ikke endret seg.¹⁷⁶ Her må det også huskes at ishavøkonomien var avhengig av kontinuerlig god fortjeneste, og alt som kunne svekke fortjenesten var en reell trussel. Først og fremst må man ta driftsomkostningene til betraktning: Fortjenesten måtte være god, dersom man skulle fortsette. Fiske- og fangstorganisasjoner, som Aalesund Skipperforening og Tromsø Skipperforening var avhengige av fri tilgang til land på Øst-Grønland. Først og fremst handlet dette om å ha tillatelse til å fortsette sin virksomhet innenfor de fiskerigrensene som danske kolonimyndigheter hadde satt. Dette handlet ikke kun om å drive selfangst i perioden mellom april og juni, men til samme grad handlet det også om muligheten til å drive suppleringsfangst. Som påpekt tidligere i kapittelet om 1920-tallet, der ishavøkonomien tilegnes mer vekt, handlet suppleringsfangsten om å ha tilgang til en ekstra inntektskilde, dersom fangsten i havet var utilstrekkelig til å dekke driftskostnadene. Dersom grensene forble avstengt, var ikke bare fangstfolkene utestengt fra selfangsten, men også fra suppleringsfangsten. Her kan man se hvordan nordmenn opplevde dette som en trussel: Fortjenesten til selfangsten var stor, og suppleringsfangsten hadde enn så lenge fungert godt som en ekstra forsikring, dersom fangsten ikke var på et ideelt nivå. I denne forbindelsen ser man også hvilket grunnlag de økonomiske pressgruppene hadde for å samarbeide med de nasjonalistiske pressgruppene.

¹⁷³ Drivenes & Jølle (red.) (2004), side 270. Dette er tidligere sitert i Ida Bloms doktorgradsavhandling «Kampen om Eirik Raudes land – Pressgruppedpolitikk i grønlandsspørsmålet 1921 - 1931».

¹⁷⁴ Ibid, 270

¹⁷⁵ Digitalt forfatterarkiv fra Sogn & Fjordane fylkesbibliotek. Artikkel om Anders Skåsheim i Forfattere fra Sogn og Fjordane. URL: <https://forfattarar.sfj.no/anders-skasheim/> (besøkt 06.05.20, kl. 16.26)

¹⁷⁶ Drivenes & Jølle (2004), side 270. Dette er tidligere sitert i Ida Bloms doktorgradsavhandling.

Danskene ble i 1932 nødt til å reagere. A. Sørensen har argumentert for at den danske reaksjonen i seg selv ikke nødvendigvis handlet om at en gruppe fangstfolk fra Norge hadde erklært de okkuperte områdene for norske. De okkuperte områdene var jo tross alt ubeboet, og ingen «I Danmark eller på Grønland ville miste noe søvn bare fordi noen få nordmenn mente at dette var norsk».¹⁷⁷ Her skal det også sies at slike «okkupasjoner» ble oppfattet på samme måte som at private aktører tok jord i besittelse, hvilket i henhold til Østgrønlands-avtalen var tillat. Disse okkupasjonene kunne derfor ikke sies å være ulovlige.¹⁷⁸ Den storpolitiske saken oppstod derimot da den norske regjeringen i juli 1932 utropte støtte til okkupasjonene.¹⁷⁹ Dette er også et narrativ som samsvarer med det senere fraværet av reaksjoner på blant annet Eilif Herdals annektering av Geisha-feltet og områdene rundt Myggbukta. De norske anneksjonene på Øst-Grønland, i stor grad i regi av Arktisk Næringsdrift A/S og NSIU, som korrespondansen mellom Herdal og Hoel tyder på, var noe den norske regjeringens institusjoner hadde kjennskap til. Så fort disse områdene hadde blitt tatt i besittelse av norske fangstfolk, fortsatte i stor grad fangstvirkosomheten som normalt. Korrespondanse mellom pelshandler Trygve Wedset og Arktisk Næringsdrift A/S, representert gjennom advokat Brøgger, vitner ikke kun om høy fortjeneste knyttet til salg av pels, men kan også fortelle en hel del om aktiviteten som fant sted under okkupasjonene.¹⁸⁰ Denne formen for kontakt mellom Øst-Grønland og fastlands-Norge sier ikke bare noe om at fangstaktivitet foregikk som normalt, men også at den norske allmennheten i stor grad var klare over hva som foregikk. Tidligere avisartikler har indikert at man allerede var godt informert om uenighetene rundt Øst-Grønland, men at nordmenn hadde tillatelse til å ta i besittelse, altså «okkupere» områder. Når sant skal sies, innebærer ikke dette at alle brukte denne betegnelsen. Helge Ingstads *Øst for den store bre* er et godt eksempel på at okkupasjon ikke var en betegnelse alle brukte.¹⁸¹ Tross dette kan man legge frem at, gjennom samtidenes mediedekning, altså gjennom avisene, at norsk aktivitet var velkjent i både Danmark og Norge, og at det på ingen måte var noe uvanlig at private aktører tok landområder i besittelse.

At Arktisk Næringsdrift A/S fortsatte å operere langs Øst- og Nordøst-Grønland, kan anvendes som et argument om at det ikke nødvendigvis var norsk aktivitet som var problematisk, men heller en annen stats suverenitetserklæring som tvang den danske staten til å reagere. At danske myndigheter og den grønlandske koloniadministrasjonen ikke viste tegn til å reagere før den norske statens erklæring, styrker ytterligere forklaringen om at det var suverenitetskonflikten som skapte friksjon, ikke at norsk næringsliv opererte i området.

Nå må det også legges til at til tross for at «enkelte nordmenns meninger» ikke viste tegn til å ha stor effekt på dansk grønlandspolitikk, var den nesten 10 år lange

¹⁷⁷ Sørensen (2006) side 53

¹⁷⁸ Henviser til Østgrønlands-avtalen. Se appendiks for bedre beskrivelse.

¹⁷⁹ Ibid, side 53

¹⁸⁰ *Brev fra Trygve Wedset til Herr Høiesteretsadvokat Kr. Fr. Brøgger her ad. Arktisk Næringsdrift, Oslo, Karl Johans GT. 16, datert 31. mai 1932, Arkivet etter selskapet Arktisk Næringsdrift A/S, Boks 03 1930 - 1938 Korrespondanse og saksdokumenter. Statsarkivet i Tromsø.*

¹⁸¹ Henviser til historiografikapittel

territoriekonflikten med Norge en god nok begrunnelse fra dansk hold til å trappe opp virksomheten på Øst- og Nordøst-Grønland. Dette var en virksomhet som på mange måter hadde blitt gjennomført av næringslivsaktører, deriblant selskapene Aktieselskabet Østgrønlandske Kompagni og Østgrønlandske Fangstkompagni Nanok A/S, så disse kan også legges frem som motstykker til de økonomiske pressgruppene i Norge. Det blir også her viktig å legge frem at Nanok ble etablert, tross dansk skepsis.¹⁸² Dette viser også at danske myndigheter var villig til å trappe opp. Her kom det også på banen en ganske sterk støtte fra de mer nasjonalistiske skikkelser i Danmark. Med opptrappingen av aktiviteten fra Nanok, som hadde overtatt fangststasjonene etter Østgrønlandske Kompagni, så vel som nasjonalistenes argumenter for å iverksette en økt kolonisering av området Ittoqqortoormiit, nord for Ammassalik, førte til at den danske aktiviteten ble trappet opp enda mer. Nasjonalistiske skikkelser i Danmark kom også til å bidra økonomisk til denne koloniseringsprosessen, men etter en stund kom den danske regjeringen til å ta over.¹⁸³

4.2. Haag-prosessen

I henhold til artikkel 8 i Østgrønlands-avtalen av 1924 («Overenskomsten mellem Danmark og Norge» se appendiks for ytterligere informasjon), ble det lagt frem at dersom det skulle oppstå uenigheter rundt noen av de andre artiklene i avtalen, skulle den tas videre til den internasjonale domstolen i Haag, operert av Folkeforbundet.¹⁸⁴ Tidligere ble det løftet frem at Danmark og Norge, som småstater, hadde ført utenrikspolitiske linjer som fremmet nettopp denne måten å tilnærme seg internasjonale konflikter på. I Norge hadde nasjonalistiske krefter fremmet en skepsis mot denne iveren etter å følge Folkeforbundet, da de la frem spesielt i Grønlandssaken at dette hadde vært til hinder for en mer ekspansiv norsk ishavspolitikk. Norge var uansett bundet til Østgrønlands-avtalen, og måtte derfor møte i Haag. Med landets økonomiske interesser mente man at man var sikker på seier i Haag, og at den internasjonale domstolen ville stille seg mer sympatiske til den norske siden av Grønlandssaken. Olav Riste har også lagt frem at ledende eksperter på internasjonal lov og rett utropte støtte til okkupasjonene.¹⁸⁵ Dette sier ganske mye om omfanget av sympati man først trodde at de norske okkupasjonene kom til å bli møtt med, i særlig grad i sammenheng med at avstengingen av Øst-Grønland også, juridisk sett, kunne

¹⁸² Henviser til kapittel om NSIU, Arktisk Næringsdrift og Nanok

¹⁸³ Sørensen (2006) side 54

¹⁸⁴ *En overenskomst mellem Danmark og Norge* Funnet i *Statut Juridique de Certaines Parties du Groënland Oriental – Annexes au Memoire du Gouvernement Danois, Octobre 1931*. Arkivboks F.02-10, H8-91, Rigsarkivet, 0002, Udenrigsministeriet, 1909 – 1945 Gruppeordnede sager, 8 U 41, 8-91). Se vedlagt appendiks for en mer detaljert beskrivelse av avtalens paragrafer

¹⁸⁵ Riste (2005) side 121

betraktes som et brudd på Folkeforbundets regler vedrørende frihandel mellom medlemslandene.¹⁸⁶

I Haag-høringen av morgenen 29. november 1932¹⁸⁷ ble den internasjonale anerkjennelsen av dansk herredømme over Grønland lagt frem, og nedtegnet dokument fra nevnt høring vektlegger betydningen til internasjonal anerkjennelse av Grønland som dansk suverent territorium. Det var ingen andre stater som i forkant av suverenitetserklæringen av 1921 direkte utfordret dansk herredømme over Grønland, og at dette først fant sted etter at utenlandske fangstfolk ble utestengt fra kysten langs Øst-Grønland. Olav Riste har argumentert for at det gjennom 1800-tallet fantes en viss form for «forhelligelse» av de internasjonale avtalene som stormaktene signerte.

«Forherligelsen» appellerer i aller høyeste grad til Kielfreden av 1814.¹⁸⁸ Dette er også et tankegods som kan overføres til andre fredsavtaler mellom Danmark og andre stormakter, deriblant Preussen etter den dansk-tyske krigen i 1864.¹⁸⁹ Her er det også to separate momenter å ta tak i: I Haag kunne danske representanter legge frem at avtalene hadde klargjort at stormaktene enten aksepterte dansk utøvelse av full suverenitet over Grønland, eventuelt at de i praksis aldri hadde protestert mot dette. Det første eksempelet, altså Kielfreden, viste for Danmark at stormaktene aksepterte at Grønland var dansk, og fraværet av omtale av Grønland i freden av 1864 bekreftet for Danmark på nytt at Preussen aldri hadde satt seg opp mot dansk suverenitet over øya. Også fra dansk perspektiv fantes det en mulighet for å argumentere for dansk herredømme over Grønland på bakgrunn av de internasjonale lovene av 1800-tallet. Dette var en form for argumentasjon fra dansk hold som tok høyde for to sider av spørsmål om danske råderett. Først og fremst gikk denne argumentasjonen ut på at de internasjonale avtalene i utgangspunktet ikke hadde påvirket de danske kravene til noen stor grad. Fremveksten av internasjonale avtaler hadde rett og slett ikke hatt noen påvirkning på hvordan stormaktene nærmet seg spørsmålet om Grønland.¹⁹⁰ De aktuelle stormaktene gjennom tidene hadde kunne utfordret de danske kravene helt siden 1721, men hadde valgt å aldri gjøre dette. Den danske delegasjonen til Haag hadde altså argumentere for at denne «forherligelsen» i praksis aldri hadde hatt noen effekt på holdningene stormaktene hadde overfor dansk kolonisering av Grønland. Som om ikke fraværet av andre staters interesse var en sterk nok bekreftelse i seg selv, ble dette også brukt som et argument for at andre stater, helt siden 1721, hadde hatt en rekke muligheter til å motsette seg den danske koloniseringen, men aldri hadde gjort det. For Danmark ble stormaktenes syn på Grønland som dansk altså sett på som en etablert

¹⁸⁶ Henviser til et tidligere kapittel der Gustav Smedal i *Opgjør og forståelse* satte monoopolet i sammenheng med internasjonal lov, og hvordan loven om frihandel hypotetisk kunne brukes i en sak mot dansk grønlandspolitikk

¹⁸⁷ Full English Translation of the French Verbatim Report 29. november 1932 (morning), side 2. Boks H8 – 87 Rigsarkivet, Gruppeordnede sager. 8U41, 8 - 87

¹⁸⁸ Riste (2005) side 42

¹⁸⁹ Petersen (2014) side 29

¹⁹⁰ Full English Translation of the French Verbatim Report 29. November 1932 (morning), side 6. Boks H8 – 87 Rigsarkivet, Gruppeordnede sager. 8U41, 8 - 87

sannhet. Danmarks herredømme kunne altså støttes fra to argumenter: Først og fremst at stormaktene aldri hadde stilt spørsmål ved den danske koloniseringen ved tidligere anledninger, og at stormaktene gjennom avtaler, som Kjølfreden og den slesvigske freden alltid hadde bekreftet dansk herredømme over Grønland.¹⁹¹

Offisielt sett var det naturligvis gjennom internasjonale diplomatiske avtaler at spørsmål om suverenitet over et territorium ble lagt frem. Dette betyr derimot ikke at en slik form for anerkjennelse var den eneste: Man kan også ta beskyttelsen av individer som oppholdte seg i området til betraktning. En spesiell sak relatert til dette fant sted i 1914, da en inuitt ved navn Puivaitsoq ble drept under McMillans ekspedisjon til Crocker Land. Denne hendelsen fant sted helt nord i Canada, der Crocker Island angivelig, etter oppdageren Robert Pearys egne ord, skulle være. Hensikten med denne ekspedisjonen, i regi av Donald Baxter McMillan, hadde i oppdrag å dokumentere Crocker Island. Dette var et område der grensene derimot var uklare, og derfor kan dette også settes i sammenheng med det danske behovet for å få koloniens grenser bekreftet.¹⁹² Nå er det riktignok viktig å påpeke at Crocker Lands geografiske beliggenhet tilsier at området var underlagt Canadas jurisdiksjon, og at den danske koloniadministrasjonen derav ikke hadde nødvendige juridiske rettigheter til å kunne etterforske saken, i og med at området var canadisk. Resultatet av dette var at saken ble liggende frem til 1921.¹⁹³ Denne saken ble altså liggende helt frem til Grønland ble bekreftet fullt og helt dansk. Nå handlet riktignok dette om koloniprestisje fra dansk hold, og blir dermed stående som et eksempel på hvordan Danmark var i dialog med USA og andre stater om håndtering av ekstraordinære, juridiske situasjoner i nordområdene, her presentert gjennom Crocker Land-drapet i 1914. Denne hendelsen kan også ses i sammenheng med det Henning Poulsen skrev tidligere om Danmarks behov for å få bekreftelse på mer konkrete grensene for sine kolonier, og hvorfor dette behovet ble sterkere i tiden mellom 1914 og 1921.¹⁹⁴

Også under rettsaken i Haag ble økonomisk aktivitet på Øst-Grønland tilegnet vesentlig vekt. Dette kommer klart frem i rapportene som ble nedtegnet i løpet av rettsprosessen, mellom november 1932 og april 1933.¹⁹⁵ Fra det norske holdet ble det lagt frem at danskenes argumenter berodde i stor grad på tvil knyttet til de norske fangstekspedisjonenes fortjeneste under overvintringene på Øst-Grønland. Et eksakt

¹⁹¹ Complete English Translation of French Verbatim Report of Tuesday, November 29th., 1932 (morning). Side 6. Boks H8 – 87 Rigsarkivet, Gruppeordnede sager. 8U41, 8 - 87

¹⁹² Verbatim Report 29. november 1932 (morning), 11 – 12. Boks H8 – 87 Rigsarkivet, Gruppeordnede sager. 8U41, 8 - 87

¹⁹³ Ibid, 12

¹⁹⁴ Henviser til Poulsen, tidligere i oppgaven

¹⁹⁵ Verbatim Report Friday 3rd. February 1933, side 1 (F.02-10, H8 – 89, Rigsarkivet, 0002, Udenrigsministeriet, 1909 – 1945 Gruppeordnede sager, 8 U 41, 8 - 89)

eksempel på dette er knyttet til overvintringsekspedisjonen i 1908/1909 hadde en fortjeneste på 3,500 norske kroner, og at den samlede utgiften for å utstyre nevnt ekspedisjon ikke nådde en høyere pris enn 1,500 norske kroner, noe medlemmer av den danske delegasjonen til Haag hadde stilt seg uforståelig til, da de angivelig skal ha funnet det heller tvilsomt at en ekspedisjon kunne utrustes for det som var å betegne som en heller beskjeden pengesum.¹⁹⁶

Et annet aspekt av kritikken fra dansk hold, i denne sammenhengen, går ut på at norsk statistikk fra fangstvirksomheten i Vesterisen var upresise og mangelfulle, i særlig grad data knyttet til fangstvirksomheten som fant sted innenfor tremils-grensen, og hvilken fortjeneste fangsten kunne opparbeide seg innenfor fjordene på Øst-Grønland. Det ble dermed lagt fram fra norsk hold at det ville være umulig, pr. februar 1933 å ha konkrete data om fangstvirksomheten langs Øst-Grønland, da norske fangstfolk strengt tatt aldri hadde hatt noen tradisjon for å føre separate tall på sin fangst, og at det de oppførte var på et heller generelt plan, uavhengig av hva de hadde fått.¹⁹⁷ Disse tallene, i denne sammenhengen både utrustningsutgiftene og statistikk fra fangst- og fiskevirksomhet, gjorde det naturligvis lett å tenke at nordmennene ikke var ærlige om de egentlige utgiftene og hvor mye de profiterte på sin virksomhet innenfor tremils-grensen, satt av danske myndigheter langs Grønlandskysten. Fra det danske perspektivet kunne disse «mørketallene» naturligvis betraktes som en implisitt tilståelse om at norske fiskere- og fangstfolk hadde bedrevet ulovlig virksomhet innenfor tremils-grensen danskene hadde satt opp. I og for seg selv vil dette fremstå som en sannsynlig forklaring, i den forstand at dersom nordmenn ble tatt innenfor grensene, ville fangst, så vel som fangstfartøy, konfiskeres. Denne loven har blitt belyst tidligere i masteroppgaven, da vi så på de danske politiske linjene for utestengelse fra fangstfeltene langs Grønland. På en annen side har også fraværet av tall en forklaring fra den norske siden: Grunnen til at fangstfolk ikke hadde ført noen presis statistikk, som danskene etterspurte, må forstås i lys av hvordan man tolket områdene på Øst-Grønland. Satt i en historisk kontekst, var tallene fra overvintringen i 1908/1909 satt opp i perioden da Øst-Grønland fremdeles var betraktet som et ingenmannsland, og da ingen andre land hadde en åpenbar interesse for områdene, falt det da heller ikke naturlig for norske fiskere og fangstfolk å føre separate tall, da de aldri hadde gjort dette tidligere.

Til tross for at statistikken ikke behandlet de forskjellige typene fiske og fangst separate, og dermed ble betegnet som upresis, ble denne statistikken brukt for å legge frem at Norge hadde større økonomiske og næringslivs-relaterte interesser på Øst-Grønland, og dette var da et argument som ble anvendt under høringen i Haag, fredag 3. februar 1933, da Norges representant Per Rygh la frem det norske perspektivet for retten. Uavhengig av hvor nøyaktig oppført statistikken var, ble den brukt, ikke bare for å vise til et fremtredende norsk næringsliv i området, men den ble også brukt for å vise et fravær av danske interesser for å utbytte ressursene på Øst-Grønland, hvilket til sin tur var ensbetydende, fra det norske perspektivet, på at norske interesser stod på spill dersom farvannene både

¹⁹⁶ Complete English translation of the French Verbatim report, Friday 3rd. February 1933, side 1 (F.02-10, H8 – 89, Rigsarkivet, 0002, Udenrigsministeriet, 1909 – 1945 Gruppeordnede sager, 8 U 41, 8 - 89)

¹⁹⁷ Ibid, side 2

innenfor og utenfor tremils-grensen ble avstengt for utenlandske fartøy, da også de norske.¹⁹⁸

Koloniseringsspørsmålet, og hvor lang tid en slik prosess eventuelt skulle ta, er også aktuelt å ta tak i her, da Norges kritikk mot de danske argumentene om en langvarig koloniseringsprosess i all hovedsak beror på at danske myndigheter aldri presiserte hvordan den artet seg eller på hvilket tidspunkt den skulle finne sted.¹⁹⁹

I dette kapitlet blir også de to større økonomiske aktørene beskrevet: Det norske selskapet Arktisk Næringsdrift A/S, og det danske selskapet Østgrønlandske Fangstkompani Nanok A/S. Hensikten med dette er å kunne sette opp en komparativ fremstilling der de forskjellige interessegruppene tas til betraktning, og hvorledes deres økonomiske virksomhet skapte grobunn for en territorialkonflikt mellom to stater. Det er i lys av disse selskapene at de økonomiske argumenter skal tilegnes vesentlig vekt, og at argumentene om historisk eierskap trolig ikke hadde tilstrekkelig slagkraft alene.

I Haag-høringen av morgenen 29. november 1932²⁰⁰ ble den internasjonale anerkjennelsen av dansk herredømme over Grønland lagt frem, og nedtegnet dokument fra nevnt høring vektlegger betydningen til internasjonal anerkjennelse av Grønland som dansk suverent territorium. Det er i denne sammenhengen at danske representanter legger frem en rekke internasjonale avtaler som eksempler på at det internasjonale samfunnet, også i forkant av den første verdenskrig, hadde anerkjent Grønland som en del av det danske koloniveldet. Argumentet til danskene i Haag beror deretter på at, dersom andre politiske aktører hadde delt Norges syn på Grønland som et terra nullius, hadde disse statene allerede lagt frem dette synspunktet, fremfor å implisitt anerkjenne Grønland som en del av Danmark, gjennom de avtalene som ble undertegnet i perioden mellom 1814 og 1921. Det ville ganske enkelt, fra det danske perspektiv, falle på sin egen urimelighet at andre politiske enheter ville signere disse avtalene, dersom de delte samme synspunkt som Norge.²⁰¹ Rapporten tilsier dermed følgende om saken i sin helhet: Det var ingen andre stater som i forkant av suverenitetserklæringen av 1921 direkte utfordret dansk herredømme over Grønland, og at dette først fant sted etter at utenlandske fangstfolk ble utestengt fra Grønlandskysten.

Rettsaken i Haag, nærmere presis hele prosessen fra november 1932 til april 1933, står som en viktig indikator på flere ting. Først og fremst kan man se på selve rettsprosessen. Prosessen varte i omtrent et halvt år før retten konkluderte med at Norges annektering var ulovlig. Avtalene, som også Norge hadde signert, ble et viktig talerør for

¹⁹⁸ Ibid, side 3

¹⁹⁹ Den norske regeringens modinlæg angaaende visse dele af Østgrønlands rettsstilling, Indgivet til den faste Domstol for Mellempoplelig Retspleje den 15. Marts 1932, II, Retsfremstilling og Paastande, side 1 (F.02 – 10, H8 – 95, Rigsarkivet, 0002, Udenrigsministeriet, 1909 – 1945 Gruppeordnede sager, 8 U 41, 8 - 95)

²⁰⁰ Verbatim Report 29. november 1932 (morning), side 2. Boks H8 – 87 Rigsarkivet, Gruppeordnede sager. 8U41, 8 - 87

²⁰¹ Verbatim Report 29. november 1932 (morning), side 5. Boks H8 – 87 Rigsarkivet, Gruppeordnede sager. 8U41, 8 - 87

Danmarks representanter i Haag, og på bakgrunn av dette hadde ikke Norges troverdighet blitt svekket kun på bakgrunn av fraværet av tidligere protester, men også som et resultat av en norsk, mer eller mindre, eksplisitt støtte til det danske kravet. Likevel må man forstå fraværet av tidligere protester på bakgrunn av unionen med Sverige, og ut fra dette perspektivet, blir det enklere å forstå hvorfor mange nordmenn betraktet rettsoppgjøret som urettferdig, da nordmennene ved tidligere avtaler ikke hadde blitt hørt. Til tross for at rettsaken på ingen måte gikk i Norges favør, markerer ikke dette slutten på norske interesser på Øst-Grønland: Når sant skal sies, av hensyn til internasjonal lov var et nytt norsk krav selvfølgelig utelukket, så ingen ny statlig anneksjon fra norsk hold ville finne sted. Blant private aktører, derimot, var dette en annen sak.

4.3.: Kritik mot håndteringen av Grønlandssaken

*«Ishavsrådet blev stillet på plass, og den opfatning av saken som Stortinget tydelig gav til kjenne, måtte en lojal og ansvarlig regjering opfattes som et utvetydig dirketiv. Men landet hadde en bonde-regjering som, evneløs og vaklende, lot eventyrene få fritt spill».*²⁰²

Det skrev Arbeiderpartiets Hans Amundsen i «Norge under Grønlandsdiktaturet: da bonde-regjeringen formet sin egen gravskrift og overlot ledelsen til en klikk uansvarlige menn» fra 1935, en kritikk rettet mot hvordan regjeringen Hundseid håndterte den dansk-norske konflikten om Øst-Grønland. H. Amundsens fremleggelse av den «vaklende» regjeringen viser i stor grad hvordan Bondeparti-regjeringen ikke hadde håndtert grønlandssaken på ordentlig vis. Dette må ses i sammenheng med de større endringene som fant sted i Bondepartiet. De norske regjeringene fra 1921 og frem til 1931 hadde jo ført en diplomatisk linje i spørsmålet om Øst-Grønland, og Bondepartiet var i utgangspunktet ikke noe unntak for dette, som man kunne vitne etter Mellbyes uttalelser.²⁰³

For å forstå denne endringen i norsk grønlandspolitikk, må man først og fremst legge frem at pressgruppene hadde forblitt samstemte i at norske politikere ikke hadde handlet tilstrekkelig i spørsmålet om Øst-Grønland. De hadde riktignok hadde ulike motiver, som også periodevis hadde vært ganske motstridende, men ønsket om større tilgang til Grønland var noe begge sidene kunne samles bak. Gjennom aktører som NSIU, Ishavsrådet og deres tette samarbeid med Grønlandslagene, hadde nasjonalistiske og økonomiske aktører på mange måter sognet til samme talerør, og deretter dannet grupper med betydelig innflytelse. Den andre faktoren handlet om at Norge, våren 1931 opplevde et regjeringsskifte fra regjeringen Mowinckel (Venstre) til regjeringen Kolstad (Bondepartiet).²⁰⁴ Bondepartiet, i særlig grad under Mellbye, hadde ytret bekymringer angående den uavklarte situasjonen på Øst-Grønland, men hadde likevel valgt å forholde seg til de linjene som hadde blitt satt ned av Stortinget. De hadde sagt seg enige i at spørsmålet om Øst-Grønland var for risikabel, og ville derfor heller vente på nye forhandlinger.

²⁰² Amundsen (1935) 39

²⁰³ Viser til kapittel 3 1921 - 1931 delkapittel 3.3. *Norske reaksjoner*

²⁰⁴ Dahl (1991), side 165

Den tredje faktoren handlet i stor grad om intern dynamikk i Bondepartiet. At statsminister Peder Kolstad distanserte seg fra okkupasjonene av Øst-Grønland skal på ingen måte være synonymt med at dette var representativt for hele partiet.

Distanseringen viser at statsminister Kolstad i stor grad forholdte seg til en forsiktig og mer diplomatisk tilnærming til spørsmålet om Øst-Grønland, slik som Stortinget hadde oppfordret til under Mellbyes tid som partiets stortingsrepresentant. Fra tidligere møter i Stortinget kan man raskt danne seg et inntrykk av at de norske partiene i stor grad ville stille seg bak den samme linjen: At man oppfordret til å opptre forsiktig i forbindelse med spørsmålet om Grønland. Stortingets komite skulle undersøke saken. Også fra stortingsrepresentantene som oppfordret en mer aktiv linje i norsk ishavspolitik hadde omsider bestemt seg for å forholde seg til Stortingets endelige avgjørelse, så fort komiteen var ferdig med behandlingen av saken. Dette skal naturligvis ikke være ensbetydende med at disse partiene ikke hadde interesser på Øst-Grønland, men at de heller hadde en preferanse for å løse konflikten på diplomatisk vis. Eksempelene med Østgrønlands-avtalen og voldgiftsforhandlingene, så vel som tidlige oppfordringer fra Stortinget vitner om en heller diplomatisk stemning i Stortinget.

Statsminister Kolstad holdt ved kritikken av okkupasjonene. 4. juli 1931 møttes utenrikskomitéen, der statsminister Kolstad kritiserte Hallvard Devolds juni-okkupasjon, en kritikk som oppnådde bred støtte fra flere tilstedeværende, deriblant Johan Nygaardsvold (Arbeiderpartiet), Christopher Hornsrud (Arbeiderpartiet), Ivar Lykke (Frisinnede Venstre), Johan Mowinckel (Venstre), Harald Gram (Høyre), og Sverre Støstad (Arbeiderpartiet/Norges kommunistiske parti). Under møte 2. juli 1931 ble derfor partiene enige om å stille seg bak en tilnærming som vektla at uenighetene om Øst-Grønland skulle løses gjennom nye voldgiftsforhandlinger. Nygaardsvold argumenterte også her for at norske næringslivsinteresser på ingen måte var uforenelige med dansk herredømme over Grønland, så lenge Østgrønlands-avtalen ble opprettholdt.²⁰⁵ Det var under dette møte at Mowinckel erklærte at «*Norsk utenrikspolitikk styres fra Victoria Terrasse, ikke Myggbukta*».²⁰⁶ En slik uttalelse indikerer at Stortinget også på dette punktet, som det hadde vært på slutten av 1920-tallet, fremdeles fattet beslutninger som satte dem i et kontradiktorisk forhold til forslagene lagt frem av NSIU og Ishavsrådet, som på denne tiden i større grad fremstod som frontpersoner for de økonomiske og nasjonalistiske pressgruppene. Tidligere hadde en av omorganiseringene i NSIU dannet grunnlaget for en mer ekspansiv linje som også skulle omfatte Antarktis, noe Stortinget alt hadde gitt avslag på. Dette belyser også i stor grad betydningen for mer samstemte aktører i norsk grønlandsaktivisme.

2. juli-møte viser at det fantes en tverrpolitisk oppfatning på Stortinget om at konflikten om Øst-Grønland fremdeles ville la seg løses på fredelig vis, og at de norske okkupasjonene i langt større grad var skadelig for Norges økonomiske interesser på Øst-Grønland, så vel som at det handlet om Norges ansikt utad. Her kan man også merke seg at okkupasjonerklæringens spontane natur skapte problemer for det norske Stortinget, også før danske myndigheter reagerte. Som lagt til tidligere, hadde ikke fangstmennenes okkupasjoner skapt noen bekymringer for danske myndigheter i 1931. For alt de visste,

²⁰⁵ Amundsen (1935) 17 - 20

²⁰⁶ Amundsen (1935) 18

kunne det være slik at disse okkupasjons erklæringene ikke betydde noe annet enn at en gruppe nordmenn hadde tatt jord i besittelse, som i og for seg ikke brøt med noen av de daværende avtalene om Øst-Grønland.²⁰⁷

Det er, etter Kolstads egne uttalelser, derfor påfallende interessant at Bondeparti-regjeringen omsider kom til å utrope en offisiell støtte til Devolds okkupasjon. Dersom man skal forstå de omveltningene som fant sted i Bondepartiet, må man også behandle partiets indre strømninger.

Tilnærmingen til spørsmålet om Øst-Grønland var i utgangspunktet et syn statsminister Kolstad delte med utenriksminister Birger Braadland. I alle fall i de offisielle erklæringene på vegne av partiet. Det viste seg derimot at det fantes krefter i Bondepartiet som støttet de økonomiske og nasjonalistiske aktivistene, hvilket førte til at grønlandsaktivistene ble tilegnet mer oppmerksomhet. I aller høyeste grad ble Braadland tilegnet å ha tvetydige holdninger, da han i første omgang fremmet at Bondepartiet skulle følge sin tradisjonelle linje, for så å siden holde et møte i Utenriksdepartementet, der også et utvalg grønlandsaktivister deltok.²⁰⁸ Det vil derimot ikke være riktig å tilegne denne vekten utelukkende til Braadland, for det handlet også til dels om Bondepartiets valg av forsvarsminister. Her hadde både Otto Ruge, som alt var tilknyttet Bondepartiet gjennom medlemskap, og Carl Gustav Fleischer vært aktuelle kandidater. Etter anbefaling fra *Nationens* redaktør Thorvald Aadahl falt valget derimot på Vidkun Quisling.²⁰⁹

Quisling hadde blitt valgt som regjeringsforsvarsminister kort tid før situasjonen på Grønland eskalerte. Nå hadde Ishavsrådet og NSIUs leder dosent Adolf Hoel lagt frem de økonomiske gruppenes sak, i særlig grad i samarbeid med aktører fra Arktisk Næringsdrift A/S, og de nasjonalistiske Grønlandslagene, ledet av advokat Gustav Smedal, fått mer innflytelse gjennom mer nasjonalistiske elementer i Bondepartiet. Det ble deretter argumentert for at Hallvard Devold, som hadde ledet den første okkupasjonen skulle tilegnes politimyndighet på vegne av den norske stat. Dette skapte naturligvis splid innad i regjeringen, da den stod i et direkte kontradiktorisk forhold til de mer diplomatiske og moderate linjene Kolstad ønsket å føre. Dette medførte ytterligere konflikter i Stortinget, da Bondepartiet på denne måten brøt med de diplomatiske linjene, ikke bare etter hva de selv hadde forpliktet seg til å følge, men også fordi det brøt med hva et tverrpolitisk Storting hadde bestemt. Det skal her legges frem at Quisling, kjent for å ha fremmet nasjonalistiske holdninger, ble ansett som en viktig alliert for de nasjonalistiske og økonomiske gruppene i spørsmålet om Øst-Grønland, tross at han forble stille. Dette kom av at Quisling selv kunne anses som en heller tvetydig skikkelse i denne saken: Han hadde en preferanse for de mer diplomatiske linjene de mer moderate kreftene fremmet, men samtidig hadde hans nasjonalistiske holdninger preget dette synet på Grønland som rett og rimelig norsk, på bakgrunn av de historiske koblingene mellom Norge og Grønland.²¹⁰

²⁰⁷ Henviser til tidligere fra Sørensen i kapittel delkapittel, og Østgrønlands-avtalen

²⁰⁸ Amundsen (1935) 11

²⁰⁹ Dahl (1991), side 165

²¹⁰ Dahl (1991), side 178

Denne tilegnelsen av politimyndighet handlet i stor grad om å opptrappe et suverenitetskrav gjennom å tilegne Devolds ekspedisjon voldsmonopol, som motsvar til hva den danske regjeringen hadde gitt til Kochs ekspedisjon tidligere.

Kolstad døde i 1932, og da var det Jens Hundseid som videreførte Bondepartiregjeringen. Der de tidligere regjeringene hadde oppfordret til forsiktige tilnærmelser, hadde Hundseid-regjeringen (Bondepartiet) 12. juli 1932 besluttet å utrope støtte til de norske okkupasjonene.²¹¹

Bondepartiets handlinger ble tungt kritisert både under og i etterkant av okkupasjonene. Her er det viktig å løfte frem Norges kommunistiske partis respons på konflikten, da partiet hadde perioder med god oppslutning i mellomkrigstidens polariserte politiske landskap. NKP hadde i starten støttet norsk tilgang til Grønland, men i motsetning til de mer nasjonalistiske kreftene i Grønlandssaken, argumenterte NKP på bakgrunn av fiskerne og fangstfolkernes arbeidslivsinteresse, og ikke den historiske koblingen mellom Norge og Grønland. Dette var viktig for NKP, som avbildet seg som et parti der arbeiderklassens interesser skulle stå i sentrum, og i så måte ble naturligvis fangstfolk og fiskere betraktet som en del av arbeiderklassen. Likevel ble kravene på Grønland, både fra dansk og norsk hold møtt av skepsis fra NKP.

NKPs skepsis ble begrunnet i at Grønlandssaken, sett fra NKPs perspektiv, aldri hadde handlet om å forsvare arbeiderklassens interesser, men at det heller handlet om at nasjonale kapitalistiske interesser skulle fremmes. Derfor fremmet NKP heller en plattform der Grønland skulle forbli en frisone, der fangstfolk kunne drive sin virksomhet uten at dette skulle kollidere med andre staters krav om suverenitet. Det andre aspektet ved kritikken fra NKP handlet om at kravet om suverenitet over Grønland, fra bondepartiets hold, handlet om å fyre opp under nasjonalistiske og fascistiske krefter.²¹² NKP anvendte samme argument i forbindelse med den neste okkupasjonen som fant sted i 1932.

Denne okkupasjonen ble også omtalt i Arbeideren, og ble her betegnet som et imperialistisk fremstøt, vis hensikt var først og fremst å verne om Norges kapitalistiske interesser, så vel som i å skape en nasjonalistisk oppblomstring som skulle videre brukes i kampen mot den norske arbeiderklassen. Artikkelen lød følgende: «Regjeringen som mobiliserer alle krefter for å slå ned den norske arbeiderklassen, og som fører denne kampen på landets veie, skal ved en nasjonal sensasjon og ved nasjonal samling – vende interessen bort fra den krig som føres mot arbeiderklassen».²¹³ E. Dokken argumenterer for

²¹¹ Amundsen (1935) 27

²¹² Dokken E., (2008), *NKPs antikrigsarbeid 1923 – 1939 – fra partistiftelsen til den tysk-sovjetiske ikke-angrepspakten*, Masteroppgave i historie ved Institutt for arkeologi, konservering og historie (IAKH), Universitetet i Oslo. Side 54 – 55. I denne sammenhengen siterer Erik Dokken magasinet Arbeideren, NKPs partiavis. Den aktuelle publikasjonen av Arbeideren ble publisert 02.07.31, med artikkelen «Okkupasjonen av Øst-Grønland». I utgangspunktet hadde jeg foretrukket å ha tilgang til primærkilden, altså Arbeideren, men de er altså ikke digitaliserte.

²¹³ Dokken E., (2008), *NKPs antikrigsarbeid 1923 – 1939 – fra partistiftelsen til den tysk-sovjetiske ikke-angrepspakten*, Masteroppgave i historie ved Institutt for arkeologi, konservering og historie (IAKH), Universitetet i Oslo. Side 55. I denne sammenhengen siterer Erik Dokken magasinet Arbeideren, NKPs partiavis. Den aktuelle publikasjonen av Arbeideren ble publisert 14.07.32, med artikkelen «Okkupasjonen av Sydøst-Grønland».

at utenom dette, viste NKP generelt lite interesse for Grønlandssaken, og at de kun markerte seg gjennom et fåtall avisartikler, som de som har blitt henvist til i denne oppgaven. Som en del av Komintern var det heller andre utenrikspolitiske saker som ble fra NKPs hold tilegnet oppmerksomhet.²¹⁴ Det er derfor interessant å merke seg at NKPs mostand mot suverenitetserklæringen over områder på Øst-Grønland oppstod før Norges nederlag i Haag. Dersom man ser på de publikasjonene som Dokken har henvist til, ser man at de ble publisert i 1931 og 1932. Den første publikasjonen ble publisert 2. juli 1931²¹⁵, og siste publikasjonen han henviser til ble trykket i 14. juni 1932²¹⁶. Det som gjør denne kritikken så interessant, er at, med hensyn til den første publikasjonen var NKP allerede ute med en kritikk rettet mot okkupasjonene, før i det hele Bondepartiregjeringen hadde åpent utropt noen støtte til den. Den andre publikasjonen inneholder en tilsvarende kritikk, dog rettet mot okkupasjonen av Sørøst-Grønland, altså litt lengre sør på Grønlands østkyst. Denne fant sted året etter, altså i 1932, og NKP hadde gjennom Arbeideren kritisert okkupasjonen allerede i midten av juni. Dette viser et annet interessant moment ved NKPs kritikk mot okkupasjonene av Øst-Grønland: De fant sted før nederlaget i Haag. Dette tyder på at NKP ikke kritiserte okkupasjonene i etterpåklokskap, men at det for deres del handlet om ideologi og prinsipper i stor grad. Som nevnt tidligere hadde de jo i utgangspunktet, etter hva E. Dokken har lagt frem, støttet norske jakt- og fangstfolks virksomhet på Øst-Grønland. Dette kan jo, ideologisk sett, forstås som arbeiderkamp. Derimot hadde de distansert seg fra okkupasjonene, så fort dette hadde fått en nasjonalistisk og finanspolitisk vri. Grønlandssaken, fra NKPs perspektiv, hadde gått fra å være en arbeiderkamp til å bli en brikke i et politisk spill som skulle fremme kapitalistiske, imperialistiske og på sikt fascistiske idealer.

Man kan så stille seg spørsmålet om hvorvidt H. Amundsens syn på Grønlandssaken og grønlandsaktivistene var representativt for Arbeiderpartiet. I og med at H. Amundsens verk om saken ble skrevet først to år etter nederlaget i Haag, kan naturligvis hans holdninger lett krediteres til etterpåklokskap. Dette er ikke tilfellet: Det viste seg at Arbeiderpartiet også stilte seg bak H. Amundsens syn på Grønlandssaken. Dette synet handlet ikke kun om å ha en mer diplomatisk tilnærming til territorial-konflikter, men handlet også i stor grad om arbeiderbevegelsen og venstresidens markerte motstand mot en økende polarisering på høyresiden. Fra Arbeiderpartiets perspektiv var grønlandsbevegelsen betraktet som fascistisk og antiparlamentarisk. Ida Blom har i sin doktorgradavhandling å omtale hele grønlandsbevegelsen som fascistisk på 1920-tallet blir for generaliserende. Videre legger hun frem at det var først etter nederlaget i Haag at de mer polariserte sidene ved saken fikk mer karakteristiske trekk: Det var da de fascistiske

²¹⁴ Dokken E., (2008) *NKPs antikrigsarbeid 1923 – 1939 – fra partistiftelsen til den tysk-sovjetiske ikke-angrepspakten*, IAKH, UiO. Side 55

²¹⁵ Dokken E., (2008), *NKPs antikrigsarbeid 1923 – 1939 – fra partistiftelsen til den tysk-sovjetiske ikke-angrepspakten*, Masteroppgave i historie ved Institutt for arkeologi, konservering og historie (IAKH), Universitetet i Oslo. Side 54 – 55. I denne sammenhengen siterer Erik Dokken magasinet *Arbeideren*, NKPs partiavis. Den aktuelle publikasjonen av *Arbeideren* ble publisert 02.07.31, med artikkelen «Okkupasjonen av Øst-Grønland».

²¹⁶ Dokken E., (2008), *NKPs antikrigsarbeid 1923 – 1939 – fra partistiftelsen til den tysk-sovjetiske ikke-angrepspakten*, Masteroppgave i historie ved Institutt for arkeologi, konservering og historie (IAKH), Universitetet i Oslo. Side 55. I denne sammenhengen siterer Erik Dokken magasinet *Arbeideren*, NKPs partiavis. Den aktuelle publikasjonen av *Arbeideren* ble publisert 14.07.32, med artikkelen «Okkupasjonen av Sydøst-Grønland».

trekkene blant grønlandsaktivistene kom tydeligere frem.²¹⁷ «Vi må arbeide for et norsk Norge og vi må stille nasjonalfølelsen opp mot den overhåndtagende marxismen og mot den usunde nordiske følelsen som enkelte av våre fremstående politikere kjeler for», hadde Gustav Smedal uttalt i 1934. Dette var i særlig grad rettet mot Arbeiderpartiet, som hadde motarbeidet pressgruppene aktivisme på Grønland.²¹⁸ Denne skepsisen til å omtale grønlandsaktivistene som fascister på 1920- og tidlig 1930-tallet er også delt av Odd-Bjørn Fure, som i «*Mellomkrigstid 1920 – 1940, bind 3 i Norsk utenrikspolitisk historie*» som heller omtaler aktivistene som «høyreautoritære».²¹⁹ Det er altså på 1930-tallet man begynner å se konturene av en langt mer politisk polarisert side av Grønlandssaken. På mange måter kan Bloms argumenter anvendes til å legge frem et syn om at de rent fascistiske elementene ikke var avgjørende helt i starten, men at de heller ville bli mer aktuelle etter nederlaget i Haag. Dette er på ingen måte et forsøk på å avskrive betydningen nasjonalistiske/fascistiske interesser hadde, men heller for å legge frem at disse elementene ble klarere senere, utenfor den perioden som behandles i denne masteroppgavens problemstilling. Først og fremst tjener dette den hensikt å vise at nordmenn på ingen måte var samlet i spørsmålet om norsk herredømme over Øst-Grønland, eller hele Grønland dersom dette skulle være et aktuelt scenario. Den innenrikspolitiske dimensjonen til Grønlandssaken var altså en sak som utviklet seg fra å først handle om fiskeri- og fangstrettigheter, til at den etter en stund skulle også handle om en nasjonalfølelse etter det som ble betegnet som en historisk urett.

Det som er interessant å merke seg er at det fantes ikke nødvendigvis et samlet politisk landskap som opponerte mot eller støttet de norske okkupasjonene av områder på Grønland. Som merket her var Grønlandssaken, politisk sett, en samlende sak for enkelte partier, mens andre partier heller prioriterte å tilegne andre saker mer oppmerksomhet. For NKP var dette primært en parti-ideologisk sak, og skiftet i Norges kommunistiske parti er et godt eksempel på akkurat dette: De hadde jo i utgangspunktet støttet deler av okkupasjonen, i den sammenheng at dette var noe de anså som en arbeiderkamp. Det er derfor interessant å se hvordan NKP snudde i denne saken, så fort tilgang til Grønland heller ble et samlingsmerke for kapitalistiske/borgerlige og nasjonalistiske/fascistiske krefter. Dette viser også en politisk dynamikk i den norske venstresiden på denne tiden: Man var villige til å støtte det man betegnet som arbeiderkamp, men vendte seg straks bort fra saken, dersom det heller skulle handle om kapitalistiske interesser. Nå skal man riktignok være forsiktig med å påstå at NKPs holdninger til denne saken representerer hele venstresiden, for dette stemmer jo ikke. Likevel må man ikke undervurdere betydningen til NKP på denne tiden, da kommunistene hadde langt større gjennomslagskraft i mellomkrigstiden, enn det de hadde etter krigen. Man må også i denne sammenheng legge frem at det politiske landskapet var mer polarisert i denne perioden, så holdningene til NKP kan fort ha vært representative. Det er også påfallende interessant at okkupasjonene av Øst-Grønland ble omtalt som imperialistiske på denne tiden: Det viser at dette perspektivet på konflikten heller ikke er noe nytt. Spesielt i sammenheng med NKP er det interessant å merke seg at de støttet norsk tilgang til Grønlandskysten til den grad det

²¹⁷ Blom I., (1973), *Kampen om Eirik Raudes land*, side 162 - 163

²¹⁸ Blom I., (1973), *Kampen om Eirik Raudes land*, side 163. Sitatet Ida Blom anvendte i denne sammenhengens spores tilbake til et brev Gustav Smedal sendte til Johan Garnes, datert 14.11.1933.

²¹⁹ Fure (1996), side 131

gagnet norske arbeidere. Fra NKPs perspektiv må dette forstås som arbeiderkamp, et forsvar av folkets levebrød. En nasjonal suverenitetserklæring, derimot, er en annen sak: Fra NKPs synspunkter ville dette enten være en handling for å sikre norske kapitalistiske interesser, eller for å bygge opp en videre imperialistisk politikk som tjente de nasjonalistiske, nærmere fascistiske, strømningene som ikke bare preget Europa i mellomkrigstiden, men også Norge. Her kan man også merke seg at også Arbeiderpartiet stilte seg bak NKPs synspunkter om at det var fascistiske holdninger som preget Grønlandsbevegelsen, og det ikke var snakk om arbeiderkamp.

Spørsmålet her blir da følgende: Var NKP det eneste partiet i Norge som motsatte seg kravet om norsk suverenitet over Grønland? Den andre opposisjonen mot de norske okkupasjonene av Øst-Grønland, samt andre planlagte annekteringer, kom fra Det norske arbeiderpartiet. Her vil det være raskt å danne seg en konklusjon om at dette var en sak hele Norge ville stille seg bak. Realiteten var noe annerledes enn som så. I særlig grad på venstresiden av Norges politiske landskap ble kravet på Grønland møtt med skepsis, om ikke regelrett motstand. Her ble det lagt frem at Norge tapte i Haag, ganske enkelt fordi de grunnleggende argumentene, altså de som tok for seg økonomiske interesser, ikke holdt. Det var i en slik sammenheng at det ble tatt opp fra Hans Amundsens hold at det var en nasjonalistisk agenda som hadde ført frem til okkupasjonen, og at det i og for seg selv ikke hadde handlet om næringspolitiske interesser. Dersom det faktisk var utelukkende økonomiske interesser i ishavet, som grønlandsaktivistene i første omgang selv hadde hevdet, som hadde ført til okkupasjonene, hadde selvfølgelig en annen taktikk en regelrett annektering og okkupasjon vært anvendt. Videre var nye fangstavtaler, dersom Østgrønlands-overenskomsten ble avsluttet, aktuelt å forhandle frem. I denne sammenhengen ble det henvist til tidligere avtaler. Med tilgang til tre havner på Vest-Grønland, så vel som alt av territorium Norge fikk lov til å operere igjennom Østgrønlands-overenskomsten, ville selvfølgelig norske næringsinteresser på Øst-Grønland bli tilstrekkelig respektert av danske kolonimyndigheter.²²⁰ Dette var derimot ikke det eneste med denne saken som skapte politiske utfordringer for Norge: Norge hadde riktignok brutt en internasjonal avtale, dersom man tar med Østgrønlands-avtalen i ligningen, og bedømmer okkupasjonene deretter.

Den andre saken gikk ut på at de sivile okkupasjonene, som nå foregikk med tillatelse fra den norske regjeringen, aldri var godkjent av det norske Stortinget. Bodenparti regjeringen hadde altså gått bak stortingets rygg, aldri forhørt seg med utenrikskomitéen. Som lagt frem tidligere, hadde Stortinget alt satt ned en komite, og på samme måte som de andre partiene i Stortinget, hadde Bondepartiet stilt seg bak denne komitéen. Komiteen hadde blitt satt ned for å håndtere saken på en langt mer forsiktig måte, og uten at den skulle få for mye oppmerksomhet fra offentligheten. Med hensyn til etableringen av Grønlandslagene, oppslagene i norske medier, så vel som en økende kritikk mot fraværet av en aktiv ishavspolitikk vitner om at hemmeligholdet til komitéen ikke lyktes.

Dette ble gjort mulig gjennom at borgerskapet, altså den andelen av borgerskapet som støttet okkupasjonene, samt det såkalt opinionen, fikk en form for ro til å fremme

²²⁰ Amundsen (1933), side 6 – 7. For denne delen av avhandlingen blir Hans Amundsen en viktig aktør. I denne oppgaven kommer jeg til å omtale han som «H. Amundsen». Grunnen til dette er at han ofte vil nevnes i sammenheng med Fridtjof Nansen. Dette vil lett gjøre det mulig å forveksle Hans Amundsen med Roald Amundsen, og derfor er det viktig å påpeke at det her aldri er snakk om den sistnevnte.

okkupasjonene, ganske enkelt ved å stemple dem som opponerte mot den som forrædere.²²¹ Dette forræder-stempelet er en ganske kraftig faktor, og må deretter forstås i lys av sin samtid: Det aktuelle å ta til betraktning her, er den voksende nasjonalismen som pressgruppene kunne spille på. I en slik sammenheng ville det være veldig lett for nasjonalistiske grupper å avbilde deres motstandere, altså alle som under noen formodning skulle motarbeide ønsket om Grønland, som forrædere. Også H. Amundsen, som NKP, kritiserte de nasjonalistiske elementene i Grønlandssaken. Også H. Amundsen anvendte retorikken om kampen mellom arbeiderklassen og de nasjonalistiske kreftene, og at arbeiderklassen måtte følge nøye med på den politiske utviklingen, slik at de ikke, på samme måte som grønlandsaktivistene, skulle ende opp som en spillebrikke for den nasjonalistiske, er fascistiske krefter. Det ble derfor viktig, ifølge H. Amundsen, å gi grønlandssaken en avslutning med klar tale, slik at borgerlige og nasjonalistiske politikere ikke igjen kunne spille på den.²²² Man kan altså vitne, ut fra argumenter lagt frem av både NKP og H. Amundsen at det fantes en oppfatning på den norske venstresiden om at grønlandsaktivistiske grupper fremmet en nasjonalistisk kamp, og at denne kampen var uforenelige med arbeiderkamp. Motstanden fra den norske venstresiden må altså forstås i lys av deres ideologiske strømninger, og en oppfatning om at kravet om norsk suverenitet heller handlet om kapitalistiske og nasjonalistiske interesser, vis hensikt aldri var å tenke på interessene til den norske arbeiderklassen.

4.4.: Men drømmen om Øst-Grønland var ikke borte ...

Haag-dommen bekreftet den internasjonale opinionen i spørsmålet om Øst-Grønland. Grønland ble på nytt anerkjent som en del av Danmark, akkurat som det hadde blitt avgjort gjennom tidligere avtaler. Om dette ikke hadde blitt bekreftet tidligere gjennom standarden for kolonisering, avgjort av ressursutbytting og aktiv tilstedeværelse, var Haag-dommen den bekreftelsen Danmark trengte for å kunne si at hele Grønland nå var underlagt dansk styre. Haag-dommen i 1933 ble derfor stående, offisielt sett, som slutten på Grønlandssaken: Den norske okkupasjonen ble betegnet som ulovlig. Dette betyr derimot ikke at interessen for Øst-Grønland ble borte. Som allerede nevnt hadde Eiliv Herdal fortsatt sin virksomhet på Øst-Grønland, og denne hadde funnet sted også i årene etter dommen. Herdals virksomhet ble dokumentert, også så sent som i 1934. I juli 1934, det vil si, vel over ett helt år etter nederlaget i Haag, kunne man fortsatt se korrespondanse mellom Eiliv Herdal og Adolf Hoel, i særlig grad knyttet til spørsmålet om bergverksdrift. Korrespondanse mellom disse personene, i denne sammenhengen datert 20. juli 1934, antyder at man kunne finne gull i nærheten av områdene rundt Myggbukta, som Norge hadde forsøkt å annektere tidligere.

De hypotetiske mineralforekomstene ble sagt kunne forekomme i bergarter og stein, og det var i denne forbindelsen Hoel ønsket å få prøver tilsendt til ytterligere forskning.²²³

²²¹ Amundsen (1933), side 6

²²² Amundsen (1933), side 46

²²³ Brev fra Adolf Hoel, mottaker Eiliv Herdal ved Myggbukta stasjon, Prøver av gullholdig bergart og sand, 20. juli 1934. Arkivboks 003, Arkivet etter Arktisk Næringsdrift A/S, Statsarkivet i Tromsø.

Tidligere i avhandlingen har spørsmålet om ressursutnytting blitt satt i sammenheng med den implisitte standarden for kolonisering. Dommen i Haag hadde naturligvis gjort det umulig for den norske staten å gjøre krav på Øst-Grønland, men som man kan se her var ikke dette på noen måte synonymt med at norske interesser hadde forsvunnet. Argumentene var også av en annen karakter enn tidligere: På 1920-tallet, som belyst tidligere i avhandlingen, ser man at norske aviser ivret over de angivelige mineralfunnene, i særlig grad om dette var noe et norsk selskap kunne utnytte. Vellykket utbytting kunne tenkes å være et gyldig argument i Norges favør, dersom det oppstod uenigheter mellom Danmark og Norge i sammenheng med hva partene hadde signert i forbindelse med Østgrønlands-avtalen fra 1924. En slik uenighet ville, i henhold til avtalen, bli tatt med til Haag for å løses av en internasjonal domstol. Norges aktive tilstedeværelse på Øst-Grønland var et argument i norsk favør, etter hva nordmenn tenkte på 1920-tallet. Her derimot, på midten av 1930-tallet, er dette av en annen karakter. Her kan man vitne at ressursene var av økonomisk interesse, uavhengig av hvorvidt Øst-Grønland ble norsk eller forble dansk. Her må man forstå at bergverksdriften ville ha enorm betydning for den norske ishavsøkonomien, både i forbindelse med selvforsyning og internasjonal handel.

Herdals tilstedeværelse på Øst-Grønland, også etter Haag, viser at, selv om Norge ikke lengre kunne gjøre offisielle krav på området, kunne private aktører fortsette i den graden som de hadde gjort tidligere. Tidligere har begrepene okkupasjon og annektering blitt løftet frem, og det er i denne sammenhengen at betydningen av å operere med et skille mellom privat og statlig okkupasjon blir viktig. I særlig grad i forbindelse med bergverksdriften kunne man vitne en fortsatt tilstedeværelse av sivile annekasjoner på Øst-Grønland. Den aktuelle annekasjonen i forbindelse med mistankene om gullforekomster ble erklært 14. juli 1934, etter at Arktisk Næringsdrift A/S, på Øst-Grønland representert av Herdal. Sammen med Johan Holm og Johan Listhaug hadde Herdal funnet et krystall-lignende mineral i berget. Representantene for Arktisk Næringsdrift A/S var riktignok ikke sikre på om dette var gull, så prøver ble også her etterspurt av Adolf Hoel. Telegrammet i sin oversatte form fra siffer var kortfattet og ganske rett frem: «Gull i sten, Geisha, jeg annekterer». «Geisha» var navnet på et annet aktuelt felt for denne typen bergverksvirksomhet som Arktisk Næringsdrift tok sikte på å iverksette så fort som de kunne styrke sin tilstedeværelse på Øst-Grønland. På bakgrunn av dette telegrammet ble en oversatt avskrift overlevert fra Hoel til Utenriksdepartementet, slik at nødvendige tiltak ble gjennomført så at Arktisk Næringsdrift A/S skulle ha sikret seg gullforekomstene, dersom dette viste seg å være gull.²²⁴ Brevet fra Adolf Hoel viser også et annet aspekt ved norske «annekteringer»: De kunne tidvis ha en ganske spontan karakteristikk, og var i stor grad preget av hvor man kunne finne gode fangstforhold og, etter 1930, mineralforekomster. Det viser også at man opererte i felt der man hadde mistenkte større ressursforekomster, men at de offisielle annekteringer kom først i etterkant av bekreftede funn. Nå skal det også sies at dette ser ut til å ha vært mer aktuelt i sammenheng med mineralforekomster. Det viser også at, tross at allmennheten i både Danmark og Norge var klare over at disse okkupasjonene fant sted, at de respektive myndighetene ble informert først i ettertid. Brevet fra Adolf Hoel viser at det ikke nødvendigvis var noen direkte kobling mellom Arktisk

²²⁴ Avskrift av telegram fra Myggbukta stasjon v/ Eilif Herdal. Avskrift av Adolf Hoel, 14. juli 1934, adressert til Det Kongelige Norske Utenriksdepartement, Fra Myggbukta er innløpet følgende telegram til Norges Svalbard- og Ishavsundersøkelser: «hf 11 0 myggbuktaradio 7 106 14/7 0800 janmayen-radio = Svalis oslo = mottatt 14/7 34 kl. 10» Arkivboks 003, Arkivet etter Arktisk Næringsdrift A/S, Statsarkivet i Tromsø

Næringsdrift A/S' sine medarbeidere, og norske myndigheter. Her var Adolf Hoel en mellommann, da telegram adressert til NSIU ble videre transkribert og sendt til deriblant Handelsdepartementet. Dette kan også brukes i et argument om at NSIU visste dette før norske myndigheter eller statlige institusjoner hadde blitt informert.

De angivelige mineralforekomstene ville vise seg å bli mer aktuelle i spørsmålet om utbyggingen av et norsk næringsliv på Øst-Grønland. Dette må ses i sammenheng med at fangstvirksomheten også var på tilbaketrekning. Man kunne vitne at aktiv deltakelse i fangstvirksomheten ble redusert. Dette kan til dels ses i sammenheng med prisutvikling og endringer i dato for start og slutt på fangstsesongen. Reglene for fangst i ishavsområdet, både Vestisen og Østisen, i særlig grad angående fangstvirksomhet, var tilsynelatende mye av det samme: Ålesundskipperne, som tidligere også hadde hatt en tilstedeværelse i Østisen, begynte å gå utelukkende til Vestisen fra og med 1930-tallet. Også her viste det seg at det måtte settes inn vernetiltak for å beskytte lokale bestander av dyr man tidligere hadde drevet fangst på. Utover 1930-tallet ble flere av disse vernetiltakene også satt inn til å verne om de dyrene man tidligere hadde drevet suppleringsfangst på. Vi har allerede sett på hvordan svalbardreinen ble fredet i 1925, men dette er bare en startfase på en rekke tiltak som også kom til å gjelde for 1930-tallet. I 1939 ble isbjørnen fredet på Kong Karls land, og dette er et godt eksempel på at idéene om vern av dyr hadde en innvirkning på fangstnæringen. Også hvalrossen skulle bli fredet, men dette skjedde ikke før etter Den andre verdenskrig.²²⁵ Her er det også viktig å legge frem at Kong Karls land ligger på Svalbard, og at dette stedet fort kunne ha ført andre fangstregler, og eventuelt satt opp verner av lokal bestand etter behov. Dette skal naturligvis ikke forstås som et vern av en «global isbjørnbestand». Likevel må man også ta med i denne ligningen at grov utnyttning av ressursene gjelder nordishavsområdet generelt, og man skal derfor ikke utelukke at tilsvarende regler også gjorde det vanskelig for nordmenn å opprettholde en lovlig fangstvirksomhet på Øst-Grønland. I særlig grad gjennom fredningen av sel ser man at slike regler likeså godt kunne gjelde på Øst-Grønland som på norsk territorium. Det var omsider denne utnyttningen som kom til å gjøre det nødvendig å iverksette vernetiltakene, så det som tidligere hadde vært fortjenesten til samtlige skipperorganisasjoner skulle nå heller vise seg å ikke gi den fortjenesten den hadde gitt i starten.

Til syvende og sist kan man vitne at de økonomiske interessene på Øst-Grønland ikke utelukkende handlet om å etablere et norsk herredømme over det som frem til april 1933 hadde vært Eirik Raudes land, men at det også handlet om et behov for å gjøre Norge både selvforsynt, og konkurransedyktig på det internasjonale markedet. Det har også blitt lagt frem at det ikke nødvendigvis var slik at den økonomiske pressgruppen sa seg enige i det grønlandslagene og de nasjonalistiske aktivistene argumenterte for. Man kan i aller høyeste grad forstå Grønlandssaken som resultatet av de nasjonalistiske strømningene, inspirert av en historisk urett, som preget det unge Norge, men samtidig kan man ikke ignorere betydningen av Norges behov for å bli en større aktør, ikke bare som en fiske- og fangstkultur, men også som en industriell ishavsaktør. Bergverksdriften hadde ikke fått spesielt mye oppmerksomhet i forkant av 1920-tallet, men så fort de hypotetiske mineralforekomstene ble lagt frem, kan man vitne en økt interesse, og deretter en norsk tilstedeværelse på Øst-Grønland, også i etterkant av dommen i Haag.

²²⁵ Drivenes og Jølle (2004), side 272

Nederlaget i Haag var heller ikke noe stopper for de nasjonalistiske gruppene i Norge. Nå hadde riktignok ikke nye krav noen offisiell statlig støtte, selv om okkupasjonene fortsatte. Dommen kom, som nevnt tidligere, i april, og 13. mai ble Nasjonal Samling stiftet.²²⁶ Dette ble deretter et parti som trakk til seg en rekke grønlandsaktivister: Adolf Hoel ble medlem i 1933, og Gustav Smedal i 1940. Dette var et parti som lovet å fremme en aktiv og ekspansiv politikk i ishavene, i motsetning til hva de andre partiene hadde fremmet.²²⁷ Man kan derfor argumentere for at NS, i sin tid, ble betraktet som en stemme for både de nasjonalistiske stemmene fra Grønlandslagene, og fangstfolkenes interesser gjennom sitt samarbeid med NSIU, og deretter på sikt Arktisk Næringsdrift A/S og Ishavsrådet.

1930-tallet: Konklusjon

Okkupasjonene som fant sted på 1930-tallet ble gjennomført for å trappe opp norsk aktivitet på Øst-Grønland. Hensikten med dette var for å styrke Norges sak, dersom det ble aktuelt å ta med saken til Haag. Det er grunn til å argumentere for at opptrappingen av denne aktiviteten ble gjort nettopp med denne hensikt: I henhold til Østgrønlands-overenskomsten ville alle territorialkonflikter bli tatt opp for den internasjonale domstolen.

I henhold til Østgrønlands-overenskomsten ble Danmark og Norge enige om å ta med saken videre til Haag der saken skulle legges frem for en internasjonal domstol. Tilstedeværende i den norske delegasjonen var Gustav Smedal, spesialist på de juridiske spørsmålene rundt terra nullius, og Adolf Hoel, den daværende lederen for Norges Svalbard- og Ishavsundersøkelser, som da også i utvidet forstand ble en viktig aktør i Arktisk Næringsdrift A/S. Den norske kritikken gikk i stor grad ut på at danske myndigheter aldri hadde presisert når deres koloniseringsprosess ble iverksatt, hvordan den artet seg og i hvilken periode den hadde funnet sted. Men argumentene fra Kielfreden var også noe Norge hypotetisk sett kunne bruke til sin fordel: Her kunne også Norge legge frem argumentet om den historiske uretten som ble begått da Danmark fikk overherredømme over tidligere norske besittelser, uten at norske interesser hadde blitt hørt. Så rett frem var det derimot ikke: Dansk herredømme var allerede etablert, ikke bare gjennom en rekke internasjonale avtaler, som fortsatt hadde stor betydning på 1930-tallet, men også implisitt, gjennom andre staters mangel på interesse for Grønland.

De norske argumentene holdt aldri vann i Haag: De internasjonale avtalene som alt hadde blitt signert var fremdeles gjeldene, og de hadde støttet den danske koloniseringen av Grønland, og dette samsvarer i stor grad med «forhelligelsen» som har blitt nevnt ved en tidligere anledning. Den danske delegasjonen kunne forklare deres overherredømme på bakgrunn av en rekke faktorer. Deres koloniinteresser på Grønland hadde startet allerede på 1700-tallet, og i perioden mellom 1814, altså Kielfreden, og frem til 1921 hadde Danmark og det internasjonale samfunnet signert en rekke avtaler som skulle styrke det danske kravet på Grønland. Samtidig hadde den danske aktiviteten, tross at Grønland

²²⁶ Dahl (1991), side 261

²²⁷ Partiprogrammet til Nasjonal Samling, *Vi vet hva vi vill*, digitalisert utgave hentet fra nettsiden til Høgskulen på Vestlandet. URL: <https://home.hvl.no/mediesenter/nordiki/vivet08.htm> (besøkt 03.03.20, kl. 17.48)

primært var betraktet som et *terra nullius*, blitt stående som en implisitt bekreftelse på at øya rett og rimelig tilhørte Danmark. Det ble også aktuelt å legge frem Østgrønlandsavtalen i en slik sammenheng. Tross at suverenitetsspørsmålet aldri, fra det norske perspektivet, hadde blitt avklart, hadde Danmarks uavhengige avtaler med andre land fremmet dansk herredømme over Grønland.

Det var også en viss problematikk knyttet til at Norge aldri hadde vært spesielt konsistent i sakene angående territorialinndelingen på Grønland: Norge hadde kun en muntlig erklæring om støtte til det danske kravet av 1921, og utenom det hadde jo tross alt den norske regjeringen signert både den danske suverenitetserklæringen, så vel som Østgrønlands-overenskomsten. Norge tapte i Haag: Argumentene som ble lagt frem handlet i stor grad om norske næringslivsinteresser. Ikke bare Danmark, men også den internasjonale domstolen la i så måte frem argumenter om at de norske interessene på Øst-Grønland hadde blitt tatt hensyn til i Østgrønlands-overenskomsten, og at det aldri fantes noen reell trussel mot dem.

Grønlandssaken var også en politisk sak av en innenrikspolitisk dimensjon i Norge. Opprettelsen av Grønlandslagene hadde stått som en viktig indikator på at nordmenn stilte seg sympatiske til okkupasjonene langs Øst-Grønlands kyster. Grønlandsaktivister, deriblant Smedal og Handagard argumenterte for at norske politikere, gjennom å ha tidligere signert avtaler som støttet det danske kravet på Grønland, hadde sviktet Norges egne interesser. Denne retorikken, om hvordan forskjellige aktører hadde sviktet, stod sterkt i det unge Norge: Her snakker vi om at det var en ung stat som opplevde, ikke bare interessen for å bygge ut et næringsliv i ishavet, men også sterke nasjonalistiske strømninger. Argumentene lagt frem av Handagard gikk ut på at den norske folkeviljen aldri hadde blitt tatt hensyn til, og dette ble jo naturligvis en ganske sterk påstand. Tilstedeværelsen av grønlandslagene, så vel som sentrale norske aktører som støttet okkupasjonene, må likevel ikke forstås som ensbetydende med at det var et fullt og helt samlet folk som stilte seg bak okkupasjonene.

Dommen i Haag fikk også innenrikspolitiske konsekvenser. Mye kritikk ble rettet mot Norges Svalbard- og Ishavsundersøkelser: Organisasjonen, som i utgangspunktet kun skulle kartlegge ishavene så vel som å foreta vitenskapelige undersøkelser ble nå beskyldt for å ha påtatt seg et politisk ansvar/verv, noe de i utgangspunktet ikke hadde lov til, i og med at NSIU ikke skulle fungere som en politisk enhet. Tross den harde kritikken mot NSIU, fortsatte organisasjonen som normalt, og hadde fortsatt interesser innenfor Arktisk Næringsdrift A/S. Jevnlige korrespondanse med Arktisk Næringsdrift A/S' folk på Øst-Grønland antyder også at den norske virksomheten fortsatte som tilnærmet normalt, også etter Haag-dommen, april 1933. Også så sent som i 1935 ser man telegrafkorrespondanse mellom Eilif Herdal og Adolf Hoel, og disse dokumentene ble siden videresendt fra NSIU til det norske utenriksdepartementet. Opptil flere ganger anvendes uttrykk som annektering og okkupasjon også i denne perioden. Dette viser at virksomheten på Øst-Grønland i stor grad fortsatte etter samme mønster som før april 1933, i særlig grad i forbindelse med bergverksdriften. Dette viste at den eneste forskjellen i etterkant av 1933-dommen var at Norge ikke lengre offisielt kunne stille seg bak et statlig og nasjonalt krav på Øst-Grønland, men private aktører fortsatte som normalt. Også korrespondansen mellom Adolf Hoel og utenriksdepartementet viser at også norske statlige aktører var godt informert om at dette fortsatte.

Kapittel 5: Konklusjon – Tiden etter Haag

Den gjennomgående problemstillingen i masteroppgaven har vært å betrakte betydningen til økonomiske interesser i Grønlandssaken, og til hvilken grad de i perioden frem til 1930 artet seg på en annen måte enn de politiske/nasjonalistiske interessene. Dette er på ingen måte et forsøk på å påstå at de politiske/nasjonalistiske interessene ikke var av betydning: Det må jo som sagt forstås slik at den nasjonalistiske pressgruppen klarte å legge nok press på regjeringen til å få den til å gå med på okkupasjonen. Hva oppgaven i all hovedsak har argumentert for er at de økonomiske interessene kan legges frem som en katalysator for konflikten om Øst-Grønland: Materialet som har blitt behandlet gjennom denne oppgaven har i all hovedsak belyst en situasjon der norske aktører uttalte seg langt oftere om situasjonen på Grønland fra og med 1921 og fremover. Dette materialet kan også brukes i et narrativ der det ikke nødvendigvis var slik at dansk suverenitet var hele problemet, men at det i starten handlet mer om at handels- og ressursmonopolet hadde blitt utvidet til å også omfatte Øst-Grønland.

Argumentet har derfor vært at det ikke nødvendigvis var noe samsvar mellom de nasjonalistiske gruppene og de økonomiske gruppens interesser, da de handlet ut fra vidt forskjellige interesser. Disse grensene mellom gruppene kan derimot sies å ha blitt mer uklare ut mot 1930-tallet, da man også kunne vitne om tett samarbeid mellom deres aktuelle representanter. Kommunikasjon mellom aktørene i NSIU og Arktisk Næringsdrift A/S på den ene siden, og Grønlandslagene på den andre tyder på at skillet mellom de aktuelle interessegruppene gradvis ble mindre tydelig.

Når sant skal sies kan man argumentere for at de økonomiske interessegruppene, deriblant Aalesund Skipperforening, periodevis kunne samarbeide med de nasjonalistiske Grønlandslagene. Gruppene kunne ofte tilside sette sine forskjellige interesser til fordel for å samarbeide om det de hadde til felles, nettopp et ønske om rettigheter på Grønland.

Likevel, gjennom argumenter vi har sett på i denne oppgaven, vil det også være mulig å argumentere for at de økonomiske interessegruppene i perioder eksisterte i stor grad uavhengig av de nasjonalistiske gruppene, da de økonomiske gruppene hadde andre interesser, og heller luftet de økonomiske interessene for politikerne, uavhengig av hva nasjonalistiske grupper la frem. Det aktuelle materiale brukt i oppgaven har også pekt på at protestene fra Norge startet før etableringen av de lokale Grønlandslagene og deres nasjonale organisasjon. Dette kan videre brukes i et argument der økonomiske interesser betraktes som en katalysator for konflikten om Øst-Grønland.

Det norske nederlaget under rettsaken i Haag førte til at de fleste norske politikere, så vel som deres partier, omsider gav opp de kravene de en gang hadde lagt på området som de hadde kalt Eirik Raudes land. Allerede i forkant av annekteringen, da Grønlandssaken ble aktuell å ta opp for norske partier, hadde det allerede eksistert en opposisjon fra den norske venstresiden, så dette var ikke en sak det nødvendigvis fantes så veldig bred enighet om. Dette var en uenighet som i stor grad var påvirket av de politiske strømningene som preget et stadig mer polarisert politisk bilde i mellomkrigstiden. Motstanden fra NKP og norske kommunister oppstod først da Grønlandssaken tok en politisk dimensjon, og spørsmålet om faktisk statlig suverenitet ble aktuelt. Kommunistene hadde i starten støttet okkupasjonene, da dette for deres del var et spørsmål om klassekamp og arbeiderrettigheter. Så fort det nasjonalistiske perspektivet heller ble tilegnet mer oppmerksomhet, trakk NKP denne støtten, da det ikke lengre var arbeiderkamp, men heller «fascistiske interesser» som spilte frem. Deres motstandere ble da riktignok de norske nasjonalistene, som da la frem argumentet om at norske fangstfolk hadde blitt sviktet av svake politikere, som heller hadde prioritert å følge Folkeforbundet, fremfor å på ordentlig vis hevde de norske interessene i ishavet.

Nasjonalistiske skikkelser la frem både nasjonalistiske og økonomiske argumenter for hvorfor Norge burde hevde sin rett til Grønland. Dette viser også, tross at de ikke alltid hadde samme mål eller interesser, at det fantes et tilsynelatende symbiotisk forhold mellom interessegruppene. I stor grad handlet de også uavhengige av hverandre. Til en viss grad derimot så dette symbiotiske forholdet ut til å være heller ensidig på mange måter: Man kunne vitne at nasjonalistiske aktører ofte spilte med på de økonomiske argumentene for hvorfor Norge skulle ha tilgang til Grønland, mens de økonomiske interessegruppene sjeldent la frem nasjonalistiske argumenter. Snarere tvert imot, som allerede lagt frem av formannen i Aalesund Skipperforening, var ikke de nasjonalistiske argumentene noe annet enn «klissen norrøn nasjonalisme». Man kan også vitne at de økonomiske aktørene heller ville prioritere å forhandle frem avtaler som sikret nordmenn tilgang til større deler av Grønland, så vel som tilgang til flere havner. Til tross for at retorikken og interessene er forskjellige, kunne man vitne at både økonomiske og nasjonalistiske grupper sa seg enige med hverandre i at okkupasjonene av områder på Øst- og Sørøst-Grønland var legitime, og at den norske stat burde ta en mer aktiv rolle. Hvilken rolle dette skulle være var det ikke alltid enighet om, men det fantes likevel en bred enighet om at den norske staten, om ikke annet, burde støtte okkupasjonene.

Grønlandssaken var noe unikt i norsk utenrikspolitikk. Som sett på gjennom denne oppgaven var norsk utenrikspolitikk preget av en vilje til å forhandle, fremfor å ta forhastede beslutninger. De felles stemmene i Stortinget, både fra 1920-tallet og fra 1930 – 1931 viser i all hovedsak et samstemt Storting, også fra Bondepartiets hold. Ekspansive linjer i norsk utenrikspolitikk kan ses på som en ny stat som forsøker å henge seg på kolonikappløpet, dog i litt andre regioner enn hva man kan se i eksempelvis fransk og tysk kolonipolitikk. Begrenset militærmakt ville derfor være en faktor som gjorde det nærmest umulig for Norge å konkurrere på nivå med Europas kolonimakter, og dette kan være en av grunnene til at, i det minste frem mot Grønlandssaken, at Norges ekspansive linjer i ishavene heller var preget av en defensiv, og mer diplomatisk tilnærming. En annen viktig faktor var at Norge var avhengig av å opprettholde et godt forhold til omverden, spesielt dersom Folkeforbundet skulle tilby noen form for assistanse dersom Norge skulle dras inn i en konflikt. Så hvorfor skulle akkurat Grønlandssaken bli en slik sak, da andre

territorialkonflikter, både i Nordishavet og Sørishavet, hadde latt seg løse på diplomatisk vis?

Det er ingen tvil om at spørsmålet om Grønland vakte såre minner i Norge. I motsetning til besittelser som Svalbard, Jan Mayen og Bouvetøya, hadde Norge en historisk forbindelse til Grønland. Andre besittelsers «historiske forbindelse» til Norge kunne legges frem, men var i beste tilfelle spekulative. Dette var ikke tilfellet for de andre, nevnte besittelsene. Grønland hadde blitt bebodd av nordmenn på sent 900-tallet, og hadde for fullt blitt underlagt Norge på 1000-tallet. Koloniene hadde riktignok forsvunnet antageligvis en gang på midten av 1400-tallet, men dette hadde ikke endret tanken om at Grønland var norsk. At Grønland da forble underlagt dansk kontroll etter 1814 ble derfor sett på som en grov urett: Det nasjonalistiske tankegodset i et nytt Norge må derfor ses i sammenheng med at dansk overherredømme over Grønland ikke bare var dypt urettferdig, men at Norge også hadde blitt sviktet i en situasjon nordmennene ikke rådet over.

Tankegodset går derfor slik: Situasjonen ble annerledes på Grønland, fordi det fantes krefter i Norge som mente at øya rett og rimelig var norsk, og at det ikke fantes noe legitimt krav fra dansk hold. For de nasjonalistiske kreftene var ikke bare den danske suverenitetserklæringen av 1921 en trussel mot norsk næringsliv, men det var også en prinsipp sak, også til dels urelatert til økonomiske interesser. Dette handlet om at Danmark hadde erklært full suverenitet over et område man tidligere hadde betraktet som åpent for alle. Dette hadde også medført til at andre aktører, utenlandske og private danske, ble utestengt. Dette var en handling danskene mente var en del av deres koloniseringsprosess, som på dette punktet skulle ha holdt på i 200 år. Nasjonalistiske krefter i Norge kritiserte dette argumentet kraftig, da de selv argumenterte for at det aldri ble sagt noe fra dansk hold om når denne koloniseringsprosessen hadde begynt, og at årstallet for denne startfasen hadde vært for vag. Grønlandssaken var også den første gangen Norge gjorde krav på områder en annen stat alt hadde gjort krav på. Nå hadde Norge riktignok tidligere annektert en rekke andre områder

At Grønlandssaken eskalerte til regelrette okkupasjoner, i motsetning til hvordan det var i de fleste andre sammenhenger der Norge forsøkte å gå til anskaffelse av nye territorier, var noe nytt, og det sier en hel del om hvilke følelser den danske suverenitetserklæringen hadde vekt i Norge. I stor grad handlet argumentene om at Danmarks herredømme over Grønland var en grov urett begått mot Norge, da norske (egentlig norrøne) bosettinger hadde eksistert lenge før Danmark hadde vist noen interesse for Grønland.

Grønlandssaken representerte et avvik i norsk utenrikspolitikk og ishavsimperialisme: Interessen for Grønland var, som i de aller fleste tilfellene av tilsvarende norsk utenrikspolitikk, preget av økonomiske interesser, og et ønske om tilgang til naturressurser. Både sjøfolk og skikkelser i norsk økonomi og finans kunne se for seg en profitabel fangstvirksomhet i Vestisen. Samarbeidet mellom skipsredere og nasjonale/lokale finansinstitusjoner viser dette.

Det som gjorde Grønlandssaken så unik, var at faktiske okkupasjoner fant sted. Denne betegnelsen, satt i sammenheng med Grønlandssaken, har ikke en militær betydning, og norske aktører hadde, med hensyn til tidligere avtaler, tillatelse til å være i besittelse av landområder på Øst-Grønland. Det har derfor blitt løftet frem at disse sivile «okkupasjonene» ble oppfattet som uproblematisk. Dette forandrer likevel ikke saken om

at Norge der og da gjorde krav på et område som var internasjonalt anerkjent som en del av en annen, suveren stat, nemlig Danmark.

Dette avviket var spontant, men dog heller ikke ubegrunnet: Vi må forstå i denne saken at det hadde funnet sted et regjeringsskifte i Norge. Ikke bare fulgte den nye regjeringen, altså bondepartiregjeringen, en annen plattform enn hva mer venstreorienterte partier tillot, men det er også en viktig detalj å legge til at dette var en mindretallsregjering. En slik regjering, dersom de skulle holde på regjeringmakten over lengre tid, var i aller høyeste grad avhengig av den folkelige opinionen, og kunne lett falle dersom denne støtten forsvant. Det er her pressgruppene, som Ida Blom pekte på i «Kampen om Eirik Raudes land – pressgruppepolitikk i Grønlandsspørsmålet», gjør seg selv fremtredende, og hadde tilstrekkelig innflytelse til å påvirke regjeringens avgjørelse om å støtte den sivile okkupasjonen.

Også her, som Ida Blom kommer inn på, to pressgrupper av betydning: En økonomisk og en nasjonalistisk. Pressgruppene, med hensyn til at man opererer med et skille her, hadde naturligvis vidt forskjellige interesser: Den økonomiske pressgruppen, i all hovedsak representert av fangstfolk gjennom organisasjoner som Aalesund Skipperforening eller Arktisk Næringsdrift A/S, handlet ut fra de økonomiske interessene, som fiskeri- og bergverksnæring. Den nasjonalistiske pressgruppen bar i større grad et preg av de nasjonalistiske strømningene i det unge Norge, og hadde da et ønske i å rette opp i det de betraktet som en stor urett mot Norge. Allerede her ser man at det ikke nødvendigvis finnes noe samsvar mellom de to pressgruppene: Som alt lagt frem i uttalelsene fra Aalesund Skipperforening på 1920-tallet, hadde ikke nasjonal suverenitet noen stor betydning for dem. Dette burde i utgangspunktet være en indikator på at pressgruppene neppe ville ha samarbeidet. Likevel kunne de komme til en enighet om at norske politikere hadde sviktet i spørsmålet om ishavspolitikken, og at befolkningen måtte stå samlet om et felles krav om områder på Grønland. Hvorvidt dette da handlet om bare deler av Grønland, eller hele øya, var ikke så viktig der og da: Det viktigste var å stå samlet bak en felles interesse: Tilgang til Grønland, av både historiske og økonomiske årsaker.

Som en tilleggsopplysning er det også viktig å påpeke at denne annekteringen kunne ha blitt luftet internt i regjeringen, også uavhengig av pressgruppene. Dette kommer av at det fantes sterke nasjonalistiske krefter i bondepartiet, deriblant hos partiets forsvarsminister, Vidkun Quisling.

Dette betydde derimot ikke at drømmen om norsk herredømme over Grønland døde ut med nederlaget i Haag.

I 1933, samme år som rettsaken ble avsluttet, ble Nasjonal Samling stiftet. Partiet, som er mest kjent for å ha samarbeidet med tyskerne under den andre verdenskrig, var ikke bare et utpreget fascist-parti, men var også en ny stemme for nordmenn som støttet et nytt forsøk på å tilegne seg territorier på Grønland. I NS' partiprogram stod det eksplisitt at partiet aktet å aktivt hevde norske interesser i polarstrøkene.²²⁸ Resultatet av dette var at mange som hadde støttet den norske okkupasjonen av Øst-Grønland, deriblant Adolf Hoel og Gustav Smedal, sluttet seg til NS. Disse skikkelsene har allerede blitt tilegnet vesentlig vekt i denne oppgaven. Deres motiver for å slutte seg til Nasjonal Samling er en annen sak,

²²⁸ Partiprogrammet til Nasjonal Samling, *Vi vet hva vi vill*, digitalisert utgave hentet fra nettsiden til Høgskulen på Vestlandet. URL: <https://home.hvl.no/mediesenter/nordiki/vivet08.htm> (besøkt 03.03.20, kl. 17.48)

men fullstendig urelatert til en mer aggressiv, ishavsimperialistisk linje, som NS stod for, er det nok ikke. Partiets formann, Vidkun Quisling, som tidligere hadde vært forsvarsminister i bondepartiregjeringen, la frem planer om å igjen forsøke på å okkupere Øst-Grønland. Når sant skal sies satte NS målene en hel del høyere, da de snakket om en fullstendig okkupasjon av hele øya. Dette skulle de få til med tysk støtte, men dette ble det aldri noe av, da tyskerne ikke lyktes med å oppnå nødvendig kontroll over Nord-Atlanterhavet. Man ser altså at NS fortsatte å tilegne norsk herredømme på Grønland en høy prioritet, men at NS sine mål var langt mer omfattende enn hva 1920- og 1930-tallets Grønlands-aktivister hadde vært med på.

Planene til Nasjonal Samling ble det aldri noe av: Partiet ble oppløst og ulovliggjort etter frigjøringen i 1945, og i ettertid har ingen politiske partier i Norge noen gang gjort krav på Grønland igjen. Disse kravene, dog det er vanskelig å si hva enkelt-medlemmer av de forskjellige politiske partiene har ønsket, har heller ikke blitt tilegnet noen plass i partienes offisielle plattformer. Dette kan forstås på to grunnlag, som ikke nødvendigvis står kontradiktorisk i forhold til hverandre: Det første er at datidens politiske strømninger var av en annen karakter, og at den territorielle inndelingen vi har pr. dags dato er underforstått og vel akseptert av både Norge og verdenssamfunnet (for det meste). Det andre, som har hatt hovedfokus i denne mastergradsavhandlingen, er at økonomisk politikk og forbruk av naturressurser har betraktelig endret karakter over disse snart 90 årene, og at Norge ikke lengre har den slags interesser langs Grønlands kyst, enten det er snakk om «bare Øst-Grønland», eller hele øya.

At ingen politiske partier i Norge pr. dags dato har gjort nye forsøk på å annektere Øst-Grønland, eller støttet en tilsvarende ekspansjon, kan nok forklares til dels i arven etter NS, og at dette er noe de fleste nordmenn i dag, kanskje i særlig grad de fleste høyt-rangerte politikere og stortingsrepresentanter, ønsker å distansere seg fra. Går man med på dette argumentet kan det sies at en av årsakene til at spørsmålet om Grønland aldri mer ble tatt opp igjen, handlet om en form for «guilt by association», altså at et parti som under noen omstendighet ville ha tatt opp dette igjen, etter alt å bedømme, ville ha blitt sammenlignet med NS. Dette er noe norske partier, hverken kort tid etter krigen, eller per dags dato for den saks skyld, naturligvis ikke ønsker. Vil dette bety at det kan finnes politikere i dag som ønsker å prøve på nytt? Så enkel er ikke den saken, for fraværet av Grønlandsspørsmålet i moderne norsk politikk handler ikke lengre kun om å distansere seg fra Nasjonal Samling.

Det handler til dels om at de politiske strømningene i den andre halvdel av 1900-tallet, og frem til våre dager, har endret karakter: Etableringen og opprettholdelsen av koloniriker ble, i etterkant av den andre verdenskrig, samt både USAs og Sovjetunionens opposisjon mot kolonialisme, sett på som utdaterte politiske linjer, og fremdeles den dag i dag er kolonialisering, kanskje i særlig grad begrepet «imperialisme» assosiert med noe negativt. Av denne grunn må fraværet av norske koloniinteresser i dag ses i lys av, ikke bare hvorvidt den blir knyttet til NS, men også fordi etableringen av kolonier i dag blir assosiert med et utdatert politisk system. Også Norge hadde vært underlagt andre stater, og dette kan til dels forklare ønsket om å distansere seg fra kolonialisme i dag, og det kan til dels forklare opposisjonen mot okkupasjonen av Øst-Grønland på 1930-tallet.

På en annen side må også Norges økonomiske interesser tas til betraktning. Per dags dato er de av en annen karakter. Likevel, med hensyn til saken som har blitt behandlet gjennom denne oppgaven, er det også viktig å påpeke at det ligger også større, økonomiske

endringer bak hvorfor et nytt forsøk på å okkupere Øst-Grønland er, og forblir, uaktuelt. Dette kommer av at den typen næringsliv som var aktuelt å utvikle i nevnt geografisk område i all hovedsak gikk ut på jakt- og fangstvirksomhet som for det meste er helt eller delvis avvirket, gjerne som et resultat av fredning, at store deler av ressursene er regnet som avleggs, og at prisen på ishavproduktene falt betraktelig gjennom 1920- og 1930-tallet. Dette styrkes også ytterligere av nedleggelsen av de større selskapene som hadde sin virksomhet på Øst-Grønland, og at denne typen virksomhet rett og slett ikke lengre kunne tilby økonomisk vekst. Som allerede belyst ved en tidligere anledning, er virksomheten til Arktisk Næringsdrift A/S et godt eksempel på dette. Det eksisterte et håp om å få selskapet i aktivitet igjen, men etter mange år med kontinuerlig reduksjon i lønnsomheten knyttet til ishavproduktene, ble selskapet omsider nedlagt og all virksomhet avvirket. Politiske og nasjonalistiske strømninger satt til side, var det heller aldri økonomisk lønnsomt i etterkrigstiden å prøve å bygge ut et næringsliv på Øst-Grønland.

Alt i alt, Grønlandssaken må forstås i lys av sin samtid, og de politiske strømningene som preget et ungt Norge. Likevel er det ikke til å unngå at de økonomiske interessene spilte en avgjørende rolle, og at det er snakk om en tosidig sak: Det kan argumenteres for at de nasjonalistiske Grønlandslagene i starten var mer avhengig av de økonomiske interessene, men at også dette endret karakter etter at konflikten om Øst-Grønland eskalerte. Argumentene funnet blant norske nasjonalistiske aktører, deriblant Smedal og Grønlandslagene la en tydelig vekt på at dette handlet om å beskytte Norges økonomiske interesser. I det hele ble de økonomiske interessene tilegnet stor vekt i samtidens avisartikler. Også Smedal selv hadde, i flere av sine argumenter, en stor vekt på hvordan nordmenn hadde utviklet et næringsliv på Grønland. Dette fokus på økonomiske interesser og forbruk og forvaltning av ressurser støtter et narrativ der også nasjonalistiske krefter til dels var avhengige av å spille på den danske avsperringens økonomiske konsekvenser for norske fiskere og fangstfolk. Samtidig må også de økonomiske interessene, som gjennom masteroppgaven har blitt tatt frem som en sentral drivkraft i Grønlandssaken, settes i sammenheng med de nasjonalistiske gruppene, og at fangstfolkene, som alt var misfornøyde med de etablerte avtalene mellom Danmark og Norge kunne finne støtte blant Norges mange Grønlandslag.

Appendiks

Paragrafene i «Den danske avsperringen» 1921

«Artikkel 1: Ifølge de gjældende bestemmelser, som er anerkjendte ved de traktater, som den kongelige danske regjering sluttet med De forenede nordamerikanske Stater, Storbritannien, Frankrig, Belgien, Sverige og Norge saavel som ogsaa med andre stater er samtlige de til Grønland hørende kyster og øer lukket for beseiling av fremmede nationers skibe (like saavel som de er lukket for beseiling af danske skibe), med mindre den danske regjering, der driver monopolhandel paa Grønland, har givet tilladelse til beseilingen.

Artikkel 2: Ifølge de gjældende love kan det skib, som uten tilladelse beseiler Grønland, anholdes, hvor skibet maatte antræffes, og opbringes til konfiskation av skib og gods. Samme straf kan ogsaa anvendes, naar nogen fra et skib, der befinder sig i en grønlandsk havn eller paa sjøen ut for kysten, driver nogen handel med grønlænderne eller de danske kolonister.

Artikkel 3: Skulde nogen skibsfører i tilfælde af skibbrud eller af anden lignende aarsak bli nødsaget til at søke havn i Grønland, er han pliktig til ikke at opholde sig længere i havnen end fornødent er, likesom han er liktig til at rette sig efter de anvisninger, som den tilstedeværende autoritet maatte give ham.

Skibsføreren er derhos ansvarlig for, at hans skibsfolk ikke uten nødvendighet opholder seg i land ved pladser, der enten permanent eller midlertidig er bebodde, at de ikke driver nogen som helst handel med infødte, og at de overhodet avholder sig fra alt samkvem med den indfødte befolkningen

Artikkel 4: For saa vidt angaar spørsmålet om vandfylding i grønlandske havne paa de ommeldte kyster og øer fra fremmede nationers og danske skibe – derunder hvalfangerne, - kan saadan vandfylding uten særlig tilladelse kun finde sted ved kolonien Holstenborg i

Sydgrønland samt ved kolonien Upernivik og Logen Godhavn i Nordgrønland og da kun paa følgende betingelser

- 1. At vedkommende skibsfører, forinden han tiltræder reisen til Grønland, i avgangshavnen forsyner sig med sundhetspas fra de stedlige autoriteter, hvilket paa ikke alene skal angaa sundhetstilstanden i almindelighed i avgangshavnen, men tillike skal omhandle hver enkelt om bord værende persons sundhet og være grundet paa foretagen lægeundersøkelse av hele besætningen (særlig med hensyn til venerisk og anden smitsom sygdom). Dette pas maa for at være gyldig legaliseres av en kogelig dansk konsul eller vicekonsul, for saa vidt en saadan maatte være ansat i avgangshavnen
- 2. Ved ankomsten til det av de foran nævnte vandfyldningssteder, der først maatte anløpes af skibet, avgiver skibsføreren dette sundhetspas til kolonibestyreren tillike med en av skibsføreren utstedt erklæring paa tro og love om, at der, efter at skibet har forlatt den havn, i hvilken det har faat sundhetspas, ikke ham bevisst er forefaldt noget tilfælde af smitsom sygdom om bord eller forekommet noget tilfælde af venerisk syke blant de ombordværende. Har skibet læge om bord, trær en attest fra denne i stedet for den ommeldte erklæring
- 3. Den kolonibestyrer, der mottar sundhetspasset og ovennævnte erklæring eller lægeattest fra vedkommende skibsfører, har at give denne en attest herfor, hvilken attest skibsføreren som legitimation bør forevise de andre grønlandske autoriteter, han paa samme reise maatte komme i berøring med.
- 4. Skulde der være smitsom sygdom om bord i skibet, vil autoritetene i Grønland ha at træffe saadanne forholdsregler, som maatte kræves, saaledes navnlig anvise skibet et andet vandfyldningssted, hvorved faren for smittens overførelse til de indfødte kan undgaaes, og skibsføreren er pligtig at rette sig efter de anvisninger, vedkommende autoritet ogsaa i tilfælde maatte give ham (jfr. Post 3).

Artikkel 5: For at undgaa smitteoverførelse forbydes det at bortskjænke eller sælge brukte gangklær, brukt sengetøi og lignende til den indfødte grønlandske befolkning eller de danske kolonister

Artikkel 6: Saavel forbudet mot beseiling af Grønland som monopolhandelen har til formaal at bevare den indfødte grønlandske befolkning. Denne befolkning vil være truet med undergang, naar der i landet indbringes smitsomme sygdomme, eller der tillates indførsel av spirituøse drikke eller andre saadanne varer. Styrelsen vil derfor være nødsaget til at fordre forbudet mot beseilingen av Grønland og de ovenanførte regler for vandfylding m. m. respektert

Kjøbenhavn 16. juni 1921

Daugaard-Jensen

(sign.)

A. P. Olsen

(sign)»

Østgrønlands-avtalen, «Overenskomsten mellom Danmark og Norge» 1924

«Artikkel 1. Bestemmelsene i denne overenskomst gjelder for Østgrønland, hvorved her forstås den del av Grønlands østkyst med tilstøtende farvann som strekker sig fra Lindenowsfjord (60° 27' nordlige bredde) til Nordostrundingen (81° nordlige bredde), dog undtatt Angmagssalikdistriktet.

Artikkel 2. Innenfor det i art. 1 nevnte område er der på de i denne overenskomst fastsatte vilkår fri adgang for fartøier: besetning og andre personer som er om bord er berettiget til å gå i i land, overvintre og drive jakt, fangst og fiske.

Artikkel 3. Jakt, fangst og fiske må ikke drives paa hensynsløs måte, således at der kan opstå fare for utryddelse av sjeldne eller nyttige dyrearter såsom moskusoksen og erfuglen. Såfremt innvundne erfaringer gjør det ønskelig, at der i hvert av landene innføres bestemmelser, såsom forbud mot innførsel av jakt og fangstutbytte, for derved å hindre at sjeldne eller nyttige dyrearter utryddes eller for å bevare eller gjenoprette bestanden av slike dyrearter, er partene enige om til den tid å opta forhandling for å opnå ensartede bestemmelser i så henseende.

Artikkel 4. Innenfor det i art. 1 nevnte område er der adgang for personer eller selskaper til å ta grunn i besiddelse til bruk, når den strekning som tas i besiddelse, virkelig innrettes og nyttes til bosted eller oplag eller på annen effektiv måte, og den ikke allerede er tatt i besiddelse av nogen annen. Retten fortapes når besidderen eller hans fullmektig ikke har innfunnet sig på stedet i fem år i trekk.

Artikkel 5. innenfor det i art. 1 nevnte område er der adgang til å oprette stasjoner for værvarsling, telegraf og telefon og å innrette anlegg i videnskapelig og humanitært øiemed.

Artikkel 6. For så vidt den påtenkte eskimoiske bosetning ved Scoresbysund måtte bli iverksatt, skal bestemmelsene i denne overenskomst ikke være til hinder for at det dertil fornødne område blir forbeholdt denne bosetning og at der blir utferdiget de særbestemmelser, som hensynet til den innfødte grønlandske befolknings livsvilkår krever.

Artikkel 7. Partene forbeholder sig efter felles avtale å innføre sådanne forandringer i og tilføielser til denne overenskomst, som innvundne erfaringer måtte gjøre ønskelige.

Artikkel 8. Dersom der mellem de to regjeringer skulde opstå meningsforskjell med hensyn til fortolkning av nogen bestemmelse i denne overenskomst, er partene enig om, at denne meningsforskjell skal avgjøres med bindene virkning av den av Folkenes Forbund oprettede mellempfolkelige domstol i Haag.

Artikkel 9. Denne overenskomst trer i kraft den 10. juli 1924 og gjelder uopsigelig i tyve år med forlængelse for tilsvarende tidsrum, med mindre den er opsagt av en av partene minst to år før utløpet av tyveårsperioden»²²⁹

²²⁹ *Bekendtgørelse af en Overenskomst mellem Danmark og Norge angaaende Østgrønland*, side 1 - 3 (funnet i *Statut Juridique de Certaines Parties du Groënland Oriental – Annexes au Memoire du Gouvernement Danois, Octobre 1931*, arkivboks F.02-10, H8-91, Rigsarkivet, 0002, Udenrigsministeriet, 1909 – 1945 Gruppeordnede sager, 8 U 41, 8-91)

Bibliografi

Avisartikler (artiklene er hentet fra Gustav Smedals klipparkiv)

- *Østgrønlandske Kompagni – Generalforsamlingen i Gaar*, Børsen 24/7-1924
- *Historie og Erhverv – Dansk og Norsk og Grønland*, trykket i Berlingske Tidende 7. februar 1929
- *Smedals bok om Grønlands-saken*, trykket i Stavangeren 14.04.1929
- *Grønlændere paa Handelspladserne faar Tuberkulose – De faar ikke tilstrækkeligt med animalske Produkter*, trykket i Nationaltidende 23. oktober 1938
- *Gamle Norge*, publisert 31. mai 1941 i avisen Fritt Folk
- *Lauge Koch har funnet kull på Øst-Grønland – men ingen olje. Han er sikker på at freden på kysten blir bevart*, Privattelegram til Dagbladet 7. september 1931

Bøker og hovedoppgaver

- Albrechtsen E., (1997), *Danmark-Norge 1380 – 1814, Bd. 1, fællesskabet bliver til 1380 – 1536*. Oslo: Universitetsforlaget
- Amundsen H., (1934), *Norge under Grønlandsdiktaturet: da bonderegjeringen formet sin egen gravskrift og overlot ledelsen til en klikk uansvarlige menn*. Oslo: Det norske arbeiderpartis Forlag
- Blom I., (1973), *Kampen om Eirik Raudes land – Pressgruppedpolitikk i grønlandsspørsmålet 1921 – 1931*. Doktorgradsavhandling i historie. Oslo: Gyldendal
- Brøgger A.W., Oslo Grønlandsforening & Stavanger Grønlandsforening (1926), *Grønlandsspørsmålet og voldgiftstraktatene – foredrag i Oslo Grønlandsforening 12. mai 1926 av professor Anton Wilhelm Brøgger*. Oslo: Steenske Forlag
- Dahl H. F., (1991), *Vidkun Quisling - En fører blir til*. Oslo: Aschehoug
- Dokken E., (2008), *NKPs antikrigsarbeid 1923 – 1939 – fra partistiftelsen til den tysk-sovjetiske ikke-angrepspakten*, Masteroppgave i historie ved Institutt for arkeologi, konservering og historie (IAKH), Universitetet i Oslo.
- Drivenes & Jølle (2004), *Norsk Polarhistorie – bind 3: Rikdommene*. Oslo: Gyldendal
- Eriksen F.H., (2010) *Grønlandssaken – Dansk Grønlandspolitikk og norske reaksjoner*. Masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo
- Grutle E.F., (2018) «*Det glade vanvidds følger*» - *Norsk høyreaktivisme 1923 – 1930*. Masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo

- Hafnor V.L. (2016) *Norsk ishavsretorikk – Stortingets behandling av Svalbard- og Grønlandssaken 1919 – 1925*. Masteroppgave i historie, Universitetet i Tromsø/Norges Arktiske Universitet
- Langsholdt K.L.W., (2016) *Å gjenerobre gammelt norsk land – Norsk ekspansiv nasjonalisme i Grønlandssaken og Nasjonal Samlings Austrvegs-prosjekt*. Universitetet i Oslo
- Libæk I. & Stenersen Ø., (1991), *Norges historie – fra istid til oljealder*. Oslo: Grøndahl & Søn Forlag A/S
- Handagard I., (1922), *Folkesuveræniteten og Grønlands-spørgsmaalet*. Porsgrunn: Brødrene Dyrings Boktrykkeri
- Hoel A., (1937), *Reports on the activities of Norges Svalbard- og Ishavsundersøkelser 1927 – 1936*. Norges Svalbard- og Ishavsundersøkelser
- Ingstad H., (opprinnelig publisert i 1935. Ny utgave kom i 2001), *Øst for den store bre*, Gyldendal Forlag
- Iversen T., (1927) *Drivis og selfangst*, Bergen: A.S. John Grieg Boktrykkeri
- Mogens V., (1931), *Norge – Danmark – Grønland: Det norske standpunkt i Grønlands-saken historisk og juridisk belyst*. Oslo: Fedrelandslaget: Norli (i komm.)
- Nansen F. (taler) & Winses A.H. (red.), (1942), *Nansens Røst: Taler/artikler av Fridtjof Nansen; redigert av A.H. Winsnes. 2: 1908 – 1930*. Oslo: Dybwad.
- Orheim O., (2009), *Norske isbreer*, Oslo: Cappelen Damm.
- Petersen E.S., & Danmarkshistorien.dk (2014), *Det unge demokrati – 1848 – 1901*. Institut for Kultur og Samfund, Aarhus Universitet
- Poulsen H., & Danmarkshistorien.dk (2014), *Fra systemskifte til besættelse – 1901 – 1940*. Institut for Kultur og Samfund, Aarhus Universitet
- Riste O., (2005) *Norway's Foreign Relations – A History*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Smedal G., (1928), *Opgjør og forståelse med Danmark*, Steenske forlag: Oslo
- Smedal G., (1932), *Norsk næringsvirksomhet på Østgrønland og i østgrønlandske farvann og det danske avsperringssystem*, Gyldendal: Oslo
- Smedal G., (1940), *Før det blir for sent: artikler og uttalelser om grønlandsspørsmålet*. Oslo: Fabritius
- Smedal G., (1950), *Patriotisme og landssvik*. Oslo: Eget forlag
- Sørensen A.K. (2006) *Denmark-Greenland in the Twentieth century*, publisert i *Meddelelser om Grønland/Monographs on Greenland*. København: Man & Society, publisert på vegne av The Commission for Scientific Research in Greenland, 2006.

- Thorson O., (1948), *Ålesund byhistorie – økonomisk og kommunal historie. 2: 1904 – 1948*. Oslo: Fabritius

Magasiner/tidsskrifter

- Norsk Fiskeritidende V. 38 (1919)
- Norsk Fiskeritidende V. 40 – 41, (1921 - 1922)
- Fiskets Gang, 16 årgang, nr. 18, (6. mai 1925)

Arkivmateriale fra det Danske rigsarkivet

- Arkivet etter Det danske utenriksdepartementet.
 - o Arkivskaper: Det danske udenrigsministerium
 - o Arkivserie: 1909 – 1945 Gruppeordnede sager. I denne arkivserien finner man dokumenter om Grønlandssaken i mappe 8. I denne mappen finner man dokumentasjon relatert til Danmarks oversjøiske besittelser, deriblant Færøyene, Grønland og Dansk Vestindia, sistnevnte omtales ofte i spørsmålet om salg av nettopp denne besittelsen. En full oversikt over denne arkivserien kan man også finne i arkivkatalogen *Oversigt over grupperne i Udenrigsministeriets «arkivsystem» 1909ff, pr. 1.1. 1989 (jf. Guide II, 1. bind, s. 103 - 107)*. URL: <https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?epid=17177989#209888,39576458> (besøkt 26.04.20, kl. 18.17)
 - Pakkenummer:
 - H – 8 – 38 til H – 8 – 213 omhandler Grønland i stor grad. Her blir Grønlandssaken, norsk aktivitet og dommen i Haag tatt opp i pakkene H – 8 – 38 og frem til H – 8 – 176. Mesteparten av informasjonen brukt i denne oppgaven kommer fra arkivpakke H – 8 – 41. Gjennom denne oppgaven blir denne boksen omtalt som 8 U 41, altså mappe 8 av Udenrigsministeriets «Grupperordnede sager», pakke 41.

Arkivmateriale (Statsarkivet i Tromsø)

- Arkivet etter selskapet Arktisk Næringsdrift A/S. «*Arkivet etter Arktisk Næringsdrift A/S*» en rekke handlinger relevant for Arktisk Næringsdrift A/S, og da Grønlandssaken på sikt. Dette arkivet går også under «*Privatarkiv Nr. 464*». Her ble arkivboks 003, arkivboks 020 og arkivboks 158 brukt. Arkivboks 003 og 020 tilhører

Statsarkivet i Tromsø. Arkivboks 158 tilhører i utgangspunktet Norsk Polarinstitut og deres forgjengere DNSS og NSIU, men har blitt overlevert til Statsarkivet.

Arkivmateriale (Norsk Polarinstitut)

- Klipparkivet etter Gustav Smedal (digitalisert format fra nettsiden til Norsk Polarinstitut). Enkelt-dokumenter fra klipparkivet står allerede oppført i listen over avisartikler. Her føres en liste over arkivbokser og vedlagte mapper hvor man finner de aktuelle artiklene.
 - o Boks 08 mappe 16: Dansk treaarsplan for Østgrønland
 - o Boks 09 mappe 18: Monopolordningen
 - o Boks 10 mappe 23: Nanok-selskapet og Norske Fangstfolk 1930 – 1936
 - o Boks 11 mappe 24: Avisutklipp 1929 Østgrønland
 - o Boks 14 mappe 34: A/S Østgrønlandske Kompagni 1919 - 1924
 - o Boks 17 mappe 44: Moskusokse på Østgrønland 1930 – 1932
 - o Boks 23 mappe 57: Svensk opptreden i Grønlandssaken
 - o Boks 23 mappe 62: Adolf Hoel
 - o Boks 29 mappe 91: Østgrønland 1931 – 1932

Arkivmateriale (Det norske stortings arkiverte møtereferater)

- Møte for lukkede dører, 2. juni 1922. Hentet fra nettsidene til Stortinget, arkiverte møter.

